

“Türkçenin Bülbulü”

Yûnus Emre

“Türkçenin Bülbulü”

Yûnus Emre

Yayın Sahibi
Yayın Yönetmeni
Genel Sanat Yönetmeni
Yayın Koordinatörü
Editör

Mevlüt Uysal
Hatice Gülgönül
Murat Özer
Muhammed Furkan Gümüş
İlknur Sisnelioğlu

Akademik Danışmanlık

Prof.Dr. Hayati Develi
Prof.Dr. Mesut Şen
Prof.Dr. Mahmud Erol Kılıç
Doç.Dr. Mustafa Balcı
Yard.Doç.Dr. Mehmet Yalçın Yılmaz

Tashih-Redaksiyon
Yapım

Ömer Sercan
klon
Reklam Yapım Org. Ltd. Şti.

Proje Yönetmenliği

 KADİMSANAT
GRUBU

Tasarım Danışmanlığı

 ZEVRAK
DESIGN

Yayın Asistanlığı

Muhammed Zahid Çalışkan
Orçun Güneşer

Nota Yazım

Alper Akaryıldız

Grafik Tasarım

İhsan Çanakcı

Fotoğraf

Arzu Ünal

Hat Tasarımı

Rümeysa Havranlıoğlu

Minyatürler

Zülal Büyüksöfuğlu

Basım

ISBN

**BAŞAKŞEHİR
BELEDİYESİ**

BAŞAKŞEHİR BELEDİYESİ

Başak Mah. 5. Etap Akşemsettin Cad. No. 3
Başakşehir / İstanbul
444 0 669 www.basaksehir.bel.tr

facebook.com/Basaksehir.Bld
twitter.com/Basaksehir_Bld
instagram.com/basaksehirbld
youtube.com/BasaksehirBelediyesi

1. Baskı, Haziran 2016 / İstanbul

© 2016 Bu kitabın tüm yayın hakları Başakşehir Belediyesi'ne aittir. Yazılı izin alınmadan hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
ÖNSÖZ	11
GİRİŞ YERİNE	15
HORASAN ERENLERİ	20
YÛNUS EMRE	26
YÛNUS EMRE'YE KADAR ANADOLU'DAKİ SOSYAL ÇEVRE VE SANAT ANLAYIŞI	58
TÛRKÇENİN BÛLBÛLÛ ÂŞIK YÛNUS	68
DERVİŞ YÛNUS	84
TÛRK KÛLTÛR VE SANATINDA YÛNUS EMRE İZLERİ	108
YÛNUS'A DAİR	128
ŞÂİRLER VE ŞEYHLER: ŞİİRDE İNSÂN-I KÂMİL SEMBOLÜ	132
Mahmud Erol Kılıç	
YUNUS EMRE'DE AKIL KAVRAMI	138
Bilal Kemikli	
BU YOLDA ACÂİB ÇOK: YÛNUS EMRE'NİN BİR ŞİİRİNİN YORUMU	148
Mustafa Tatçı	
HİMMET İLE BUĞDAY ARASINDA 'TERK' KAVRAMININ ANLAMI	162
Ekrem Demirli	
YÛNUS EMRE GÛLDESTESİ	166
KAYNAKÇA	224

İlim ile hikmet ile
kimse ermez bu sırra
Bu bir acayip sırdır
ilme kitâba sığmaz

M. UYSAL

Mevlüt UYSAL

Başakşehir Belediye Başkanı
Mayor, Başakşehir Municipality

Kadim geleneğimizi yeni dünyanın diliyle anlatmak...

A vrupa'nın en önemli inanç ve kültür araştırmacılarından birisi olan Rene Guenon'nun kadim kültürlerin özelliklerine dair araştırmasında yaptığı şu tespit gerçekten dikkat çekicidir: "Kadim kültürler yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldıklarında, kendilerini bağlı bulundukları kültürel ürünlerinde saklarlar. Bir başka ifadeyle kendilerini buralarda kodlarlar. Bu tavır koruyucu bir davranıştan çok, ileriki zamanlarda uygun şartlar oluştuğunda insanlığın bu kültürü yeniden ayağa kaldırması için geliştirilmiş bir tohum bankasına benzetilebilir."

Kültürümüzün bugünkü durumunu anlamada son derece önemli bir yeri olan bu tespitler bugünlerde coğrafyamızda gözle görünür biçimde yaşamaktadır. Şunu önemle belirtmek gerekiyor ki her türlü zorluğa ve meşakkate rağmen geleneğimizin kopmuş damarları büyük bir dikkatle tamir ve tashih edilmektedir. Bu vesileyle yerel yönetimlerin kültür politikalarına bu konuda da büyük bir sorumluluk düşmektedir.

Bizler de sorumluluğumuzun bilincinde olarak, Başakşehir Belediyesi Kültür Yayınları başlığı ile yola çıktığımız bu süreçte yayın politikamızı, estetik ve ilmi seviyeden ödün vermeden halkımızı kaliteli bilgi ile buluşturmak olarak belirledik. Bu meyanda Anadolu irfanının önemli şahsiyetleri hakkındaki yayın dizimize ikinci olarak "Türkçenin Bülbülü Yunus Emre" başlıklı çalışmamızı da kazandırmış bulunuyoruz.

Türk inanç kültürünün gelmiş geçmiş en önemli simâlarından birisi olan Yunus, bir şahsiyet olmaktan öte bir mânâ ve mefhumun da adı olmuştur. Yaratılanı Yaratıcı'dan ötürü sevmeyi tavsiye edebilecek kadar geniş bir dünya hoşgörüsünü bizlere yol haritası olarak çizen Yunus'u biraz daha anlamaya vesile olabilmek bizlerin bu yoldaki en büyük kârı olacaktır. Bu vesileyle bu çalışmaya emek veren herkesi muhabbet ve teşekkürle bir kez daha anmayı mânâyâ ulaşmada bir vesile görmekteyim.

Kadim geleneğimizi yeni dünyanın diliyle anlatmanın ne denli önemli olduğu aşîkârdır. Bu sebeple yayınlarımızı sadece basılı ortamda değil tüm dünyanın ulaşabileceği bir şekilde dijital olarak da yayına açıyor ve bu çalışmaların çok dilli olarak tüm dünyaya yayılmasına büyük önem veriyoruz. Ümid ediyoruz ki yayınlarımız gelecek nesillerin eline ulaştığında bugünkü misyonumuzu anlatmada bir araç olsun. Zira en güzel miras "hikmettir".

Derviş Yûnus
bu sözü
eğri büğrü
söyleme

Seni sîgaya çeken bir
Molla Kâsım gelir

Önsöz

İnsanlığın var oluşundan itibaren bize intikal edebilmiş en önemli miras, şüphesiz kültürdür. Kültür olgusu bir millete yahut bir coğrafyaya has olmaktan öte, evvela insanlığın ortak mirasıdır. Ancak bu anlayışı benimsedikten sonra denebilir ki, her toplum kendi dil, tarih, sosyal hayat, sanat ve medeniyet anlayışı ile dünya sentez kültürü içerisinde yerini alır. Bu yönüyle de kültür, en mühim şekliyle milletlerin ve dahası insanlığın geleceğinin şekillenmesinde etkindir. Zira bir milletin yahut coğrafyanın sosyal yapısı, ait olduğu toplumun kültür öğeleriyle şekillenebilir. Bir bireyin hiçbir zaman yaşadığı toplumun kültüründen soyutlanması ise mümkün olmamakla birlikte bunu oluşturmaya çalışmak beyhüde bir çabadan ve gerek Doğulu olsun gerek Batılı, iyi veya kötü tartışmaya bile gerek duyulmadan, sahip olduğu değerler bütünü elinin tersiyle itmekten başka bir şey değildir. Çünkü kültür toplumsaldır ve bir kimsenin sahip olduğu kültürü ve bu kültürün yapı taşlarını inkar etmesi dahi kültürel bir etkileşimin neticesinde ortaya çıkmaktadır; birey olarak hiçkimsenin müşahhas bir kültüre sahip olamayacağı gibi hiçbir birey de içinde yaşadığı toplumun kültürel öğelerini inkar ederek bundan soyutlanamaz.

Diğer taraftan kültür tarihsel bir olgudur; uzun bir yaşam dilimi içinde olgunlaşır. Bir toplumun sahip olduğu değerler bütünü tarihin çanağında zaman içerisinde kıvamını bulması ve bütünleşerek bir sistematığa bürünmesi, o toplumun kültürüne karışmış olan ciddi bir öğedir. Burada yeniden dile getirmek gerekir ki, kendi kültürünü tanımayan bireylerin sahip oldukları buhran hali, bu bilgisizlik ve bilinçsizlik ile ortaya çıkan kültür düşmanlığının neticelerinden biri olarak zuhûr etmektedir. Öte yandan her toplum dünya ortak kültür mirasında yerini ancak, yerel kültür özelliklerini ve en önemlisi özgünlüklerini koruyabildikleri sürece alabilir ve bu sentez içerisinde bir kimlik edinebilir; dahası dünya insanlığının kültürel anlamda gelişimine ve zenginleşmesine ancak bu şekilde katkı sağlayabilir.

Türk kültürünün ise, sahip olduğu tarihsel süreç ve var oluşundan itibaren dünya üzerinde oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasının bir avantajı olarak, dünya kültür mirası içerisinde hiç kimsenin asla inkar ve tenkit edemeyeceği derecede tartışmasız büyük önemi haizdir. Her topluma ait değer ve kültürel birikimin olduğu gibi bu dev Türk kültür yapısının, üzerine kurulmuş olduğu ve “dünyayı aydınlatan” bir Güneş misali parlak kubbesini taşıdığı sağlam ve derin sütunları mevcuttur. Bu noktada dünya tarihinde hangi medeniyet için olursa olsun, yaşadığı toprakların üzerine “vatan” mührünü vuran tüm toplumların ortak bir özelliğinden söz edebiliriz. Bu özellik, sahip oldukları kuvvet ve iktidar yanında onları kanatlandıran ve duygusal anlamda da bir doygunluğa ulaştıran manevî birikimleridir. Bir başka ifadeyle, medeniyetini toprağa kazımış toplulukların manevî birikimlerinin maddî güçlerinden çok daha ciddi boyutlarda olduğunu söylemek mümkündür. İşte bu tezin en müşahhas timsali, Selçuklu-Osmanlı medeniyetinin Anadolu topraklarına kazımış olduğu Türk-İslâm kültürünün başlıca unsurlarından biri olan Yunus Emre’dir.

Yunus’un, kendi sahip olduğu kültürel mirasın, benliğinde meydana getirdiği serencâm ile bir “söz söylemiş” olması ve Türk coğrafyasında kendisine kadar ve hatta kendisinden sonra da uzun bir süre boyunca, dikey ve yatay derinlikte böyle bir söz söyleyenin çıkmamış olması, sahip olduğu cevher-i İlahî’nin şiddetine dair önemli bir veridir. Biz de bu

çalışma ile, Yunus Emre'nin nasıl bir kültürel mirasın temsilcisi olduğu ve bize nasıl bir miras bıraktığına dair eş-zamanlı bir araştırma yapmış olmayı ümid ediyoruz. Bu çalışma nâkısallıkları boyunu geçmekle birlikte bu “derdin” bir semeresidir.

Yukarıda da izah etmeye çalıştığımız, Doğu Batı ayırt etmeksizin kültürü inkar etme halinden, esefle belirtmek gerekir ki bilgisizliğin ve beraberinde gelen bilinçsizliğin bir neticesi olarak, Türk kültürü de nasibini almıştır, almaktadır. Osmanlı medeniyetinin can çekişmeye başlaması ile kendini gösteren ve Cumhuriyet rejimi ile tamamen yabancılaştığımız tarih, dil ve kültür mirasımız bugün de ne yazık ki, hak ettiği yere hâlâ oturtulamamıştır. İşte bu bahtsızlığıyla derinlere sürüklenen ve her geçen gün ulaşılması daha da güçleşen kültür cevâhirimizin sahip olduğu en nadide değerlerden biri olan Yunus Emre, Cumhuriyet tarihi boyunca en büyük sebep olarak belirtebileceğimiz Türk-İslâm kültür cevâhirinden uzaklaşma neticesinde lâıyk olduğu veçhile ne anlaşılabilmiş ne de anlatılabilmiştir. Bu süreç içerisinde Hacı Bektâş-ı Velî, Yunus Emre, Hazret-i Mevlânâ, Şeyh Gâlib gibi birçok cevherimizin herkesçe, sahip olduğu kültürel birikim ve bilgi düzeyi ile yorumlandığına ve araştırmalarda, kürsülerde, meydanlarda adından son derece subjektif değerlendirmeler ile pervâsızca söz edildiğine tanık olmaktayız. İşte elinizde tutmuş olduğunuz bu çalışma tâbir yerindeyse böyle bir tahrik ile kaleme alınmış ve Yunus Emre'nin yaşamış olduğu tarih ve içinde bulunduğu sosyo-kültürel ortam ile objektif değerlendirmeler yapılarak onun Türk-İslâm medeniyetinin oluşmasında birinci dereceden üstlenmiş olduğu rolü ortaya koymak maksadıyla vücuda getirilmiştir.

Özetle söylenebilir ki, en mufassal ifade ile Yunus Emre, Türk-İslâm medeniyet olgusunun var olmasında birinci dereceden halakada yer almış bir temel taşıdır. Özellikle belirtmek gereken bir husus da şudur; Yunus'un bu tanımlamadaki öznel pozisyonu da bizim nokta-i nazarımızda hiçbir zaman kişisel bir boyuta sahip olmamıştır. Zira bir imge olarak Yunus, bugün bilgiye bu denli kolay sahip olabildiğimiz bir ortam içerisinde dahi hakkında pek az şey bildiğimiz Yunus Emre'den çok daha yüksek seviyede medeniyetimizi tezyin etmiştir ve hâlâ etmektedir. Bu özellik sadece Yunus Emre'nin değil, bu coğrafyanın irfan mektebinden geçmiş tüm şahsiyetler için de aynıdır. Zira Batı'nın anonim olarak tanımladığı, kişiden uzak unsurların toplumsal algısı Doğu kültüründe bunun tam tersi seviyede bir önem arz etmektedir.

Yunus'un kültürümüzü başlı başına tezyin etmeye devam ettiğini en bariz şekliyle, onun sözüne bugün dahi duyduğumuz ihtiyaç ile açıklayabiliriz. Yunus'taki evrensel kardeşlik bilinci, onun insanlığa bakış açısı gibi değerleri, bize bugün bu çalışmayı kaleme alma ihtiyacı hissettiren birincil dereceden unsurlardır. Diğer taraftan, kültür hazinemizdeki bu büyük cevher hakkında yapılmış olan çalışmaların eksikliği de, bugün zaten anlayışına yabancı kaldığımız Yunus'u idrak etmede büyük bir çıkmaz olarak karşımızda durmaktadır. Noksanlıkları boyunu aşan bu çalışmayı kaleme alma lüzumu hissetmemizdeki bir başka önemli hareket noktası da bu yabancılaşıma ve bunun gerçekleştiği süreç ile ortaya çıkan, köksüz cılız bir dal gibi oradan oraya savrulmamıza sebep olan güçsüzleşmedir.

“Yunus söz ile kimse kabliyyete geçmedi / Budur vücûd der-miyân ortaya koyan gelsün” diyen Yunus'u duyduktan ve kültür tarihimiz açısından şahit olduğumuz bu karanlık sahneye de nazar kıldıktan sonra; gördüklerimiz ve duyduklarımıza kayıtsız kalmak ve olan biteni öylece izlemek ise pek mümkün olmamakla biz fakirlere bu çalışmayı Hacı Bektâş-ı Velî gibi, Yunus Emre gibi, Hazret-i Mevlânâ gibi temellerimizden destek ve himmetle ortaya koymak düştü. Arzumuz odur ki, bizim tüm acizliğimizle söylemeye çalıştığımız sözlerin üstüne nice sözler söylensin, bu sözler nûrun alâ nûr misali yolumuzu, kalbimizi aydınlatsın.

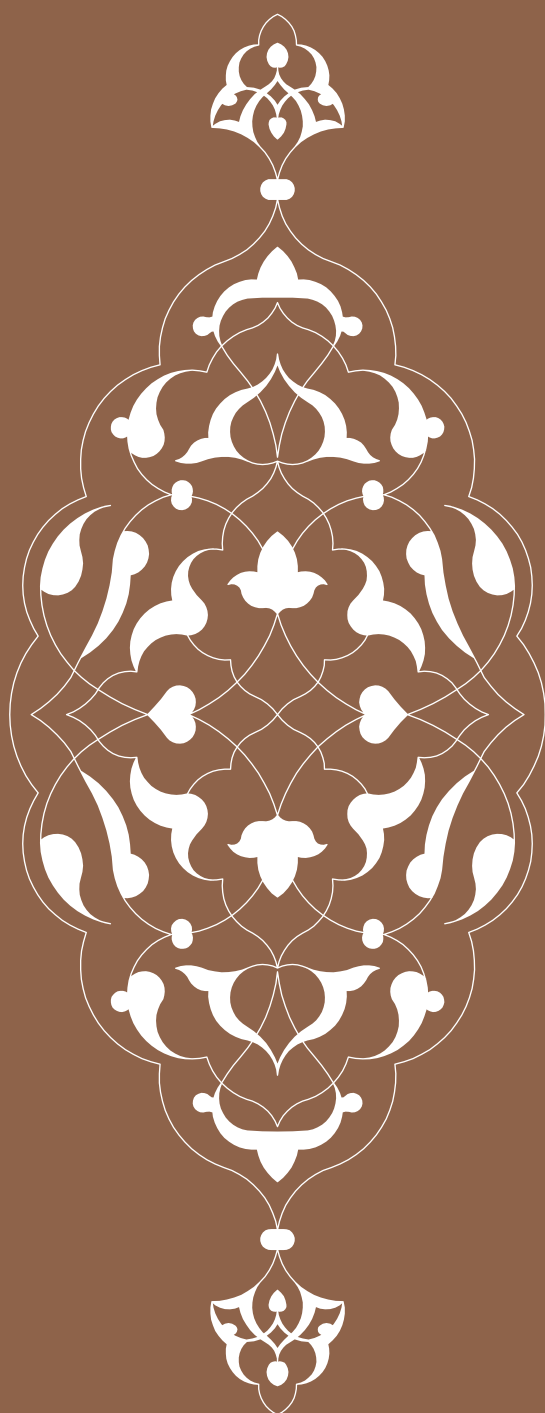
Elinizdeki bu iki kapak arasında derc edilebilmiş lakin mevzunun Yûnus olmasından mâdâ pek çok ayrıntıya yer vermek konusunda aciz kaldığımız bu çalışma, her ne kadar telif anlamında bir kaleminden zuhûr etmiş olsa da, çalışmanın seyr-i zamanını şu şekilde tasvir etmek de elzemdir. Zira Sanat Grubumuzun uzun yıllardır üzerinde çalıştığı ve başta Sırr-ı Yûnus adıyla icra etmiş olduğu müzikal çalışmalar olmak üzere gerçekleştirdiği tüm faaliyetler, masamızın bir köşesinde 10 yılı aşkın süredir, özellikle kültürel ve akademik envanter olmak üzere Hazret-i Yûnus'a dair mebzul miktarda veriyi topladığımız bir kar topu misali büyümekte idi. Bu konudaki en büyük nasiplerimizden biri de yukarıda zikretmeye çalıştığımız, geçmişteki tüm nâkıs Yûnus portrelerinin yanında son yıllarda bir biri ardına Yûnus Emre hakkında gerçekleştirilen çok başarılı çalışmalardı. Şunu itiraf etmek gerekir ki, bugün kültürel ve sanatsal açıdan Yûnus'a dair disiplinler arası diyalog esasıyla gerçekleştirilmiş bu çalışma hakkında söylenebilecek en doğru söz bahsi geçen başarılı araştırmaların ancak çocuğu olabileceğidir. Bu mânâda, isimleri burada uzunca bir yer tutacak olan bu kıymetli araştırmacılarımıza büyük şükranlarımızı sunuyoruz. Bunlarla birlikte ibn'ül vakt olmamız hasebiyle bu projenin gerçekleştirilmesinde ismini zikretmemiz gereken pek çok kişi bulunmakta. Evvela projeyi sahiplenerek büyük âlicenaplığını esirgemeyen Başakşehir Belediye Başkanımız Sayın Mevlüt Uysal Bey'e minnetlerimizi sunuyoruz. Akabinde kıymetli hocamız Doç. Dr. Mustafa Balcı'ya göstermiş olduğu yoğun ilgi ve alakadan ötürü teşekkürlerimizi sunuyoruz. Gelenekten geleceğe köprülerin kurulabilmesi için fikir mutfaklarında büyük emekler sarf edilen bu ve benzeri çalışmalar böylesine mütevazı ve kerem sahibi insanlar sayesinde hayat bulabiliyor. Son olarak yoğun temposu arasında bu projenin vücuda gelebilmesi için gayret sarf etmiş kıymetli edebiyatçı dostumuz Fesih Eto ağabeyimize de buradan niyazımızı arz ediyoruz. Bütün bu isimlerin ve kurumların Hak katında makbul olması niyazıyla; nakısların bizden, güzelliklerin Hak'tan zuhûr ettiği hüsn-i zannıyla...

Hakikat odur ki, savaşların her geçen gün şiddetlendiği, oluk oluk kanların ar damarları çatlamış caniler tarafından döküldüğü ve en esfeli de bu fiilin üsve edinildiğine şahit olduğumuz bu günlerde Yûnus okumaya, dinlemeye ve anlamaya vesile olmak bizim için tarifi mümkün olmayan bir umuttur.

Nevniyâz ile...

İlknur Sisnelioğlu

Fatih, 2015

Giriş Yerine

Yunus Emre ile ilgili tevatürün çokluğu; “Nerede doğdu, nasıl yaşadı ve nerede vefat etti?” sorusuna verilen cevapların farklılığı dahi bir hakikatin altını çiziyor. Hangi hakikatin? Bugün daha çok “sahne”ye koşan, varlıklarını görünürlükte arayan, gördükleri kadar var olan “özne”lerin yabancılaştıkları bir hakikatin... Bilge ve arif insanlar isimlerine değil kendilerini var eden “değer”e çalışır; içine doğdukları ve keşfetmeye çalıştıkları hakikatin işareti olmakla yetinirler. İsim ve gölgelerinin hakikatlerini perdelemesinden çekinir, özellikle buna dikkat kesilirler. Böyle olduğu için, biz bugün Yunus Emre’nin biyografisinden çok, şiirine vuran hakikatle ilgiliz. Meselesi hakikat olan, Yunus Emre’nin şahsiliğine değil şiirine bakar.

Şüphesiz Yunus’un biyografisi edebiyat tarihçileri, dahası edebiyat açısından önemlidir. Bu konuda hakikiyatla bir külliyata sahip olmak kıymetlidir. Ama doğrusu erenlerin böylesi bilinemezliğe saklanmalarının değerini bilmekte de fayda vardır. Yunus Emre’nin böyle bir hakikati olmakla birlikte o, Anadolu olabilmıştır. Anadolu’ya sinmiş, Anadolu onu ruhu olarak kaydetmiştir. Anadolu ruhu ve Anadolu İslâm’ı derken, Yunus Emre’nin altını çizmiş oluyoruz; İbn Arabî’nin, Hazret-i Mevlâna’nın, Sadreddin Konevî’nin, Niyazî-i Mısırî’nin, Hacı Bektaş Velî’nin, Ahmed-i Hanî’nin... İbn Arabî Hazretleri, Endülüs’ten ve Mevlâna Hazretleri, Belh’ten gelmiş; ikisi Malatya’da buluşmuşlar. Anadolu’da Konevî, Hacı Bektaş, Hanî, Mısırî bulunmuş. Arapça, Türkçe, Farsça, Kürtçe birlikte “büyük hikâye” dediğimiz Anadolu’nun ruhunu inşa etmişler.

Bu anlamda Yunus ya da Mevlâna fark etmiyor; bu kurucu mimarlar arasında ayrım yapılamaz, aynı yolun inşacılarıdır çünkü. Yunus Emre’nin sözüdür: “Mevlâna Hüdavendigâr bize nazar kılalı. Onun görklü nazarı gönlümüze ayna oldu.” Bu sözünden hareketle kimi tarihçiler Yunus’un Mevlevî olduğunu, Mevlâna Hazretleriyle görüşüğünü söyler. Çok fazla şiir yazmış olması sebebiyle Yunus’un Mevlâna’ya, “Bu kadar şiire gerek var mıydı? ‘Ete kemiğe büründüm / Yunus diye göründüm’ deseydin yeterdi” dediği rivayet edilir. Rivayetler farklı tabii ki; Yunus’un Hacı Bektaş Velî’ye intisaplı veya Halvetî olduğu da söylenir. Bektaşiliği meselesi daha çok Alevi menkıbelerinde geçer; Taptuk Emre ile ilgisi üzerinden bu kanaat paylaşılır. Taptuk Emre’nin, Hacı Bektaş’ın müridi olduğuna inanılır, Bektaşî erkânındaki on iki isim arasında Taptuk’un ismi geçmez.

Yunus Emre gibi erenleri herkesin sahiplenmesi, onların böylesi karşılık görmesi, temel bir meseleyle ilgili olmalarında yatıyor. İnsanı mümkün kılan hazineyi deşeyen defineci olmalarında... Bu sebeple, Yunus da, insanlar tarafından kabul görmüştür. Onun Mevlevî, Bektaşî, Halvetî veya Kadirî olarak anılması sorun değil, aksine herkesin onu sahiplenmiş olması dikkate değerdir. Mesela Yunus’un Eskişehir Samanpazarı Söğütözü’nde; Ordu Ünye Soğanlı’da veya Sakarya Nehri civarında olduğu rivayetleri bu değere işaretler. Bu konuda nihai bir şey söyleyemeyeceğimize göre, en iyisi, şiirlerine yoğunlaşmaktır.

Elimizde bir Yunus Divanı var. Vefatından sonra oluşmuş bir divandır bu. Erenler sözünü söyler, gerisine karışmazlar. Divan oluşturmak, kitap yazmak, sözleri kayıt altına almak modern şeyler...

Yunus’un derviş olmadan önce müderris olduğu, medrese eğitimi gördüğü söylenir. Bu

Şüphesiz Yunus'un biyografisi edebiyat tarihçileri, dahası edebiyat açısından önemlidir. Bu konuda hakikiyatla bir külliyata sahip olmak kıymetlidir. Ama doğrusu erenlerin böylesi bilinemezliğe saklanmalarının değerini bilmekte de fayda vardır. Yunus Emre'nin böyle bir hakikati olmakla birlikte o, Anadolu olabilmıştır.

sebeple, “Miskin Yunus” tabirinden hareketle söylenen, “Yunus, eğitimden geçmemiş bir ümmidir” kanaati doğru değildir. Tasavvuf literatürü bilinmediği için bu kanaate varılıyor, Yunus’un ümmiliği, Efendimizin ümmiliği üzerinden anlaşılabilir ancak.

Yunus’un önce şiir yazdığı, sonradan derviş olduğuna dikkat çekilir. Tekke mensupları şiirlerinde mertebe farklarını tespit etmişler. “Bazı ilâhileri fark makamındadır; bazıları da cem, cemu’l-cem makamında...” demişler.

Yunus Emre’de şiir ne zaman hâsıl olmuş, dile gelmiştir? Bu konudaki rivayet şöyle: Bir gün Taptuk Emre’nin sohbet halkasında, söz ve şiir konusunda mahir biri bulunur. Onun da ismi Yunus... Taptuk Emre, bu Yunus’a “Hadi derviş bize bir şeyler söyle!” der. Derviş cezbede olduğundan Taptuk’u duymaz. Bu üç kere tekrarlanır, yine cevap alınmaz. Bunun üzerine Taptuk, Yunus Emre’ye dönerek; “Yunus senin miftahın bize verildi. Derslerini verdin, sana artık yol açık. Şimdi sen şiir söyle!” der. Yunus’un nutku açılır ve şiir söylemeye başlar. Bu böyle devam edip gider. Etrafındaki insanlar Yunus’tan çıkan şiirleri toplar divan böylelikle oluşur.

Yunus’un divanındaki dil, arı duru bir Türkçedir. Aslında Yunus, dili, İbn Arabî’nin Arapçada ve Mevlâna’nın Farsçada yaptığı şekilde kullanır. Mukayeseli bir edebiyat ve içerik analizi yapıldığında bu görülecektir. Bu böyle iken; Yunus’un Türkçesinden hareketle onu kendimizden saymak, Farsça yazdığından dolayı Mevlâna’yı Farslık üzerinden okumak doğru değildir. Türkiye’de Mevlâna’ya karşılık Yunus vurgusu yapılırken, dünyada ise daha çok Mevlâna biliniyor. Bu da oryantalist çalışmaların hususiyetini ortaya koyuyor. Osmanlı sonrası bir Ortadoğu için Arapçayı merkezileştiren oryantalist bir dil var; Arapçadan sonra Farsça çalışılmış. Mevlâna’nın Farsçadan İngilizceye çevirileri ve Hafız’ın, Goethe’nin divanına tesirleri konuşuluyor. Dante’nin İlahi Komedya’sında, İbn Arabî’nin etkisinden bahsediliyor. Türkçenin bilinmiyor olmasının böyle bir sebebi var. Türkçede yazıldıkları için İsmail Hakkı Bursevî’nin, Köstenceli Süleyman Efendi’nin, Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın yazdıkları bilinmiyor. Yunus Emre’nin çok az şiiri İngilizce ve Almancaya tercüme edilebilmiştir. Yunus Emre şiiri keşke daha fazla tercüme edilebilseydi. Çünkü Yunus’un şiirinde coğrafyadan çok insan vardır; insanı kuran bir damardır o. Bir samimiyet, bir derinlik vardır bu şiirde. Bu sebeple en çok o bestelenmiştir; hem halk müziği hem sanat müziği hem de ilahi formunda...

Bugün İçin Yunus Emre Ne Demektir?

Yunus ve şiirinden ne anlamalı, nasıl faydalanmalıyız? Bu günün sorusu bu... Kültür Bakanlığı, Almanların Goethe Enstitüsü ve İspanyolların Cervantes Enstitüsü gibi, yurt dışında Yunus Emre ismiyle enstitüler açmış.

Yunus Emre’nin felsefesi, doktrini ve insan tasavvurunu merkezileştirmek gerekiyor. Bunu öğrenmek, sonra hayatımıza hayat etmek... Hz Mevlâna’ya, “ Bu şiirleri nasıl söylüyorsun?” diye sormuşlar. “Ben ol, bilirsin!” diye cevap vermiş. Yunus olmak lazım ki şiirleri, tasavvuru anlaşılabilirsin.

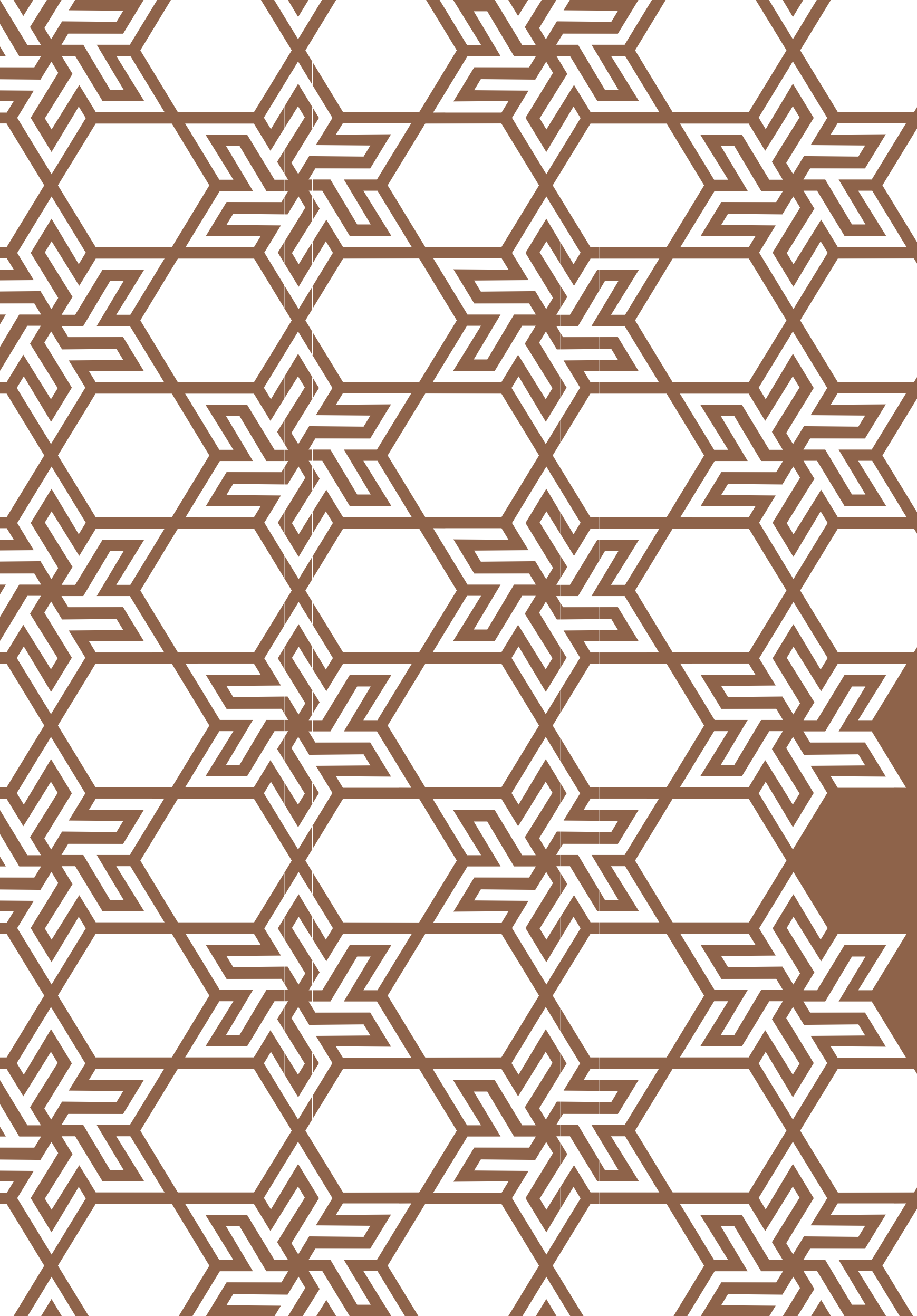
Yunus Emre, bir geleneğin devamıdır; şiirinde Mevlâna ve Hacı Bektaş Velî konuşur. Gelenek böyle devam eder; Niyazî-i Mısırî’de, sonra gelen şiirimizde de Yunus yaşar. Hasan Ali Yücel ve Halide Nusret Tuna’nın Yunus methiyeleri var. Mustafa Tatçı Hoca’nın

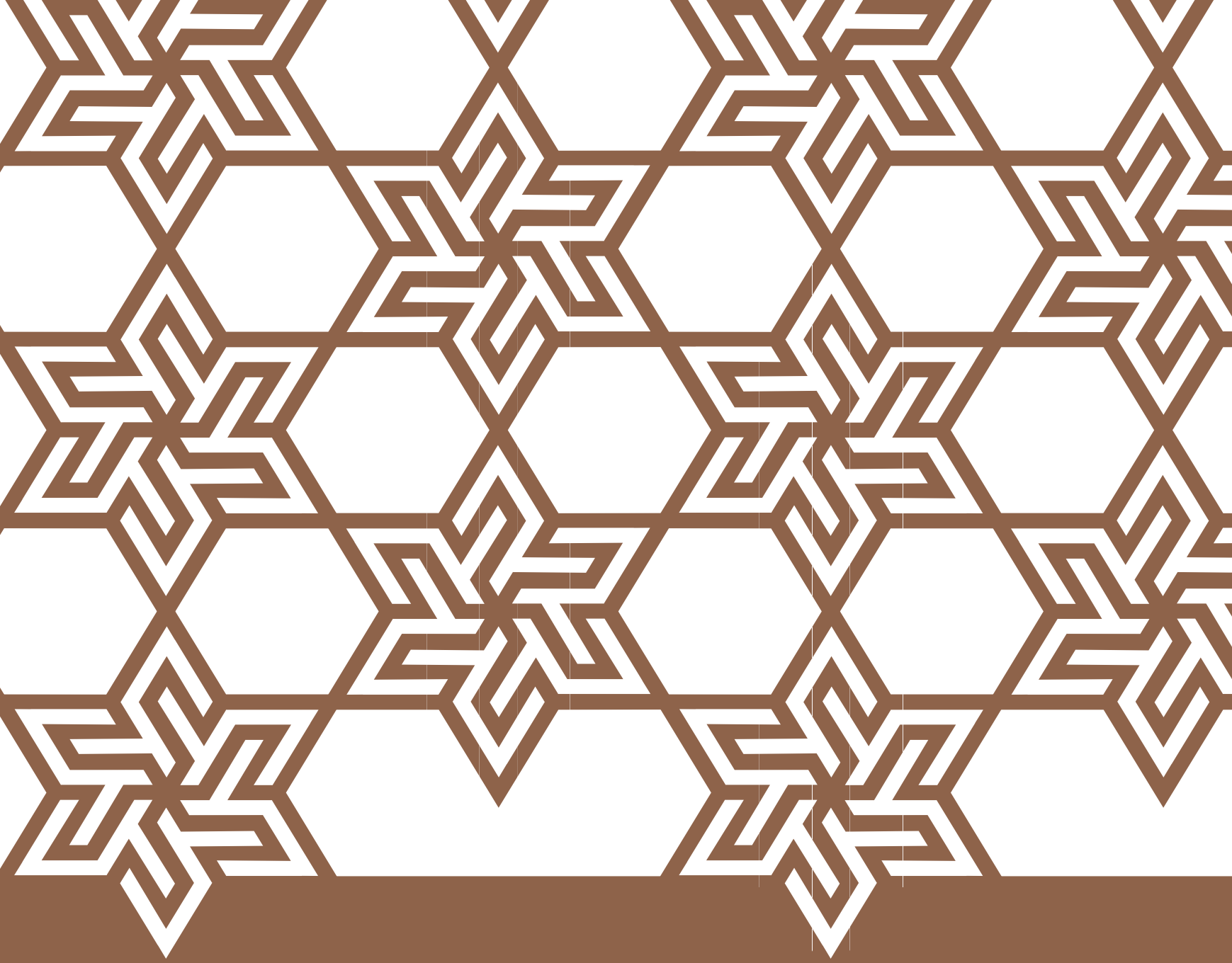
Yunus Emre şiiri için yaptığı hizmetler takdire şayandır ve Yunus'un şiiri bunu hak ediyor. Niyazi-i Mısri'nin şerhinden geçen, "Çıktım erik dalına / Anda yedim üzümü / Bostan ıssı kakıyıp / Der ne yersin kozumu" şiiri muhteşem okumalar yaptırıyor mesela. Erik ağacında üzüm yeniyor. Bahçenin sahibi gelip; "Behey adam! Ne yaparsın, bırak cevizlerimi!" diyor. Ezberi bozan bir dil ve felsefe... Mecaz, sembolizm, metafor, sürrealizm... Bu şiir Hegel'in okumasından geçseydi, kim bilir neler söylenirdi. Hedefe giden yolların da doğru olması gerektiğine işaret bir şiir; şiirdeki adamın hâli gibi... Adam üzüm yemek istemiş ve bunun için ağaca çıkmış. Ama çıktığı ceviz ağacıyken, onu erik ağacı sanıyormuş. "Düşün!" der bu şiir insana, "Aradığını nerede arıyorsun? Bindığın dal arzuladığını verebilir mi? Dahası, hangi ağaca çıktığını biliyor musun?"

Allah'ı, hakikati yanlış yer ve form içinde arayanları ne de güzel anlatıyor, değil mi? Evet, Yunus şiiri, yeni okumalara açık öylece duruyor.

Mahmud Erol Kılıç

Hayatın Satır Araları

HORASAN ERENLERİ

Yûnus Emre'nin yaşamış olduğu dönem, Anadolu'da sufilik hareketi bakımından son derece kritik bir zaman dilimine denk gelmektedir. Bu dönemde Türkler, Anadolu'nun yeni sahipleri olmuştur. Bu sahiplenme Batı'nın açmış olduğu her türlü maddî ve manevî yarayı da kapatarak bu topraklardaki misyonlarını sürdürmek için ciddi bir toparlanma sürecine vesile olmuştur.

Daha önceki dönemde İmam-ı Gazâlî Yunan felsefesinin etki alanını daraltmış ve Anadolu'da bir tasavvufî canlılık baş göstermeye başlamıştı. Ancak bu defa da Orta Asya'dan bir felaket bulutu gibi Moğollar akın ediyor, Orta Asya'daki Türk-İslâm devletlerini çoktan yakıp yıkmış bir şekilde yönlerini Anadolu'ya çevirmiş bulunuyorlardı. Bu, Haçlı saldırılarının yaralarını henüz daha saramamış ama yine de ayakta kalmayı başarabilmiş Anadolu Selçuklu Devleti'nin yeni bir felaketle karşı karşıya kalması demekti. Ancak Moğol tehlikesi Anadolu'daki tasavvufî canlılığı bırakın söndürmek bu misyonun daha da etkinlik kazanmasını sağladı.

Moğollar önce dönemin jeopolitik olarak kritik bir şehri olan Erzurum'a girmiş ve şehri yağmalayarak, adeta taş üstünde taş bırakmamış, halkı kılıçtan geçirmişti. Bu durum Moğolların cesaretini daha da artırarak Sivas'a kadar ilerlemesini sağlamış ve Köseadağ'da otuz bin kişilik Moğol ordusu, seksen bin kişilik Selçuklu ordusunu darmadağın etmişti. Bu iki istila ile Moğollar Kayseri'ye kadar girmişti ve yenilgiler neticesinde ordu başsız kalmış, sultanlar arasında da taht kavgaları yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştı. 1243 yılına tekabül eden bu Köseadağ yenilgisi, adeta sonun başlangıcı olmuştu. Moğollar Anadolu toprakları üzerine bir kabus gibi çökmüş, her biri birer ilim merkezi haline gelmiş olan şehirleri yakıp yıkmış, halkı kılıçtan geçirmişti. İşte bütün bozgunlar, saltanat kavgaları, Moğol zulmü, isyanlar ve bir de bunların bir sonucu olarak baş gösteren kıtlık, halkın bütün direnme gücünü kırmıştı.

Bütün bu olayların halk nezdinde en yıkıcı tesiri ise, inanç üzerinde olmuştu. Ne yapacağını, kime dayanacağını bilemeyen halk bir arayış içine girmişti. İşte Anadolu insanına ihtiyacı olan gücü ve dirliği aşılayacak olanlar ise, çoktan Anadolu'ya gelmeye başlamışlardı. Bu kişiler görünen sebebiyle Moğol zulmünden kaçıp güvenli bir yer olarak gördükleri Anadolu'ya sığınmışlardı aslında. Ama hakikatte onlar kendileri için biçilmiş çok önemli ve büyük bir görevi ifa için bu toprakları teşrif etmişlerdi.

Öte yandan Anadolu da kendi imkanları içerisinde zaten böyle bir ortamı hazırlamış sayılırdı. Selçuklu Devleti, XI. yüzyıldan beri ele geçirdiği şehirleri adeta yeniden inşa etmiş ve buralarda son derece canlı bir kültür-sanat hayatı imar etmişti. Bu dönemlerde İmam-ı Gazâlî de oturmuş olduğu temeller ile İslâm anlayışını her türlü darbeden koruyabilmiş, Selçuklu çağında sağlam bir akidenin yaşamasını sağlayan eserleriyle kitlelere ciddi bir şuur kazandırmıştı. Gazâlî'nin yanında bu dönemde Fahreddîn Râzî, Kadî Siraceddîn gibi isimler de bu toprakların fikrî hayatında ciddi derecede etkiye sahiptiler. Ayrıca başta mimari ve musikî olmak üzere sanat da bu fikrî reformlara paralel olarak büyük ilerleme göstermişti.

Anadolu'da Selçuklu'nun adeta bitişi, Moğol zulmünün halkı çaresiz bırakması, taht kavgaları, parçalanmalar ve neticesinde ortaya çıkan Beylikler döneminde, Anadolu'yu teşrif etmiş olan Ahmed Yesevî ve dervişleri, Anadolu insanına mücadele gücü, yaşama sevinci vermiş, halkın yıkılan maneviyatının tekrar yükselmesi, birlik ve beraberliğin sağlanması, direnme gücünün artmasında müspet rol oynamış ve adeta halkı bütün maneviyatıyla

birlikte yok olmaktan kurtarmışlardır. Kimseye el açmayıp kendi kazançlarına sahip olmalarıyla, kahramanlıklarıyla, toprağa, vatana, dine, devlete bağlılıklarıyla, devlet kapısına göz dikmemeleriyle, şefkatli ve yardımsever olmalarıyla, prensipleriyle ve disiplinleriyle bu kişiler, Müslümanlığın Anadolu'da en ücra köşelere kadar yayılıp benimsenmesini sağlamışlardır.

Zahirde Moğol zulmünden kaçarak Anadolu'yu teşrif eden bu erenler arasında Fahrüddîn Irâkî, Necmeddîn-i Dâye, Evhâdüddîn-i Kirmânî, Sadreddîn Konevî, Muhyiddîn ibn Arabî, Âhî Evran, Hacı Bektâş-ı Velî, Bahâeddîn Velede ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi maneviyat büyükleri de bulunuyordu. Halkın dinî hayatı, sosyal ve ekonomik olarak nizama girişi, ahlak anlayışı, sanat hayatı gibi birçok konuda müessir olan bu kişiler, geldikleri yerlerde nasılsa Anadolu'da da tekkeler kurmakta ve bu sayede iskan politikası da sağlıklı zeminler üzerine oturmaktaydı.

Şeyh Edebâlî "Alp-erenler"i organize ederek bu hassasiyetler doğrultusunda savaşların da dinî bir boyut kazanmasında ve zaferlerin birbiri ardına gelmesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan özellikle Âhi Evran, Âhilik teşkilatıyla ekonomik hayatın düzenlenmesinde müessir olmuştur. Hasılı Anadolu böyle büyük isimler sayesinde hem fikrî anlamda, hem de dil, kültür ve edebiyat sahasında bir canlılığa kavuşmuş, birlik ve beraberlik yeniden inşa olmuş ve halk da kendini derleyip toplama imkanı bulmuştur.

İşte "Horasan Erenleri" diye tabir edilen, Anadolu'nun maddî olmakla birlikte daha çok manevî yönde ihyasını ve inşasını sağlayan erenler, Gazâlî, Ahmed Yesevî ve Şeyh Edebâlî silsilesinin bütünlüğü sonucu ortaya çıkmış bir tecdîd hareketinin kahramanlarıdır. Gazâlî özellikle felsefe ve mutezile kelâmından kaynaklanan tevhid dışı düşüncenin Müslümanlarda meydana getirdiği manevî ve imanî yıkımı son derece yüksek bir mantık ve kelam gücüyle önlemiş, adeta Müslümanların imanlarını kurtarma görevini ifa etmiştir. Ahmed Yesevî ise, Gazâlî'nin bıraktığı yerden hareketle tasavvuf yoluyla geleceğin yeni dünyası ve medeniyetini inşa edecek "Öncü Azınlık"ı yetiştirmiştir. Şeyh Edebâlî ise, yine bu iki din büyüğünün yolundan gitmiş ve Anadolu'daki Türk birliğinin parçalanıp yok olmasını önlemek ve büyük Osmanlı hükümdarlığının temellerinin sağlamlaşması yönünde önemli tesirlerde bulunmuştur.

Yûnus Emre ise, böyle bir Anadolu'nun son birkaç yüzyılı içerisinde hem baharı hem kışı yaşayan, büyük dönüm noktalarına şahitlik eden Anadolu halkının Osmanlı hakimiyeti öncesinde yeniden toparlanmasında rol alan bu öncü isimlerin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıkılışla dirilişin bir arada yaşandığı bu dönemde Yûnus Emre, halkı yıkılıştan dirilişe yönlendirmiş, manevî güce dayanarak var olan çöküşü büyük bir uygarlığa çevirmiş olanların arasında hizmet etmiş bir mutasavvıf şair, bir gönül eri, dahası Anadolu topraklarında Türk-İslâm medeniyetinin kurucularından biridir.

Yûnus Emre, Anadolu'daki bu diriliş hareketinde tevhid inancının bir halkasıdır. Hem zahirî hem de batınî mânâda anarşiden kurtulmak için birleşmek gerektiğini vurgulamış, otorite boşluğunun (kesret) bu topraklarda yok olmak demek olduğunu idrak etmiş ve halkı müşahhas bir örnekle büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu olan Osman Bey etrafında toplanıp "bir olmaya" davet etmiştir. Bu tanımlama Yûnus'un iç dünyasının bir dış dünya yansımasıdır. Zira vermiş olduğu bu zahirî mücadele ile, "kendisiyle birlikte aynı ideallerin millet, hatta bütün insanlık nezdinde de gerçekleşmesi için çalışan bir maneviyat önderi" kimliği son derece önemlidir.

Hak cihâna doludur kimsene Hakk'ı bilmez
Anı sen senden iste o senden ayrı olmaz

Dünyâya inanırsın rızka benimdir dersin
Niçin yalan söylersin çün hiç dediğin olmaz

Ahret yavlak ıraktır doğruluk key yaraktır
Ayrılık sarp firaktır hiç varan geri gelmez

Dünyâya gelen göçer bir bir şerbetin içer
Bu bir köprüdür geçer câhiller anı bilmez

Gelin tanşık edelim işi kolay tutalım
Sevelim sevillelim dünyâ kimseye kalmaz

Yünus sözün anlarsan söz ma'nîsin dinlersen
Sana bir 'amel gerek bunda kimsene kalmaz

Yûnus Emre

Yaşadığı Dönem

“Anadolu’nun Türk vatani hâline gelmesinde Türkistan’dan gelen Ahmet Yesevi dervişlerinin önemli bir payı olmuştur.”

Azmi BİLGİN

Kaynaklardan hareketle tanık olduğumuz bir hayli çeşitli ihtilaflar ile birlikte Yûnus Emre’nin yaşadığı dönemi XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başları olarak belirtebiliriz. Anadolu’nun hem siyasi hem de sosyal açıdan en çalkantılı zamanlarını teşkil eden bu dönemde, Anadolu Selçuklu Devleti, en büyük darbelerinden birini almıştır. 1243 yılında vuku bulan Köseadağ Savaşı’ndan sonra Moğolların (Tatar) Anadolu’daki belli başlı yerleşim yerlerini istila etmeleri ile, Anadolu Selçuklu Devleti Moğollara haraç veren ve yarı bağımlı bir devlet durumuna düşmüştür. II. Gıyaseddin Keyhüsrev’den sonra da ülkede büyük bir iç karışıklık baş göstermiş ve merkezi otoritenin zayıflığı neticesinde orduda da ciddi bozulmalar meydana gelmiştir.

Moğol ordusunun 1256’da Selçuklu ordusunu Konya civarında bozguna uğratmasından sonra ise, Batı Anadolu civarında bulunan diğer Türk şehirleri sıkı koruma altına alınarak Amasya kadısı Vezir Mühezzibüddin Ali’nin Moğol komutana giderek akınları durdurmasını istemesi üzerine Moğol ordusu daha ileriye gitmemiş ve bu tarihten sonra da doğuya doğru çekilmeye başlamıştır.

Moğolların Anadolu’dan gidişlerinin ardından, ülkede taht kavgaları kendini göstermeye başlamış ve iç karışıklıklar daha da artmıştır. XIV. yüzyılın başlarına kadar süren tüm bu karışıklıklar neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti’nin otoritesi bütünüyle sarsılmış ve küçüklü büyüklü birçok beylik ortaya çıkmıştır. Bu beyliklerin en eskisi ise, I. Keykubat zamanında teşekkül etmiş ve merkezi Ermenek olan Karamanlılar’dır.

XIII. yüzyılda yaşanan tüm bu çalkantılar sonucu bu dönem Anadolu halkı için de son derece sıkıntılı ve meşakkatli bir zaman dilimini oluşturmaktadır. Zira Moğol akınlarının artarak kendini göstermesi ile birlikte ülkedeki taht kavgaları gibi iç karışıklıklar da ekonomiyi zayıflatmış ve Türklerdeki “vahdet” anlayışı giderek bozulmuştur. Yûnus Emre de çağının diğer birçok aydını gibi bu durumdan esef ve şikayet ile bahsetmiş ve eserlerinde de “Yağmacı Tatarlar” ve “Zalim Beyler”den üzüntü ve hayıfla dem vurmuştur.

Anadolu’da XIII. yüzyılda kendini gösteren tüm bu siyasi karmaşa, sosyal ve kültürel hayata tam tersi şekilde yansımıştır diyebiliriz. Bu yüzyılın sonlarında Kayseri’deki Sahibiye Medresesi, Konya’daki Hatuniye, Küçük Karatay Medreseleri gibi birçok ilim yuvasının imar edildiğini görüyoruz. Diğer taraftan bu dönem, Türk kültür ve sanatı için yeni bir oluşum ve değişimin başlangıcı da sayılmaktadır. Zira Doğu’dan Batı’ya doğru meydana gelen büyük göçler sonucunda da Anadolu birçok alim, mutasavvıf ve sanatkara kucak açmış ve pozitif yönde bir kültürel sentez ortaya çıkmıştır. Çok sayıda göçebe Türkmen de şehirlere yerleştirilerek bu kişilerin tarım ve zanaat ile uğraşmasına imkan sağlanmıştır. Anadolu’daki, adeta bir tomurcuk gibi taptaze açması beklenen bu sosyal ve kültürel

oluşumun irşadı için ise, en büyük görev tabii olarak tasavvuf ehline düşmüştür. Ahmed Yesevî ve halifelerinin etkisiyle Anadolu'ya gelen pek çok derviş, Türk tasavvuf literatüründe Abdalân-ı Rum adıyla anılan Anadolu erenleri, evliyaları, ahîler ve bacılar bu topraklarda ve zulme uğramış, fakir kalmış Türk halkına moral sağlayarak bir vahdet şuuru oluşturmak adına önemli vazifeler görmüşlerdir. Bu yüzyılda Yesevîlikten sonra daha geniş muhite yayılan iki önemli manevî ekol daha vardır: Mevlevîlik ve Bektâşilik. Aslında bu iki ekolün teşkilatlanması da kurucu ve pîrlerinin vefatından sonra vücut bulmuştur.

Bu yüzyılda, Selçukluların önceki yüzyıllardaki faaliyetlerinin bir neticesi ve göç yoluyla Anadolu'yu teşrif eden birçok âlim ve mutasavvıfın etkisiyle ilim hayatı da son derece parlaktır. Anadolu topraklarının adeta bir ilim ve irfan yuvası haline geldiği bu dönemde Selçuklu sultan ve beylerinin içinde şair, musikîşinas ve ressamların da bulunması dönemin kültür sanat hayatı için ayrıca büyük bir şans olmuştur. Zira bu sanatkâr sultanlar, her türlü siyasi karışıklığa rağmen sanat ve ilim adamlarını her zaman desteklemişlerdir.

İşte ister “Âşık Yûnus” deyin ister “Bizim Yûnus”; Yûnus Emre de bu yüzyılın insanıdır ve eserlerinde de dönemin her yönüyle ilgili ipuçları bulmak mümkündür. Zira kendisi büyük yüklerinden de gördüğü üzere döneminin sosyal ve siyasal olaylarına hiçbir zaman kayıtsız kalmamış ve salt bir şair yahut mutasavvıf olmamıştır. Kendisinin dîvânı da bu yönüyle incelendiğinde XIII. asır Anadolu hakkında adeta bir vesika olabilecek niteliktedir.

Hayatı

*“Yûnus'durur benim adım gün geçtikçe artar odum
İki cihânda maksûdum bana seni gerek seni”*

Yaşadığı dönemden bu yana Anadolu halkı Yûnus Emre'yi her çağda bağrına basmış, kendinden bilmiş ve hatta kendi gönül dünyasına tercüman kılmıştır. Bu yüzden rahatça söyleyebiliriz ki, insanlar onun gerçek hayatını ne merak etmiş ne de bunu öğrenmeye ihtiyaç duymuştur. Kendisinin eserlerinde belirttiği kadarını bilmek yalnızca Anadolu insanına değil tüm dünya insanlığına yetmiştir, diyebiliriz. Bu sayede Yûnus Emre evrensel bir mütefekkir olmuş ve her zamanda varlığını korumuştur.

Şiirindeki samimiyet neticesinde onu okuyanlar, hayatını değil daha çok söylediklerini merak etmiş; ne yaşamış sorusundan ziyade neler söylemiş, sorusunu sormuşlardır. Sonuç itibarıyla gerek kendi sözlerinden gerekse nesilden nesle, kulaktan kulağa intikal eden menkıbelerden yola çıkarak, halk zaten Yûnus Emre'ye destansı bir hayat hikayesi oluşturmuştur. Bu açıdan biz de Yûnus Emre'nin gerçek hayat hikayesini değil, yüzyıllar boyunca halkın gözünde oluşturulan ve benimsenen menkıbevî hayat hikayesini anlamayı, hem Yûnus Emre'nin misyonu açısından hem de Anadolu insanının gönül dünyasını irdelemek açısından daha faydalı ve gerekli bulmaktayız.

Diğer taraftan, Yûnus Emre'nin hayatı hakkında hiçbir malumat bulunmadığını söylemek de haksızlık olur. Kendisine gönül gözüyle biçilen destansı hayatının gerçeğe paralel geçtiğini, hakkında az da olsa intikal eden bilgilere dayanarak söylemek mümkündür.

ن پوئیس امر

يا حُضرت سلطان

“Şunu bilelim ki Yûnus Emre bir efsane değildir. Tarihi bir kişiliktir.”

Hüseyin HATEMİ

Yûnus Emre'nin hakikî hayat hikayesi, doğum tarihi, vefatı, kabrinin yeri gibi konularda alimler arasında muhtelif fikir ve bilgiler gezinmekte olup bu konuda tarihî vesikaların yetersizliği de ayrıca önemli bir etken olarak karşımızda durmaktadır. Ancak Risâletü'n-Nushiyye adlı eserinin sonunda kendi belirttiği üzere Hicrî VII-VIII. yüzyıllarda yaşamış olduğu bilinmektedir:

*“Söze tarih yidi yüz yidiydi
Yûnus cânı bu yolda fidiydi”*

Yûnus Emre'nin tasavvufî kişiliği de göz önüne alındığında bu tarihin vefat tarihi değil Tapduk Emre'ye intisap ettiği tarih olduğu ihtimali de kuvvetlidir. Abdülbâkî Gölpinarlı, Yûnus Emre'nin yaşadığı dönemle ilgili isabetli olarak kendisinin Hazret-i Mevlânâ ile görüşmüş olduğunu da dikkate alarak, H. 707 (M.1307)'de muteber bir eser yazdığını ve 100 yıla da yakın bir hayat yaşadığını varsayarak her halukarda Yıldırım Bayezid devrine yetişemeyeceğini öne sürmüştür. Yûnus Emre'nin yaşadığı çağla ilgili en sahih bilgiyi ise bize Adnan Erzi sunmaktadır. Erzi, Yûnus'un doğum ve vefat tarihlerini eserinde açıkça ve net olarak belirtmektedir:

“Bayezid Umumî Kütüphanesindeki bir mecmua içinde bulunan bir kayıt, Yûnus'un yaşadığı devir hakkındaki bütün bu ihtilafları halledebilecek ve hakikate yaklaşan tahminlere kat'î bir mahiyet verebilecektir.”

Erzi'nin söz ettiği mecmua birtakım mevzular ile alakalı risale ve fevâidi içermektedir. Osman Gazi'nin cülusundan başlayarak Kaptan-ı Derya Ali Paşa'nın Leponto deniz savaşında 1571 yılında şehit oluşu hakkında söylenmiş bir tarih mısraı ile biten bir kronoloji cetveli bulunan eserde, Bilecik ve Yerhisar'ın fethi ve ardından Sultan Veled'in intikali belirtildikten sonra şu mısra yer almaktadır:

*“Vefât-ı Yûnus Emre
Müddet-i Ömr
82 Sene 720”*

Bizi doğumu ve vefatı ile ilgili en sahih bilgiye ulaştıran bu mısra doğrultusunda söyleyebiliriz ki, Yûnus Emre yaklaşık olarak H. 635 (1238) tarihinde doğmuş, 82 yıllık bir ömür sürmüş ve H. 720 (1320) tarihinde de vefat etmiştir.

***“Ben gelmedim da'vî için benüm işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir gönüller yapmaya geldüm”***

Yûnus'un doğum ve ölüm tarihlerinden daha çok tartışmalara neden olan konu aslında onun doğum yeri ve mezarının nerede olduğudur. Bu konuda da rivayetler birbiriyle tutarsızlık göstermektedir. Hacı Bektaş-ı Velî'nin Vilâyetnâme'sinde Yûnus Emre Sivrihisar'ın Sarıköy adlı bir köyünde dünyayı teşrif etmiş ve bir kıtlık yılında buradan kalkıp Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektaş Dergâhı'na varmış; bu bilgi daha sonraları çeşitli tezkire yazarları tarafından da doğrulanmıştır. Misal Lamii Çelebi, Nefahat tercümesinde

Yûnus Emre'nin doğduğu yer olarak Sarıköy'ü işaret eder ve bunu “*Kütahya suyunun Sakarya suyuna karıştığı yerin yakınlarında bir yer*” olarak ifade eder.

Sivrihisarlı Baba Yusuf'un Kitab-ı Mahbûb-ı Mahbûb adlı eserinde de Yûnus'un Sivrihisarlı olduğunu belirten bir dörtlük yer almaktadır:

*“Azizlermiş hususa Yûnus Emre
İdermiş zühd ü uzlet uyup emre
Bu yirdedir bu zümrenin mezarı
Müşerref eylemişdir diyarı”*

Bunun gibi bilgilere dayanarak daha sonra Fuat Köprülü, Abdûlbâkî Gölpınarlı gibi araştırmacıların da Yûnus Emre'nin Sarıköylü olduğunu kabul ettiğini eserlerinde görmekteyiz. Ancak Yûnus Emre Sarıköylüdür diyerek meseleye son noktayı koymak da mümkün değildir. Zira kendisinin, başta Karaman olmak üzere Aksaray, Kırşehir, Afyon, Manisa, Erzurum gibi Anadolu'nun pek çok şehrinde mezarı yahut makamı bulunmaktadır.

Bütün bu araştırma ve kanaatlerin üzerinde, Yûnus Emre'nin aslında nerede doğduğu ve nereli olduğu konusu çok da üzerinde durulması gereken bir konu değildir. Zira eğer öyle olsaydı bunu öncelikle kendisi arzu eder ve şiirlerinde bildirirdi. Bu nedenle Yûnus'un kendi sözlerinden yola çıkarak rahatlıkla ve mutlulukla söyleyebiliriz ki, Yûnus Emre bir Anadoluludur. Yani, kendisini Anadolulu olarak tanımlamıştır.

***“İlk adım Yûnus'ı adı adımları aşık dakdım
Terk itdüm ud u edeb şöyle haber bıraktım”***

Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre Yûnus, Anadolu'da bu ismi taşıyan ilk sûfidir. Üstelik bu isim ona doğduğunda verilmiş bir isim de değildir. Kendisi sonradan, Yûnus Peygamber'in isminden mülhem bu ismi benimsemiştir.

Bilindiği gibi Yûnus Peygamber, putperest bir kavme elçi olarak gönderilir. Fakat kavmi onu dinlemez. O da bir an için nefsiye kapılarak bir gemiye binip denize atılır. Onu bir balığın yutmasıyla içine düştüğü karanlık ortam kendisini nefsiyle baş başa bırakır. Nefsinin kendisine oynadığı son oyunu fark ederek tövbe edip pişman olmasıyla affedilir ve balık onu bir karaya bırakır. Karanlık safha biter ve aydınlığa ulaşır.

*“Balık karnında yatan deryaları seyreden
Kabak kökûn yaslanan Yûnus Peygamber yatur”*

ve

*“Denizde hakâyıklar cevân urur balıklar
Yûnus deniz mevcine taldum talmadum dime”*

Beyitleri bize Yûnus'un, Yûnus Peygamber'in nefsiyle olan macerasını içselleştirdiğini göstermektedir. Zira kendisi hakkında da buna benzer bir hikaye nakledilmektedir. Anlatılanlara göre şeyhinin “Sen hâlâ dünya kokuyorsun...” sözü üzerine dergâhı gizlice terk edip dağlara düşmüş; yani “karanlık bir safha”ya girmiştir. Bundan sonraki çilesi ise Yûnus Peygamber'in yaşadıklarından farksızdır. Dergâhtan ayrılması, onu derin üzüntülere, pişmanlık gözyaşlarına gark eder. Bunca çileden sonra tekrar dergâha avdet ettikten sonra şeyhinin onu “Bizim Yûnus mu?” diye karşılaması ise bağışlandığının bir ifadesidir. Tanpınar bu konudaki tespitlerine şöyle devam eder:

“Tabduk Emre’ye intisabı, dergâhında kalışı, oradan ayrılışı, tekrar gelişi ve nihayet izin alıp insanlar arasına bu defa irşat için yeniden girmesi, bütün bu kaybolma, kapanma, yeniden ve başka bir hüviyetle doğma hikâyesi, hep bu adın etrafında toplanabilecek vakialardır. Çok muhtemeldir ki Yunus bu adı seçmiş olsun. Yahut da bu tesadüf bütün hayatına istikamet versin. Ben yine Peygamber Yunus’un balığın karnına coşkun bir fırtına yüzünden düştüğünü göz önünde tutarak birinci şıkka ihtimal veriyorum. Fırtınanın yerini burada Moğol istilasının hakiki bir cehennem yaptığı, doğduğu bu XIII. asır ortası tutar.”

Her ne kadar doğruluğu tartışılrsa da Tanpınar’ın bu yorumu, üzerinde dikkatle durulmaya değer bir özellik taşıyor. Zira Yunus’un

“Ben bu sûretten ilerü adum Yunus değil iken
Ben oldum ol ben idüm bu aşkı sunandaydım”

ve

“Adımı Yunus dakdum sırrum âleme çakdum
Levh ü kalemden öndin dilde söylenen benem”

beyitleri de bu görüşü doğrular niteliktedir.

Yunus Emre’nin şiirlerinden de anladığımız üzere ismini en sık zikrediş şekli “Yunus Emre”dir. Eski kaynaklardan itibaren de kendisinin “Yunus Emre”, “Şeyh Emrem Yunus Kaddesallâhû Sırrihû Hazretleri” şeklinde zikredildiğini görmekteyiz. Yunus Emre’nin kendisi de şiirlerinde bu isimden başka “Yunus, Âşık Yunus, Bîcâre Yunus, Miskin Yunus, Koca Yunus, Yunus Dedem, Derviş Yunus” gibi isimler kullanmıştır. Bu isimlerin tamamı tasavvuf literatüründe bir sūfiyi ve onun hallerini tanımlamakta kullanılabilir. Bu sebepten bu lakaplara dayanarak “Yunusları ayırmak” son derece yersiz bir çabadan ibarettir.

Eserlerinde ve tezkirelerde zikredilen çok sayıda sıfat ve lakapla birlikte Yunus’un adının en sık “Emre” ismiyle birlikte zikredildiğine tanık olmaktayız. Bu sıfat Bedri Noyan’ın belirttiği üzere yüksek ihtimalle kelimenin “âşık, seven, dost, şair” gibi anlamları ile kullanılmıştır.

“Yunus çağururlar adum
Gün geçdükçe artar odum
İki cihânda maksûdum
Bana seni gerek seni”

Daha evvel de zikrettiğimiz gibi Yunus, kültür tarihimizde salt bir şair yahut sūfî olarak yer almaz. Kaldı ki, onu “bizim” yapan şey de, şair ve mutasavvıflığının yanında diğer insanlarla ortak olan paydalarının bulunması; herkes gibi yaşamış, herkes gibi hissetmiş olmasıdır. Yunus’un, yaşadığı çağın insanı olduğunu, diğer insanlar gibi çalışıp bir sosyal hayat kurduğunu ve hatta bir ailesi olduğunu menkıbelerde olduğu kadar kendi sözlerinde de belirgin olarak görmekteyiz. Zira bu konuda da tarihî kaynaklar yetersiz kalmaktadır.

Şiirlerinden yola çıkarak evvela “Bizim Yunus”un yoksul bir çiftçi olduğunu, bunun yanında da marangozlukla uğraştığını söyleyebiliriz. Bu bilgiyi dönemin coğrafyasındaki sosyo-ekonomik durum da ayrıca desteklemektedir. Göçebe bir medeniyetten yerleşik medeniyete geçmenin bir sonucu olarak Anadolu’da var olan iskan politikasında dervişler son derece aktif görev almış ve mesken tuttıkları boş arazileri ekip biçerek buraların

hem iskan edilmesini hem de yoksullara birer sığınak olmasını sağlamışlardır. Bu tabloyu Mehmet Kaplan şu şekilde yorumlamaktadır:

“Bu ahiler, şeyhler ve dervişler, sadece maddi bir gaye gütmüyorlar, yeni bir medeniyet, hayat görüşü ve insan telakkisinin de öncülüğünü yapıyorlardı. Yere vurdukları her kazma, diktikleri her ağaç, bağ, gül fidanı veya sürdükleri her tarla onlar için derinden inanmış oldukları bir hayat felsefesinin maddi sembolü, şartı veya delili idi.”

Kaplan ayrıca Yunus’un şiirlerinden yola çıkarak şu yorumları da yapmaktadır:

“Yunus’un şiirinde nebatlarla ilgili pek çok kelime ve kavram geçmektedir. Bu durum Yunus’un bir köylü olduğunu gösterdiği kadar, bir yaşayış tarzının da ifadesidir. Zira toprakla uğraşma, ürün elde etme, bu olaylar olup biterken ortaya çıkan durumlarla bir dervişin olgunlaşması arasında derin ilgiler mevcuttur. Nebatlar insan iradesinden çok ilâhî iradeye bağlı olarak yetişirler. İnsana düşen; sabır, emek, çalışma ve tevekkülle sonucu beklemek, bir tohumun meyveye dönüşünü izlemektir. Kişi buradan ilâhî kuvvetin mevcudiyeti fikrine ulaşır.

Toprak ve su iyiliği doğururken, ateş ve hava kötülüğü simgeler. Bunlar insanın vasıflarıdır. İnsan su ve toprakla sabrı tevekkülü öğrenirken, ateş ve havayla gururun niteliğini anlar. Solan bitkiler ölümü; bahar yeniden dirilişi düşündürür. Bahar-kış tezatı insanı bunaltır ve solmayan bahara, öteye özlem duygularını kamçılar. Tabiat, ebediliğin ve faniliğin derslerini verir. Derviş, meyvelerinden herkesin faydalandığı bir ağaç misalidir.”

Yunus’un sade yaşayışı ve dervişliği belki bize bugün hayatın çok içinde bir tablo olarak görünmese de, dervişlik mesleği ile sosyal hayatın Anadolu’da “Tarikatlar Çağı” diye tabir edilen XII. ve XIII. yüzyıllarda ne denli iç içe olduğu ve birbirini tamamladığı âşikârdır. Zira Yunus’un aşağıda bulunan şiiri de, tarihe vesika olabilecek diğer şiirleri gibi bu durumu tasvir etmektedir:

*“Her kime dervişlik bağışlana
Kalbi gide pâk ola gümüşlene
Nefesinden miskile anber tüte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı derdlüyiçin dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene
Âşıkun gözi yaşı hem göl ola
Ayagından sâz bitüp kamışlana
Cümle şâ’ir dost bahçesi bülbüli
Yünus Emre arada dürrâclana”*

Yunus Emre’nin evlenip biri kız diğeri oğlan iki de evlâda sahip olduğunu ise hem şiirlerinden hem de tarihî vesikalardan yola çıkarak söyleyebiliriz. Kendisiyle ilgili bir menkıbede ise, Yunus’un iki defa evlendiği ve İsmail adında bir oğlunun olduğu zikredilmektedir. Başbakanlık Arşivi’ndeki 871 sayılı Konya defterinde de H.924/M.1519 tarihli bir belgede Yunus’un oğlunun adının İsmail olduğu belirtilmektedir. Arşivdeki belgede İsmail Hacı evlâdı topluluğuna bazı yerler verildiği, Kara Turgut ve Kara Mehmed topluluklarının da buralara komşu oldukları belirtilmektedir. İşte Yerce denen araziye bu topluluktan Yunus Emre’nin satın aldığı, toprakların o ölünce de evlâdına kaldığı; Yunus

Emre'nin oğlu İsmail'in de İbrahim Bey'den buraları alıp yurt edindiği zikredilmektedir. Eğer bu belgede zikredilen Yunus "Bizim Yunus" ise, kendisinin İsmail adında bir oğlunun olduğunu söyleyebiliriz. Yine de bu belge doğru olmasa bile Yunus'un

*"Bundan dahi verdin bize oğl u kız u çift halâl
Ondan dahi geçti arzum benim âhım didâr içün"*

beytinden yola çıkarak bir kızı ve bir oğlu olduğunu hatta iki de zevcesinin olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Hacı Bektaş Dergâhı'na buğday istemeye gittiğinden yola çıkarak da sorumlu olduğu bir ailesi ve çocukları olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Çünkü menkıbede Yunus, kendisine nefes teklif edildiğinde "Ben nefesi neyleyim, ehl-i ıyalım var" demektedir.

Vilâyetnâme'de geçen bir başka menkıbeye göre de Yunus, Tapduk Emre'nin kızıyla evlenmiştir. Bu menkıbeye göre Yunus, uzun yıllar Tapduk'a sadakatle hizmet etmiş ve onun en gözde dervişi olmuştur. Bu durum karşısında Tapduk Emre, diğer dervişler yalancısı olmasınlar, utanmasınlar diye kızını Yunus'a vermiştir.

***"İlim ilim bilmekdür
İlim kendün bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin
Ya niçe okumakdur"***

Yunus'un ilmi ile ilgili söyleyeceklerimiz hayatının doğumdan itibaren olan diğer safhaları gibi tahminlerden ve şiirlerinden yola çıkarak oluşturacağımız fikirlerden ibarettir. Kendisinden bahseden en eski kaynaklardan yola çıkarak biz de onun bir ümmî-kâmil olduğunu söyleyebiliriz. Kaldı ki, şiirlerinde şahit olduğumuz mükemmel söyleyiş ve muhteva da bunun bir kanıtıdır. Âşık Çelebi ise, "Eğerçi ümmîdür ammâ debistân-ı kuds sebak-hândur" diyerek Yunus'un medrese ilminden ziyade tasavvufta ders gördüğü üzerinde durmuştur. Ayrıca Osmanlı Şiir Tarihi'nin yazarı Gibb, Rıza Tevfik ve Hüseyin Vassâf gibi birçok âlim de onun ümmî olduğunu belirtmektedir.

İsmail Hakkı Bursavî ise, ilk defa Yunus'un "Müftî" olduğu üzerinde duran kişidir. XVIII. yüzyılda İbrahim Hâs tarafından telif edilen Tezkire'de ise Yunus'un müftülüğünden şu şekilde söz edilmektedir:

"Rivâyet olunur ki, Şeyh Emrem Yunus (k.s.) Hazretleri, Tapduk Yunus'un halifesidir. Tapduk Yunus (k.s.) Hazretlerinin çeşm-i mübârekleri 'alîl idi ve ümmî idi. İlm-i bâtında ve tevhidde yegâne-i rûzgâr idi. Emrem Yunus Hazretleri evâilinde âlim ve fâzıl idi. Ve müftî idi. Tevbesine sebeb bu idi ki, Tapduk, Yunus'un dervişlerinden birine bir fetva iktizâ eyledi. Derviş, Müftî'den fetvâ taleb eyledi. Müftî dahi sâfiye fetvâ verdi. Derviş Şeyh'e gelip eyitdi:

-Müftiden fetvâ aldım, dedi. Şeyh eyitdi:

-Müftî fetvâyı yanlış vermiş, var fetvâsını sahih eylesin. Derviş Müftî'ye gelip Şeyh'in cevâbını söyledi. Müftî eyitdi:

-Şeyh'in senin ümmîdir, fetvâyı ne bilir? Ben ana varayım, fetvâ yanlıştır demek nicedir, görsün! Hemân kalkıp zâviyesine gelip dervişlere eyitdi:

-Şeyhiniz burda mıdır? Eyitdiler:

-Burdadır. Gazab ile Şeyh'in huzuruna girdi. Şeyh eyitdi:

-Hoş geldiniz, bizim fulân dervişe bir fetvâ vermişsiniz; yanlış, tashih edin! Müfti eyitdi:

-Siz Ümmîsiz. Mâ hazâ sana fetvâyı okumadılar? Nerden bildin yanlış olduğunu? Fetvâya senin gibi âdem yanlışdır, demek ne demektir?

-Bu mes'ele fulân yerinde yazılıdır. Mes'ele şu vecihledir, böyle değildir, bu fetvâ yanlışdır. Mahalline nazar eyle. Müfti'nin dahı ol mahal hâtırına geldi. Bildi ki, fetvâ yanlışdır. Müfti eyitdi:

-Fetvâ sizin buyurduğunuz gibidir. Benim verdiğim fetvâda hatâ etmişim, deyip, Şeyh'in ayağına düşdü. Ve irâdet getirip bende oldu."

Bu menkıbe bize Yûnus Emre'nin tasavvuf yoluna intisabından önce medrese tahsili görmüş bir müftü olduğunu göstermektedir. Yûnus'un ümmî olduğu ihtimalini daha kuvvetli bulan birçok âlim olmakla birlikte, onun okuyup yazan âlim bir kişi olduğunu söyleyenler de hayli fazladır.

Nihad Sami Banarlı'nın bu konuda söyledikleri ise, meseleye son noktayı koyar niteliktedir:

"O devirler için en büyük bilgi kaynağı olan Kur'ân ve hadis kültürünü anlayarak ve kavrayarak bildiği âşikârdır. Aynı kaynaktan doğan Peygamberler tarihini de Yûnus çok iyi bilir. Ayrıca kendisinden en kuvvetli eserlerini Fârisî ile söyleyen tasavvuf felsefesini Yûnus'un bütün inceliği ile bütün varlığı ile yaşadığı bir hayat hadisesidir. Yûnus, Kur'ân'ı anlayacak kadar Arapçaya ve Mevlânâ Celâleddîn'in şiirlerine nüfûz edecek kadar Farsçaya yakındır."

Yûnus Emre'nin tahsili konusundaki ihtilaflar her şeyden çok bizzat kendi şiirlerindeki tezatlardan dolayı ortaya çıkmıştır. Onun,

"Dört kitabın mânâsın okudum tahsil etdim"

"Dilimde ilk ü usul dilegüm dünya sever"

"Mescidde medresede çok ibadet eyledüm"

şeklindeki deyişleri medrese tahsili görmüş olduğunu söylese de tam tersi yönde ifadeleri de bulunmaktadır:

"Gönül kitabından okur eline kalem almadı"

"Ümmî benim Yûnus benim, dörttür anam dokuz babam"

"Ne elif okudum ne cim varlıktandır kelecim"

“Türk halkı istemiştir ki, o kadar çok sevdiği İslâm Peygamberi gibi, mukaddes bir insan bildiği Yûnus Emre’yi de Allah söyletmiş olsun.”

Nihad Sami BANARLI

Yûnus’un ilim tahsil edip etmemiş olmasıyla ilgili gerek menkıbelerden gerekse şiirlerinden yola çıkılarak varılacak en sahih sonuç, onun ümmî olmadığı; Türkçeye, Farsçaya, Hazret-i Peygamber’in hayatına, İslâm tarihine son derece hâkim olduğu yönündedir. Yûnus’un kendini ümmî göstermesinin ise, türlü sebepleri söz konusudur. Bunlardan biri, Mehmet Fuat’ın da dediği gibi Yûnus Emre’nin halkla birleşme arzusudur.

Yûnus’un kendinin ümmî olduğunu dile getirmesindeki bir başka sebep de, tasavvutta zahîrî ilimlerin kişiye araç olduktan sonra maksada ulaşma noktasında bir işlevinin kalmamasıdır. Yani medrese ilimleri Allah’a ulaşmak konusunda bir başlangıç olabilir ama sonuç olamaz. Kemâle ulaşmak için gerekli olan şey, yolun başından sonuna kadar, irfandır. Yûnus, ilim sahibi olsa da olmasa da ömrünün her safhasında ârifliği elden bırakmamış bir büyük Anadolu erenidir. Abdûlbâkî Gölpinarlı bu konuya şu sözlerle açıklık getirmiştir:

“Ümmî, yani okuma yazma bilmez oluşu hakkındaki rivayet, bazı şiirlerinde bilgiyi gerçeğe ulaşmak için bir vasıta saydığından, ilme ehemmiyet vermemesi, dervişlik tevazu’uyla, kendisini bir şey bilmez olarak tavsif etmesi ve bilgiye güvenip gururlananları taşlaması yönündedir.”

Ancak tüm bunlardan daha kuvvetli ve naif bir görüş daha vardır ki, bu da Yûnus Emre gibi diğer birçok ilim ehli erenin kendilerini Hazret-i Peygamber’in vasfıyla vasıflandırma arzusunu taşımaları ve kendilerini ümmî olmadıkları halde ümmî gibi gösterme istekleridir. Konuyu Sâdık Vîcîdânî şöyle dile getirmektedir:

“Mefhâr-ı Mevcûdât Efendimize vaşf olmak cihetiyle mazhâr-ı şeref olan ‘Ümmî’ lakabını fi-hadd-i zât ümmî olmadıkları halde meşâyih-i sâfiyye içinde teberrûken tahallüs ederler olmuştur. Meşhur Şeyh Yûnus Emre onlardandır.”

*“Kanda bulam isteyüben iy gönül seni kandasın
Kanda vîrâne varısa vallâhi gönül andasın”*

Yûnus’un hayatının her safhasında olduğu gibi seyahatleri konusunda da kesin bir vesika-ya sahip değiliz. Ancak şiirlerinden yola çıkarak söyleyebiliriz ki, şairimiz Azerbaycan’da, Şam’da ve Anadolu’nun çeşitli yerlerinde bulunmuştur. Bunun en net kanıtı da aşağıda yer alan şiiridir ki, bugün dahi okuyanların gönül telini titretir, tabir yerindeyse burnunun direğini dahi sızlatır:

*“Aceb şu yirde var m’ola şöyle garîb bencileyin
Bagrı başlu gözi yaşlu şöyle garîb bencileyin*

*Gezdüm Urum’ıla Şam’ı yukaru illeri kamu
Çok istedüm bulımadum şöyle garîb bencileyin*

“Kimseler garîb olmasun hasret odına yanmasun
Hocam kimseler olmasun şöyle garîb bencileyin

Söyler dilüm aglar gözüm garîblere göynür özüm
Meger ki gökde yıldızum şöyle garîb bencileyin

Niçe bu derdile yanam ecel ire birgün ölem
Meger ki sinümde bulam şöyle garîb bencileyin

Bir garîb ölmüş diyeler üç günden sonra tuyalar
Sovuk suyıla yuyalar şöyle garîb bencileyin

Hey Emrem Yûnus bi-çâre bulunmaz derdüne çâre
Var imdi gez şârdan şâra şöyle garîb bencileyin”

Şiirlerinde gurbet teminin yoğun bir şekilde hissedildiği Yûnus’un, vardığı illerde Tapduk Emre’nin mânâlarını saçmak için bulunduğunu da ayrıca belirtmek gereklidir. Çünkü kendisi de bunu zaten dile getirmektedir:

“Varduğumuz illere şol safâ gönüllere
Baba Tabduk ma’nisin saçduk elhamdülillâh”

Tasavvufta seyahat etmek, yola çıkmak yahut bir dervişe yol verilmesi, onun sülûka ulaşması noktasında aşması gereken bir mertebe olarak görülmektedir. Yûnus’un şiirlerinde zaman zaman mutlak sevgiliye kavuşmak arzusu ve kemâlâta erişmek için aşılması zaruri olan bu geçit vermez yollara karşı duyulan sitem de hissedilmektedir:

“Taşdın yine deli gönül sular gibi çağlar mısın
Akdın yine kanlu yaşım yollarımı bağlar mısın

N’idem elüm ermez yâre bulunmaz derdime çâre
Oldum ilimden âvâre beni bunda eğler misin

Yavukıldum ben yoldaşı onulmaz bağrımın başı
Gözlerimün kanlı yaşı ırmağ olup çağlar mısın

Ben toprak oldum yoluna sen aşurı gözetirsin
Şu karşıma göğüs geren taş bağırlu dağlar mısın

Harâmî gibi yoluma arkurı inen karlı dağ
Ben yârimden ayru düştüm sen yolumu bağlar mısın

Karlı dağların başında salkım salkım olan bulut
Saçın çözüp benüm içün yaşın yaşın ağlar mısın

Esridi Yûnus'un canı yoldayım illerüm kanı
Yûnus düşte gördü seni sayru mısın sağlar mısın"

Yûnus'un ilden ile yürüyüp dost aradığını lakin ne Urum'da ne Şam'da kendi gibi bir garip bulamadığını, gurbet illerde adetâ Mecnun gibi dolaştığını, Tebriz, Sivas, Nahcûvan, Maraş, Şiraz gibi şehirlerden sonra Anadolu'ya geri geldiğini, Rum'da kışlayıp baharda memleketine geri döndüğünü net olarak bildiren bazı mısraları da mevcuttur:

"Ben yürürem ilden ile
Dost soraram dilden dile
Gurbetde hâlüm kim bile
Gel gör beni 'ışk neyledi"

"Gezdim Urum ile Şam'ı yukarı illeri kamu
Çok istedüm bulımadum şöyle garib bencileyin"

"Gurbet ilinde yürürem dostı düşümde görürem
Uyanup Mecnûn oluram gel gör beni 'ışk neyledi"

"Kayseri Tebrîz ü Sivas Nahcuvân u Maraş Şiraz
Gönül sana Bağdad yakın 'âlemlere dîvâdasın"

"İndük Rûm'ı kışladuk çok hayr ü şer işledük
Uş bahâr geldi girü göçdük elhamdülillâh"

Tüm bu bilgilerin ışığında şunu da ayrıca belirtmek gerekir ki, Yûnus'un bu illerin tamamını gerçekte gezmemiş olduğu, kendisinin buralarda mecâzî olarak bulunduğunu söylemiş olabileceği de muhtemeldir. Zira elimizde Yûnus'un seyahatleri ile ilgili bu şiirlerden başka herhangi bir vesika yoktur. Ancak Yûnus'un seyahatleriyle ilgili bilmemiz gereken bir şey daha var ki, o da, Hazret-i Mevlânâ gibi hacca gitmemiş olduğudur. Yûnus Emre de Hazret-i Mevlânâ gibi Allah evini gönül bilir:

"Dağlar aşup berye söküp ırak yere emek çeküp
İstedğin bunda iken bu ne acep sefer dürür"

"Yûnus Emre der hoca
Gerekse var bin hacca
Hepisinden eyüce
Bir gönüle girmekdür"

"Bir sâkiden içdük şarâb 'arşdan yüce meyhânesi
Ol sâkinün mestleriyüz canlar onun peymânesi"

Yûnus Emre'nin en büyük ilham kaynaklarından olan dönme dolap karşısındaki tasviri.

Yûnus Emre'nin bir mutasavvıf şair olduğu göz önünde bulundurulduğunda tarikatı konusunda hayatının diğer evrelerine göre daha fazla şey söyleyebilmek mümkündür. Ancak hangi tarikata müntesib olduğu konusunda araştırmacılar yine de zaman zaman ihtilafa düşmüşlerdir.

Yûnus'un tarikatı hususunda, en fazla Mevlevîlik ve Bektâşîliğe intisab ettiği üzerine hemfikir olsalar da bazı araştırmacılar tarikat pîrlerini Horasan'a bağlamakta, bazıları da Yûnus'un Nakşî, Kâdirî ve Halvetî olduğunu ileri sürmektedirler. Kaldı ki tüm bunlarla birlikte Yûnus kendi tarikat şeceresini bir beytinde bizlere bildirmektedir:

*“Yûnus’a Tapduğ u Saltuğ u Barak’ dandur nasib
Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân olam”*

Bu beyitten yola çıkarak Yûnus'un Tapduk Emre'ye, Tapduk'un Barak Baba'ya, Barak Baba'nın da Sarı Saltuk'a müntesib olduğu sonucu çıkmaktadır. Ancak ne yazık ki kaynaklarda hem Barak Baba hem de Sarı Saltuk ile ilgili gerek kimlikleri gerekse tarikatları hakkında yeterince malumat bulunmamaktadır.

Birçok kaynak Yûnus Emre'nin Hacı Bektâş-ı Velî'ye bağlandığını ve dolayısıyla Bektâşî olabileceğini zikretmektedir. Bazı kaynaklar da Hacı Bektâş-ı Velî'nin Ahmed Yesevî ile olan münasebeti neticesinde Yûnus'u Yesevî olarak nitelendirmiştir. Yûnus Emre ise şîirlerinde doğrudan Hacı Bektâş'tan söz etmemektedir. Ancak Vilayetnâme'de Yûnus'un mürşidi Tapduk Emre'nin Hacı Bektâş-ı Velî'nin halifesi olduğu belirtilmektedir. Hatta bu eserde geçen bilgiye göre Yûnus önce Hacı Bektâş'a gitmiş, ardından Tapduk Emre'ye giderek onun kapısında kemâl bulmuştur.

Diğer taraftan kaynaklardaki malumat eksikliğinden de yola çıkarak, Yûnus'un bağlı bulunduğu, Sarı Saltuk'a uzanan bu silsilenin bir tarikat haline gelmemiş olabileceği ihtimali üzerinde de durulmalıdır. Yine de hülâsâ olarak önemle ve özellikle belirtmek gerekir ki, Yûnus'un tarikatı konusunda çokça dile getirilen, onun dinler ve tarikatlar üstü bir kişi olduğu tezi, kesinlikle geçersizdir. Zira Yûnus her şeyden önce bir İslâm mutasavvıfıdır ve bu gelenekteki her kâmil kişi gibi o da bir tasavvuf mektebinde yetişmiştir. Yûnus'a atfedilen bu yersiz ve geçersiz kanı, tasavvuftaki tüm makamları tek mil etmiş bir kişi için dahi söylenmesi mümkün olmayan bir sözdür.

Buğday mı Himmet mi?

Menkıbe odur ki, Yûnus Emre'yi fakir ve sıradan hayatından alıp ona yeni ve sonsuz bir deryanın kapılarını açan olay, kendisinin Hacı Bektâş'ın eşiğine gitmesiyle başlamıştı. Menkıbeye göre, Hacı Bektâş, Horasan'dan çıkarak Diyâr-ı Rum'a gelip yerleşmiş ve burada veliliği, kerametleri ile ün salmıştı. Dört bir taraftan Hacı Bektâş'ın kapısına fakir kimseler gelir ve hiçbir buradan boş çıkmaz, hepsi nasibini alıp giderdi. Zamanla da Hacı Bektâş'ın etrafında mürit ve muhibler büyük aşk meclisleri kurmaya başlamıştı.

Aynı dönemde Sivrihisar yakınlarında Sarıköy denilen yerde, Yûnus-nâm bir fakir çiftçi vardı. Bir zaman Sarıköy'de kıtlık baş gösterdi ve zaten fakir olan Yûnus o yılki hasatından ailesine, çocuklarına bakacak hiçbir nesne alamadı. Yûnus, Hacı Bektâş'ın kapısından hiç kimsenin boş dönmediğini işitince yola revân oldu. Boş giden boş döner, diye düşünmüş ve dağdan alıç toplayıp dergâha ikrâm etmek üzere öküzüne yüklemişti.

Karacahöyük'e varınca Hacı Bektâş'ın huzuruna çıktı ve,

"Ben fakir bir kimseyim, bu yıl da ekimden bir nesne alamadım. Bu yemişi kabul edip karşılığında buğday verirsiniz, biz de aşkınıza yiyip geçinelim" dedi.

Hünkâr Hacı Bektâş emretti ve abdallar alıcı paylaşıp yediler. Yunus da birkaç gün Hacı Bektâş'ın kapısında eğleşti. Gidecek olduğundaysa Hünkâr'a haber iletiler ve o da,

"Sorun bakalım ne ister; buğday mı himmet mi?" dedi. Yunus geri dönmek için acele ediyordu. Buğday istedi. Bunun üzerine Hacı Bektâş tekrar sual etti,

"Buğday gerekse verelim, fakat nefes gerekse alıcının her tanesine iki nefes verelim."

Yunus buğday istiyordu, ne dedilerse razı edemediler,

"Nefes neme gerek" dedi. Bunun üzerine Hacı Bektâş-ı Velî tekrar,

"Buğday gerekse verelim, fakat nefes gerekse getirdiği alıcının her çekirdeği başına on nefes verelim"

buyurdu. Ancak Yunus tekrar,

"Ben nefesi neyleyim. Ehl-i 'ıyâlim var" diyerek buğdayı isteyince Hünkâr emretti ve buğdayı ona verdiler; Yunus da dergâhtan ayrıldı. Ancak biraz yürüdükten sonra ne büyük bir hata işlediğini fark ederek bin pişman dergâha geri döndü.

"Erenler" dedi, *"bana himmet ettikleri nasibi versinler buğday gerekmez."*

Fakat Hünkâr,

"O iş, şimdiden sonra olmaz. Biz o kilidin anahtarını Tapduk Emre'ye verdik, var nasibini ondan al" buyurdu. Abdallar bu sözü Yunus'a iletiler ve Yunus *"Tapduk"* deyip düştü yollara...

"Tapduk'un tapusunda kul olduk kapusunda"

Tapduk Emre Hazretleri hakkında bildiklerimize gelince, bu konuda kaynaklarda Yunus Emre'den daha az bilgi bulunmakta, hatta malumatımız Yunus'tan bahsedilirken Tapduk Emre'den de bilvesile bahsedildiği kadarı ileldir. Bu konudaki en eski kaynaklardan biri olan Hacı Bektâş-ı Velî'nin Vilâyetnâme adlı eserinde Tapduk'un Hacı Bektâş'a bende oluşundan şu menkıbe ile bahsedilir:

"Rum erenleri Hacı Bektâş-ı Velî'ye gidecekleri vakit, Emre'ye haydi, dediler, sen de bizimle gel. Emre çok kuvvetli erdi. Dost divânında bütün erenlere nasip üleştirilirken Hacı Bektâş adlı bir er görmedik, dedi ve Hacı Bektâş'a gitmedi. Erenler, Hacı Bektâş'a Emre'nin sözünü haber verdiler. Hünkâr Hacı Bektâş, Sulucakarahöyük'te, Kadıncık Ana'nın evinde yerleşince her taraftan muhib, mürit ıhtırılmaya başlandı. Hünkâr, Sarı İsmail'i gönderip Emre'yi çağırttı. Emre yanına gelince Hacı Bektâş ona, siz dost divânında nasip üleştirilirken Hacı Bektâş adlı kimse görmedik demişsiniz, peki o nasip üleştirilen elin bir nişanesi vardır, bilir misiniz, dedi. Buna karşılık Emre, o divânda yeşil bir perde var idi, perdenin ardından bir el çıktı ve bize nasip üleştirdi. Elin avu-

cundaysa yeşil, latif bir ben var idi, dedi. Bunun üzerine Hacı Bektâş elini açarak Emre'ye avcunu gösterdi. Hacı Bektâş'ın avcundaki yeşil beni gören Emre üç kere art arda "Tapduk Hünkârım" dedi ve adı "Tapduk Emre" kaldı. Emre, başındaki tâcı çıkarıp Hacı Bektâş'a teslim etti, Hünkâr Hacı Bektâş da tâcı tekbirleyip Emre'ye tekrar giydirdi ve o da izin alıp makamına geri döndü."

Kaynaklarda ne yazık ki, Tapduk Emre'nin doğup yaşadığı yer, vefat tarihi gibi konularda hiçbir bilgi bulunmamakta, yalnızca XIII. yüzyıl sonlarında vefat etmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Ancak kabri Sakarya nehrine yakın, Mihalicçık civarında, Emre köyünde bulunmaktadır.

Hatta birtakım kaynaklar hakikatte Tapduk Emre adında birinin yaşayıp yaşamadığı konusunun bile kesin olmadığından bahsetmekle birlikte, hem Vilâyetnâme'de geçen menkıbe hem de Yûnus'un onun dergâhında piştiğini belirten sözlerinden yola çıkarak böyle bir fikrin geçerli olamayacağını söylemek gereklidir. Zira Yûnus Emre aşağıdaki beytinde açık olarak Tapduk'un dergâhında yetiştğini dile getirmektedir:

"Tapduk'un tapusunda kul olduk kapusunda
Yûnus miskin çiğ idük pişdük elhamdülillâh"

"Buraya eğri odun bile giremez"

Rivayete göre Yûnus Emre Hacı Bektâş'tan aldığı işaret üzere, yola revân oldu ve tam kırk yıl kapısında hizmet edeceği Tapduk'a ulaşip, Hünkâr'ın selamını iletip, başından geçenleri bir bir anlattı. Yûnus'un hali kendisine zaten malum olan Tapduk Emre, söz bitince,

"Safa geldin, kademler getirdin. Hâlin bize malum oldu. Hizmet et, emek geçir, nasibini al" buyurdu. Yûnus ise bu dakikadan sonra artık himmete ulaşma yolunun tam bir teslimiyet ve hizmetten geçtiğinin idrakindeydi,

"Erenler" dedi, "Ne hizmete koşarsanız kabulüm."

Tapduk'un dergâhı ormana yakın bir yerdeydi; Yûnus'u tekkeye ormandan odun getirme hizmetine koştı.

Yûnus biliyordu ki, himmete giden yol hizmetten geçer. Nefsini kırmak, mürşidine bağlılığını ortaya koymak adına bu iş onun için bir imtihan değil bir fırsattı. Zira Yûnus hizmetinde gizli olan hikmetleri kavramış olacak ki, ormandan tekkeye ne yaş ne de eğri odun getirdi. Yûnus için bu hizmet aynı zamanda bütününü bir olgunlaşma sebebi de teşkil ediyordu. Dağda önce kendiyse ve Hak'la baş başa kalma imkanı buldu. Tabiatta gördüğü her varlık üzerine derin tefekkürlere erişti, her birinde gizli olan âyetleri bir bir keşfetmeye başladı.

Yûnus'un Tapduk Emre'nin kapısında odunculuk yaparken başından geçenlerle ilgili kaynaklar gerçeği yansıtan onlarca menkıbe kaydetmiştir:

"Bir gün Tapduk Emre müritlerine, dağa çıkarak en güzel çiçeklerden birer demet yapmalarını emreder. Kendisine en güzel buketi getirene bir de armağan verecektir. Dervişlerin hepsi büyük bir gayretle en güzel çiçeklerden birer demet yapar ve bu birbirinden güzel demetleri Tapduk'a sunar. Yûnus ise dağdan en son dönen derviştir. Akşamüstü olduğunda dergâhın kapısından elinde

bir tek papatya ile girer. Tapduk'un Yunus'a karşı olan muhabbetini bilen bazı dervişler içten içe hasetle, 'Şuna bakın hele, bula bula bir tek papatya bulup getirmiş' demekte gecikmezler. Tapduk olayın hikmetini sual edince Yunus, 'Şeyhim' der, 'Kırları dolaştım, hangi çiçeğe varsam Allah'ı zikreder buldum. Hiçbirini koparamadım. Akşama doğru bir papatya bana seslendi: Gel derviş Yunus, benim kellemi kopar, ben bugün Rabbimi zikirden gâfil oldum. Ölmek bana haktır, beni götür şeyhine. Ben de size onu getirdim.'

Diğer taraftan Yunus'un "Oduncu Yunus" olmasının da odun ve ateş sembolleri üzerinden başka bir sır perdesini araladığını ve son derece mânidâr bir durum teşkil ettiğini de kaynaklar zikretmektedir. Yunus Emre ormana her gittiğinde düzgün odunları seçer, düzgün odun bulamazsa da eğrileri yontup düzleştirir ve dergâhtan içeri asla eğri odun sokmazdı. Menkıbeye göre:

"Fedâkâr derviş tam kırk yıl bu hizmette bulundu. Odunu sırtına vurup getirirdi. Ama yaşını ve eğrisini kesmezdi. Şeyhi Tapduk da Yunus'u severdi. Ancak bu durum tekkedeki diğer dervişlere ağır geldi, Yunus'un şeyhin kızını sevdiğini, bu yüzden tekkeye bu kadar titizlikle hizmet ettiğini düşünmeye başladılar. Bu söz zamanla Tapduk'un da kulağına gitti lakin Tapduk, Yunus'un halini biliyordu. Yine de ona, 'Yunus Can, dağda hiç eğri odun yok mu ki hep düzgün odunlar getirirsin' diye sordu. Yunus'un şeyhine cevâbı ise şöyle oldu:

'Şeyhim, burası öyle bir Hak ve doğruluk kapısı ki, buraya değil eğri adam, eğri odun bile giremez.'

Tapduk'un bu sorusu, Yunus'un da bu cevabı elbet diğer dervişlerin içlerini kemiren kötülüğü ve şüpheleri gidermek içindi ama yetmedi. Tapduk ise, Yunus'un halini zaten biliyordu, onların sözlerinden şüphelenmemişti. Ancak diğer canlar yalancı olmasınlar, utanmasınlar diye kızını Yunus'a vermek istedi. Yunus ise, 'Ben bu devlete layık değilim' dedi ve ömrünün sonuna dek şeyhinin kızına hiç dokunmadı.

Tapduk'un kızı öyle billur sesliydi ki, Kur'an okuduğunda akan sular dahi durur onu dinlerdi. İşte Yunus'un da şairliği ve söylediği her söz bu nefesin bereketiyle olmuştur:

*'Yunus Emrem oldı fakıyr ecel ensesine dokur
Gönül kitâbından okur eline kalem almadı'*

Aşk söyletir, dert inletir

Tasavvufta tarikatların, derviş olacak kişinin karakterine ve yeteneklerine göre eğitim veren kurumlar olduğu âşikârdır. Bir tekkeye derviş olan her kişinin zaafı, yetenekleri, alışkanlıkları doğrultusunda nefsini eğitecek hizmetlere koşulması, seyr-i sülûkunu tamamlayarak vahdete ulaşması yolunda ona yol gösterecek tarikatların sayısının çokluğu da, insanların ruhsal yapılarının birbirinden farklı olmalarından ötürüdür. Hatta bu konuda bir kişinin hayatının farklı dönemlerinde farklı yöntem ve kişiler tarafından irşad edilmesi gerekebileceğini bile söyleyebiliriz. Tarikatların sayıca fazlalığının sebepleri arasında bunu da özellikle belirtmekte fayda vardır.

Yunus için de durum bir nevi böyle olmuştur. Hacı Bektâş'ın kapısına gidip tekrar tekrar nefes yerine buğday talep etmesi onun nasibini arayacağı adresi değiştirmiş ve, "Senin

Yünus menâkıplarında Tapduk Emre'nin, dervişlerinden en güzel çiçek demetini toplamalarını istemesi üzerine, Yünus'un tek bir papatya ile dergâha dönüşünün tasviri.

kilidinin anahtarı artık Tapduk Emre’dedir” buyuran Hünkâr Hacı Bektâş, Yûnus’u Tapduk’a göndermiştir. Yûnus bu tarihten sonra artık kırk yıl boyunca Tapduk’un kapısında hizmet etmekte, sülûkunu tamamlayacak eğitimleri bir bir geçmektedir. Yûnus’un bu kapıdaki sadakati o derecedir ki, odun taşımaktan çok defa sırtı kabarıp yara olur da bunu değil bir kimseye açmak zahmetten bile saymaz.

Diğer taraftan Yûnus’un derviş olmadan önce de kendisinde var olan şairlik kabiliyeti ve estetik düzeyi şeyhine malumdur. İşte menkıbelerde geçen “kilidin açılması” ifadesi de bir zaviyesiyle bu noktaya dayanmaktadır. Yûnus’un dilinin açılması, bülbüller gibi şakımaya başlaması Vilâyetnâme’deki menkıbede şöyledir:

“Günlerden bir gün Anadolu erenleri dergâha geldiler ve meclis kuruldu. Mecliste Yûnus-ı Gâyende adında tanınmış bir hânende de var idi ve Bizim Yûnus da oradaydı. Tapduk Emre coşup Gâyende’ye ‘Yûnus söyle’ buyurdu. Tapduk’un bunu birkaç kez tekrarlamasına rağmen Gâyende cezbe halinde olduğundan işitmedi. Tapduk bu sefer Bizim Yûnus’a seslendi, ‘Yûnus vakit tamam oldu, o hazinenin kilidini açtık. Nasibini aliverdin. Hacı Bektâş-ı Velî’nin sözü yerine geldi. Durma söyle.’ Bu sözün üzerine Yûnus’un dili açıldı, gözlerinden ve gönlünden perde kalktı. Şevk denizine düştü. Ağzını açıp inci ve cevahir saçtı. İlâhî hakikatlerin sırlarından, inceliklerinden öyle bir sohbet eyledi ki, dinleyenler hayran kaldı. Sonraki ne söylediyse hepsini kaleme aldılar, muteber bir divân oldu.”

Yûnus elbette tekkeye derviş olmadan önce de şiirler söylemekteydi. Ama bu durum dervişlik yoluna girince diğer bütün hasletleri gibi görülmez oldu. Ayrıca Yûnus’a şiir söylemekte ilham olan kaynak da artık Rabbânî bir kaynak olduğu için, bir menbadan çıkan şifalı sular gibi Yûnus’un sözleri de dertli gönüllere şifa olmuş; dahası, kendi diliyle “Gönül Çalab’un tahtı”, “Nazargâh-ı Kibriyâ” olmuştur. Nitekim Hadis-i Şerif’te bu konuda,

“Allah kulunu sever; sevdiği bir kişinin gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olur.”

buyrulmaktadır. Hazret-i Yûnus da bu kemâl mertebesine eriştiğinde gönlünden şu sözler dökülmüştür:

“Sensin bu gözümden gören sensin dilimde söyleyen
Sensin beni var eyleyen sensin hemin öndin sona”

“Sen kim didün yâ Rab bana ben yakınam senden sana
Çün yakınsın benden bana görklü yüzün göster bana”

Yûnus’un şairliğe başlaması üzerine kaynaklarda zikredilen bir menkıbe de şudur ki, meselenin bir başka ve aynı zamanda folklorik de sayılabilecek yönünü teşkil etmektedir:

“Tapduk Emre bir gün Yûnus’a aşk şarabı sunar ve ondan bunu insan ayağının değmeyeceği bir yere koymasını ister. Bizim Yûnus bu söz üzerine kadehi nereye koyacağını günlerce düşünür; dağları, taşları gezerek şeyhinden aldığı bu kıymetli emaneti koyacak yüksek bir yer arar durur. Sonunda insan ayağı değmeyecek hiçbir yer bulamayınca şeyhinin sözünü ettiği bu yerin midesi olacağına karar kılar ve dizleri üzerine çökerek şeyhinin verdiği aşk şarabını içer; içer içmez de mest olur, şiirler söylemeye başlar.”

“Ben yürürem ilden ile dost soraram dilden dile
Gurbetde hâlüm kim bile gel gör beni aşk neyledi”

Bir dervişin sülûkunu tamamlayıp vahdete erişmesi noktasında hizmetten sonra tamamlaması gereken önemli bir aşama da gurbettir. Gurbete çıkarılan bir dervişin, bu seyahatinde türlü maksatlar olabilir. Bunlar içerisinde bir tarikat mensubunun yolunun erkânı üzerine aldığı dersleri tamamlamak için o yolun yahut bir başka tasavvuf yolunun büyüklerinin yanına gönderilmesi ve burada farklı tecrübeler ve imtihanlardan geçirilmesi; şeyhin, bir dervişinin seyri üzere bir günaha yahut hataya düşme tehlikesi görmesi; tebliğ ve irşad; irşadı tamamlamak ve ibret almak üzere Kabe'yi ve Hazret-i Peygamber'in kabri-ni ziyaret gibi birçok sebep sıralanabilir.

Tasavvufta yolculuğun bir başka seyri de vardır ki, bu, bedenın değil ruhun yolculuğudur ve asıl olan budur. Âlemler ve zamanlar arası yapılan bu seyahat dünyevî hazlardan ahirete dair olan hazlara, ölüm korkusundan ölünce sevgiliye ulaşma coşkusuna, beşerî aşktan ilâhî aşka, ilimden irfana ulaşmak gibi birçok şekilde gerçekleşebilir. Âşık Yûnus'un de gerek şiirlerinden yola çıkarak gerekse menkıbevî hayat hikayesini incelediğimizde hem maddî hem de kalbî birçok yolculuğunun bulunduğuna kani olmaktayız. Bu konudaki menkıbelerden yola çıkarak Yûnus'un asıl büyük yolculuğunun kıtlık sebebiyle ekininden bir nesne alamaması üzerine dağ taş aşarak, adını duyduğu Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî diyarına olduğunu ve malum sebep üzerine de Tapduk'un kapısına vardığını biliyoruz. Fakat Yûnus'un yolculuğu tabii ki bu eşîge adım atmakla sona ermez ve hem maddî hem kalbî asıl seyahatleri bundan sonra başlar.

Menkıbe odur ki, “Yûnus, Tapduk Emre'nin tapusunda tam otuz sene hizmet ettikten sonra bir gün şeyhiyle aralarında geçen bir dargınlık neticesinde kendini yollara vurur. Uzun yıllar muhtelif yerlerde gezer; gezer gezmesine ama gönlü elbet şeyhindedir. Bir gün bir mağarada yedi kişiye rastlar, onlarla ahabap olur. Meclise her gece onlardan birisinin duasıyla bir sofrı gelir. Sıra Yûnus'a geldiğinde, o da dua eder ama o gece Yûnus'un duasıyla ortaya iki sofrı yemek gelir. Arkadaşları bu olayın hikmetini merak ederler ve Yûnus'a kimin için dua ettiğini sorarlar. Yûnus ise önce onların kim için dua ettiklerini öğrenmek ister. Arkadaşlarından ‘Biz Tapduk Emre'nin kapısında otuz sene hizmet eden erin hürmetine dua ettik’ cevabını alınca Yûnus yaptığı hatayı idrak ederek bu sefer şeyhinden af dilemek üzere tekrar düşer dergâhın yollarına...”

Âsâ nereye düşerse...

Menkıbeye göre,

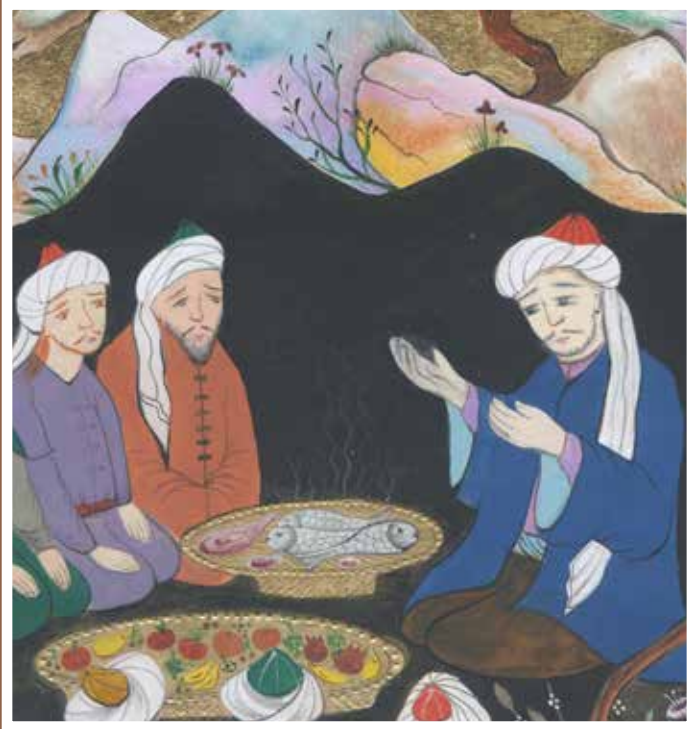
“Yûnus, dağda karşılaştığı dervişlerden Hak katındaki mertebesini öğrenmiş ve Tapduk'tan af dilemek üzere geri dönmüştür. Tapduk Emre ise, onu affetmiş ancak artık yanında bulunmasına müsaade etmemiştir: ‘Mertebeni öğrendin, artık burada duramazsın. Çünkü bir postta iki aslan oturmaz, buradan gidecek ve halkı irşad edeceksin. Âsâmı attığım yere gider, orada ruhunu teslim edersin.’ Bu sözün üzerine Tapduk Emre Hazretleri âsâsını atmış ve Yûnus'a yol vermiştir. Yûnus ise bu âsâyı tam beş yıl diyar diyar gezip aramış ve sonunda kendi köyü olan Sarıköy'de bulmuş ve orada Hakk'a kavuşmuştur.”

Yûnus Emre'nin gerek Tapduk'a dargınlığından sonra gerekse âsâyı aramak uğruna ama en çok da halkı irşad uğruna hangi diyarları gezmiş olduğunu ise, şiirlerinden öğrenmekteyiz:

“Gönül sana Bağdat yakın
Âlemlere divânesin”

Yûnus'un dağdaki dervişlerle birlikte yemek yemek için dua etmesi üzerine ortaya bir değil iki sofranın tasviri.

“Vardığımız illere
Şol safâ gönüllere
Halka Tapduk ma’nîsin
Saçtık elhamdülilâh”

Diğer taraftan Yûnus’un,

“Mevlânâ Hudâvendigâr bize nazar kıldı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır”

“Mevlânâ meclisinde saz ile işret oldu
Ârif mânâya daldı çün biledir ferîştah”

mısraları da Konya’ya gitmiş ve Hazret-i Mevlânâ ile görüşmüş olduğunun işaretlerindedir. Kaldı ki, Mevlevî kaynakları da Yûnus’a ilgisiz kalamamıştır. Öte yandan Yûnus’un, Hazret-i Mevlânâ ile görüşmüş ve onun semâ meclislerinde bulunmuş olmasını bir intisab olarak, yani Yûnus’u bir Mevlevî olarak görmek de yerinde bir tutum değildir. Gerek Yûnus’un şiirleri, gerek Mevlevî kaynaklarındaki bilgilerin dışında dilden dile aktarılmış şu menkıbe de bizlere bu iki mânâ erinin arasındaki yakınlığı ve manevî münasebeti göstermektedir:

“Yûnus bir gün Mevlânâ’ya ‘Mesnevî’yi sen mi yazdın?’ der. ‘Evet’ der Hazret-i Mevlânâ. Bu cevabın üzerine Yûnus ‘Uzun yazmışsın’ der, ‘Ben olsam şöyle derdim;

Ete kemiğe büründüm,
Yûnus diye göründüm”

Ayrıca,

“Allah evi ziyarettir ben anda varmak isterim
Muhammed’in güzel nûrun gözümle görmek isterim”

“Hak müyesser etse varsam güzel Ka’betullâh sana
Bakuben hayrânın olsam güzel Ka’betullâh sana”

dizeleri de Yûnus’un âlimler tarafından gerçekleştirilememiş olduğu söylenen bir hac yolculuğunun da özlemini çektiğini bizlere göstermektedir. Tasavvuf yoluna gönül vermiş her ehl-i irfân gibi Bizim Yûnus için de dünya fani bir âlemdir ve asıl seyahat manevî boyutta olandır:

“Harâmî gibi yoluma
Arkuri inen karlı dağ
Ben yârimden ayrı düştüm
Sen yolumu bağlar mısın”

“N’idem elim irmez yâre
Bulunmaz derdime çâre
Oldum ilimden âvâre
Beni bunda eğler misin”

“Bilin ki dünyâ fânidir
Dünyayı terk itse gönül”

“İşbu vücûd şehrine her dem giresim gelir
İçindeki sultânın yüzünü göresim gelir”

“Ne yürüyem ne hod aram
Ne uzak sefere varam
Çünkü dostu bunda buldum
Ayrık neye seferim var”

“Adım adım ileri
Beş âlemdem içerü
On sekiz bin hicabı
Geçtim bir dağ içinde

Yetmiş bin hicab geçtim
Gizli perdeler açtım
Ol dost ile buluştum
Gördüm bir dağ içinde”

**“Gider imiş bunda gelen dünya işi cümle yalan
Ağlar ömrün yavı kılan ah n’ideyim ömrüm seni”**

Yûnus Emre mecâzen şeyhinin âsâsını bulmak maksadıyla, hakikatte halkı irşad göreviyle yıllarca diyar diyar, köşe bucak gezmiştir. Her gönle ulaşma arzusu içinde yürümüş, ulaşamadıklarına da ulaştıkları ulaşmış; her kararmış kalbi aydınlatmıştır. Bu süre içerisinde Anadolu topraklarındaki kargaşa da tıpkı Yûnus’un gönlü gibi sükûnet bulmuş, huzura ermiştir. Yûnus’un da coşkunluğun yerini sükûnete bırakmış kalbi, yavaş yavaş bu dünyadan ayrılma vaktinin geldiğini haber vermektedir. Yolculuğa başlamış olduğu noktaya, Sarıköy’e gelmeyi kafasına koymuştur. Şeyhi Tapduk Emre’nin âsâsı ise, çoktan buraya düşmüştür bile. Yûnus ömrünün sonuna doğru doğduğu köy olan Sarıköy’e gelmiş, Tapduk’un âsâsını burada bulmuş ve ruhunu teslim ederek âlem-i bekâya göçmüştür. Mezarı dahi her ne kadar âşıkların gönüllerinde yer etmişse de Sarıköy’de bulunmaktadır.

Birkaç beytinde uzun müddet yaşadığını ve yaşlandığını belirttiğine tanık olduğumuz Yûnus, kendisini “Şâirler Kocası” veya “Bir Âşık Koca” olarak tanımlar:

“Niçeler eydür Yûnus’a çün kocaldun ‘ışkı kogıl
Rûzigâr uğramaz ‘ışka ‘ışkun ne ay u yılı var”

“Niçeler eydür Yûnus’a kim kocaldun ‘ışkı kogıl
Bu ‘ışk bize yinile geldi henüz dahı turvandadır”

“Miskîn gönül ‘ışk elinden iki büküldi vücûd
Tevbe kapusından sundum ana imân tayağını”

Yûnus Emre’nin vefat tarihine gelince, bu konuda kaynaklarda birçok değişik görüş bulunmaktadır. Birtakım araştırmacılar Yûnus’un, Risâletü’n-Nushiyye’sinin sonuna koyduğu,

“Tarih dahı yidi yüz yidi idi
Yûnus cânı bu yolda kodı idi”

beytine dayanarak vefat tarihinin H. 707 (M. 1307) olduğunu savunmaktadır. Diğer birtakım kaynaklar ise, bu beytin Yûnus’un kâmil dönemini işaret ettiğini iddia ederler. Ayrıca Beyazıt Kütüphanesinde bulunan ve daha evvel de adından bahsettiğimiz belgeye göre Yûnus Emre H.720 (M. 1320) yılında 82 yaşında vefat etmiştir.

“Vefât-ı Yûnus Emre
Müddet-i Ömr 82
Sene 720”

Bir Molla Kâsım gelir...

Rivayetlerde nakledildiği üzere Anadolu’da Molla Kâsım adında, zâhirî ilimlerde kendini oldukça geliştirmiş bir İslâm âlimi yaşamıştır. Şam, İsfahan, Konya medreselerinde ilim tahsil eden Molla Kâsım, fıkıh ve hadis ilmiyle de meşgul olmuştur. Molla Kâsım, sahip olduğu şer’î ilmin de etkisiyle, XIV. yüzyıl başlarında Anadolu’da gittikçe yoğunlaşan tasavvuf etkisine ve tarikatlara karşı menfî bir duruş sergilemiş ve bu tarikatları, İslâm şeriatına ve Kur’ân’ın hükümlerine aykırı davranışlar sergilemekle suçlamıştır.

Menkıbeye göre, “Bizim Yûnus da cezbisine kapıldığı aşk ile tam üç bin şiir söylemiş ve bu şiirler bir divân halini almıştır. Molla Kâsım yağmurlu bir günde Konya’ya yaptığı bir seyahati sırasında, rastladığı meczup bir derviş eline bir tomar kâğıt tutuşturup gözden kaybolur. Molla, Sakarya Suyu kenarında verdiği bir mola esnasında meczubun eline tutuşturduğu kâğıtları merak ederek okumaya başlar. Gözüne ilk çarpan şey, dervişin şiddetli yağmur altında kendisine vermiş olduğu bu kâğıt tomarının bir damla bile ıslanmamış olmasıdır. Hepsî şiirlerden müteşekkil olan bu kâğıt tomarının ilk sayfasında ‘Hâzâ Divân-ı Derviş Yûnus’ yazmaktadır. Molla Kâsım bu güne dek Yûnus Emre’yi tanımamaktadır ancak şiirlerini okudukça da onun diğerleri gibi ‘İslâm şeriatına aykırı zırvalar söyleyen’ süfler olduğuna kâni olur. Molla Kâsım, Yûnus’un şiirlerini okudukça sinirlenmekte ve öfkesinden şiirlerin bazılarını suya bazılarını da ateşe atmaktadır. Bir müddet sonra ise, kendisini can evinden vuran ve pişmanlık içinde secdeye götüren dizelere rastlar:

'Ben dervişim diyene
Bir ün edesim gelir
Tanıyuban şimdiden
Varıp yetesim gelir

Sır'at kıldan incedir
Kılıçtan keskincedir
Varıp onun üstüne
Evler yapasım gelir

Derviş Yunus bu sözü
Eğri büğrü söyleme
Seni şığaya çeker
Bir Molla Kâsım gelir'

Molla Kâsım kağıt tomarını elinden atıp gözyaşları içerisinde secdeye kapanır ve o güne kadar tarikat ehline hor baktığı için, en çok da şiirlerin çoğunu ateşe ve suya attığı için tövbe eder, pişmanlık içinde ağlar. Zira Molla Kâsım Yunus'un iki bin kadar şiiri yok etmiş, geriye kala kala yalnızca bin tane şiir kalmıştır. Gün batımına yakın ağlamaktan yorulmuş bir şekilde halsiz düşerek uyku ile uyanıklık arası bir halde iken bir nida işitir:

'Üzülme Molla!.. Onun şiirlerinin bini yerdeki mahlûk içindir. Allah binini suda balıklar, binini de gökte melekler okusun istedi!'"

Yunus Emre'nin medfun olduğu yer ile ilgili de ne yazık ki, çok fazla ihtilaf bulunmaktadır. Zira birçok beldede Yunus Emre'nin makamlarının varlığını söylemek mümkündür. Bunun bir sebebi olarak da Yunus Emre'nin "Bizim Yunus" olarak bilinmesi, hayatının bir destan halini alması neticesinde halkın ona sahip çıkmış olduğunu ve Yunus'u bağrına bastığını söyleyebiliriz. Ayrıca bu hususta şunu da özellikle belirtmekte fayda var ki, Yunus'un makamı bilinmiş olsa dahi yine Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ona atfedilen yeni kabirler ortaya çıkardı. Zira İslâm medeniyetinde Yunus gibi vefat ettiği yer belli olmayanların yanında belli olanların ve kabri kesin olarak bilinen zâtların da çeşitli yerlerde medfen ve makamları bulunmakta idi.

Yunus'un hakikî mezarı olduğu iddia edilen kabirler, yalnızca Sivrihisar (Sarıköy), Karaman ve Ortaköy'de bulunan makamlar üzerinde kuvvetlenebilmiştir. Bursa'da bulunan merkadde ise, Âşık Yunus adında başka birinin yattığı fikri daha kuvvetlidir. Bunların yanında şairin Kula, Erzurum, Keçiborlu, Aksaray, Sandıklı, Ünye, Sivas, Kırşehir, Çayköy başta olmak üzere on beş yerde mezarı veya makamı bulunmaktadır. Ayrıca Azerbaycan'ın Gâh bölgesinde Oncalı köyü Oğuz mezarlığında ve Üsküp'te de Yunus'a ait olduğu söylenen mezarlar mevcuttur.

*"Bir yerde doğup bes niye min yerde mezarı?
Her gün kazılır çünkü gönüllerde mezarı.
-Otlarda, çiçeklerde ve gönüllerde mezarı-"*

Bahtiyar Vahapzâde

Yûnus sözü âlimden
Zinhâr olma zâlimden
Korkadurun ölümden
Cümle doğan ölmüşdür

YÛNUS EMRE'YE KADAR
ANADOLU'DAKİ SOSYAL
ÇEVRE VE SANAT ANLAYIŞI

میدان ایستاده

مردانه لکروار

۱۴۳۵

رمیضا

یونس سن زند

میدان اچکنده

“Yûnus sen bunda meydân isteme
Meydân içinde merdâneleler var”
Hat: Rûmeysa Havranhoğlu

Anadolu'da Türkler...

Anadolu'da kurulan ilk Türk devletleri olan Saltuklar, Mengüçler ve Danişmendlileri, Melik Şâh zamanında Anadolu Selçukluları, Berkiyaruk zamanında Ahlat şahları takip etmiş ve bütün bu Türk devletleri arasında en güçlü ve sürekliliği olan ve Anadolu'nun Türkleşmesine en çok hizmet edenler, Anadolu Selçukluları olmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ise, her yönüyle en yüksek devri sayabileceğimiz dönem, I. Alâeddin Keykûbat dönemidir. Selçuklulara tâbî birtakım küçük imaretlerin hepsi itaat etmeye ve boyun eğmeye mecbur olmuş ancak aynı dönemde doğudan bir karabasan gibi yaklaşan Moğol istilası karşısında gerek devlet otoritesi gerekse askeri otorite ciddi hasara uğramıştı. Ancak Sultan, tüm bu iç ve dış talihsizlikleri siyasi başarılarla atlatmayı büyük ölçüde başarmış ve Anadolu Türklerinin müreffeh hayatının devam etmesini sağlamıştır. Konya, Sivas, Erzincan gibi büyük medeniyet merkezleri etrafına sağlam surlar çekilmiş, Anadolu'nun hemen her tarafına ise camiler, türbeler, medreseler, hanlar, kervansaraylar yapılmıştı. Alâeddin Keykûbat Anadolu'da adil, güçlü ve nizamı sağlayan bir hükümdar olmakla birlikte aynı zamanda âlimleri, edipleri ve sanatkârları da çevresinde toplamıştı. Sultan'ın bu ileriye gören ve sanatsever tavrı neticesinde halk da bedii hayatı benimsemiş ve bunun neticesi olarak hem sosyal yaşamda büyük bir nezaket hem de güzel sanatlarda ilerleme görülmüştü.

I. Alâeddin Keykûbat'tan sonra tahta oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev geçince, Anadolu'nun bütün olumsuzluklara rağmen korunan ve büyüyen refahı ve saadeti de birden yok oldu. Bu dönemde gerek iç işlerdeki problemler gerekse Moğol istilasının Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemesi sonucu halkın refah ve huzuru, yerini zulüm ve sefâlete bırakmıştı. Artık merkezi idare namına da bir şey mevcut değildi.

Nihayet, III. Alâeddin Keykûbat'ın da katlinden sonra Anadolu'nun siyasi birliği artık kesin olarak bozulmuş ve yaklaşık 300 yıl Anadolu'da hüküm sürmüş olan Selçuklu Devleti'nin enkazları üzerine yeni on tane küçük beylik kurulmuştu. İşte bunlar içinden Osmanlı emareti, Garp Türklerini siyasi bir merkez etrafında toplayıncaya kadar Anadolu'da hiçbir dönemde kesin bir sükûn ve saadet devri yaşanamadı.

Selçuklu Medeniyeti

Anadolu'ya yerleşen Oğuz Türkleri, Arap ve İslâmî İran medeniyeti ile kurdukları temaslardan sonra burada eski ve İslâmî olmayan bir medeniyetin kalıntıları ile karşı karşıya kalmışlardı. Yavaş yavaş Türkleşen eski büyük Anadolu şehirlerinde, Türkler özellikle eski Bizans'a ait sanat eserlerine rast gelmekle birlikte yaşam tarzı olarak Hristiyanlarla iç içe olmanın verdiği bir etkileşim de söz konusuydu. Ancak Türkler bütün bu karşılaşma ve sosyal-siyasal etkileşimle birlikte Arap ve Acem kültürüne dair içlerindeki sempatiyi

hep saklı tutmuş ve Hristiyan medeniyetini bundan aşağı görmüştür. Bu sebeple, Hristiyan medeniyetinin Türklerdeki etkilerinin mimari gibi zahiri işaretlerde dahi oldukça az olduğunu, umumî hayatın içindeyse daha da az olduğunu söyleyebiliriz. Kısaca Anadolu Selçuklularının meydana getirdiği medeniyeti tavsif etmek gerekirse, eski Türk ve Arap-Acem unsurlarının yanında yerli unsurun, yani İslâmî olmayan unsurların son derece ehemmiyetsiz kaldığını ve en baskın unsurun Acem medeniyeti olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Sadece İslâmî İran medeniyeti ile değil, el-Cezîre ve Suriye'deki Arap medeniyetleriyle ve tâ Hindistan'a kadar uzanan bütün İslâm kavimleriyle temasta bulunan Selçuklu hükümdarları, aynı zamanda Bizans sarayıyla da yakından ilgiliydiler. Lakin gerek eski Yunan-Roma medeniyeti gerekse Hristiyan gelenekleriyle kurulmuş olan bu sıkı temas, onların sanatla, bediiyatla, resimle, musikîyle, mimariyle, serbest düşünceyle kısaca her türlü telakki ile ilgili hoşgöründen ileri bir etkileşimin olmadığı sonucunu da bizlere göstermektedir.

Diğer taraftan bu temaslar, halk kitlesi üzerinde de aynı etkiyi göstermiştir. Çeşitli milletlerle kurdukları etkileşim neticesinde onların sanat unsurlarını, son derece mâhirâne bir üslupla terkip eden Türkler, Anadolu'ya yerleşince daha önce temasta bulunmadıkları çeşitli kavimlerle de ilişkiler peydâ etmeye başladılar. I. Alâeddin Keykûbat, Sinop ve Antalya limanlarında Cenovalılar ve Venediklilerle bağlar kurmuş ve onlara birtakım imtiyazlar vermişti. Öte yandan Anadolu halkı Türkistan ve İran bölgesindeki Moğol istilasından kaçan birçok âlim ve sanatkâra kucak açmış ve bu durum Anadolu Türkleri üzerinde İran tesirinin büsbütün kuvvetlenmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca hükümdarların özel hayatları, eğlenceleri, saray teşrifatı gibi yönlerinden de Anadolu Selçukluları üzerindeki en büyük etkinin Bizans değil eski Türk geleneklerine karışan İran nüfuzu olduğunu anlamaktayız.

Anadolu'daki Tasavvufî Cereyân

İslâm âlemindeki tasavvuf cereyanı öylesi bir hız ile yayılıyordu ki, bütün İslâm memleketlerini etkisi altına almış ve bütün İslâm şehirlerinde birçok tekke inşa edilmişti. Gazalî'den sonra Ehl-i Sünnet akideleriyle de son derece sağlıklı bir şekilde neşv ü nemâ bulmuş olan bu cereyan, XII. ve XIII. yüzyıllarda İran'da, Orta Asya'da, Suriye'de ve tabii Anadolu'da da etkisini göstermekteydi.

Anadolu'da iyi bir merkezi otoritenin eksikliği, sosyal nizamın bozukluğu, ekonomideki aksaklıklar, Moğol saldırıları gibi pek çok vakıa, bu bölgelerde tekke ve şeyhlerin tesirlerini artırmış; muzdarip olan halk ihtiyaç duyduğu manevî huzuru buralarda aramış ve hatta bulmuştu. Selçuklular ve Harzemşahlar zamanında Müslüman Türk memleketlerinin hemen her tarafında, özellikle İran tesirinin hissedildiği büyük şehirlerde, tasavvuf cereyanı son derece kuvvetli ve köklü bir şekilde yer bulmuştu.

Anadolu'da da Selçuklu Devleti'nin kuvvetli olduğu dönemde birçok Türk-İslâm merkezi kurulmuş ve İslâm memleketlerindeki genel geleneğin bir sonucu olarak buralarda tek-keler inşa edilmişti. İşte bu tekkelerde yetişen derviş ve şeyhler, Anadolu'da kuvvetli bir tasavvuf kültürü uyandırmaya muvaffak olmuşlardır. Bunlar arasında İran, Mısır, Irak ve Suriye'den gelen birçok mutasavvıf olduğu gibi Horasan ve Maverâünnehir bölgesinde yetişmiş Türkler ve Ahmed Yesevî tarikatı mensupları da bulunmaktaydı.

Öte yandan diğer bütün İslâm hükümdarları gibi Anadolu Selçuklu sultanları da âlim ve mutasavvıflara derin bir hürmet ve muhabbet besliyordu. Özellikle XIII. yüzyılın ilk yarısında, Anadolu birçok büyük mutasavvıfa kucak açmıştır. Bu dönemde Anadolu'da yerleşmiş mutasavvıflar arasında, başta Konya'da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi ve Ev-hâdüddîn Kirmânî'yi, Tokat'ta Muînüddîn Pervâne'nin yaptırdığı tekkede Fahrüddîn-i Irâkî'yi, Kayseri ve Sivas'ta Şeyh Necmüddîn Dâye'yi, Konya'da Muhyiddîn Arabî'yi ve onun eserlerine yazmış olduğu şerhler ile bölgede vahdet fikrini yayan Sadrüddîn Muhammed b. İshâku'l-Konevî'yi, yine onun müritlerinden Müeyyedüddîn el-Cendî ve Sâdeddîn Fergânî'yi ve çok daha fazla ismi zikredebiliriz. Ayrıca bu zevât kadar ün ve nüfûz kazanmamakla birlikte sonraki dönemde hakkında büyük bir menakıp silsilesi olagelmış ve halk arasında bir tarikat yapıcısı olarak telakki edilmiş isim de XIII. yüzyılda Anadolu'da yetişen Hacı Bektâş-ı Velî'dir.

İşte bütün bu etkiler neticesinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî, Muhyiddîn Arabî gibi birçok ismi yetiştirmiş böylesi bir coğrafyanın ve dahi yüzyılın Yunus Emre gibi bir şair ve mutasavvıfı yetiştirmiş olması da son derece tabii ve zarurîdir.

Dil ve Edebiyat

Anadolu'ya yerleşen Türklerin ana dili, Oğuz lehçesi dediğimiz Batı Türkçesi, bir diğer adıyla Türkmenceydi. Bu lehçe, Oğuzların Seyhun sahasında bulundukları sırada teşekkül etmiş olmakla birlikte Anadolu'da konuşulmaya başlandığında her dil ve lehçe gibi birtakım değişim ve etkileşimlere uğramış ancak asıl karakterlerini hep korumuştur. İşte gerek Selçuklu Türkçesi, gerekse Osmanlı Türkçesi yahut bugün konuştuğumuz Türkiye Türkçesi, tamamıyla eski Oğuz Türkçesinin gelişmiş ve değişmiş şeklinden başka bir şey değildir.

Oğuz Türkçesi Anadolu'ya Türkler yerleştikten sonra da konuşulmuş ve yazı dili olarak kullanılmıştır. Ancak bu lehçenin ne zaman yazı dili haline geldiği konusunda kaynaklar ne yazık ki yetersiz kalmaktadır. Bu bilgiler ışığında söyleyebiliriz ki, Selçukluların daha ilk zamanlarından itibaren Türkçe eserler yazılıyordu. Ancak bu eserler, çok az sayıda ve iptidai bir çevrede kalmıştır. Sayıları oldukça az olmakla birlikte bu eserler daha çok halka İslâmiyet'in esaslarını öğretmek için yazılmış basit dinî kitaplar, birtakım risaleler ve en çok da Anadolu halkının o zaman yoğun biçimde yaşamış olduğu cengâverlik temâyüllerini besleyen Battal Gazi Menkıbeleri tarzında kahramanlık öykülerinden ibarettir. Lakin gerek birtakım tarihî olaylar neticesinde gerekse Türklerde yazılı gelenekten çok sözlü geleneğin yaygın olmasından dolayı bu eserlerden günümüze hemen hemen hiçbirisi kalmamıştır. Ancak yine de elimize geçen bölük pörçük az sayıda eserden yola çıkarak bu sonuca ulaşmak mümkündür.

Öte yandan Anadolu Selçuklu Devleti'nin sahip olduğu medeniyetin genel hatlarını ve Anadolu'nun o devirlerdeki fikir ve hissiyatını göz önünde bulundurunca, millî dilin o dönemlerde ne denli ihmal edilmiş olabileceği de ortaya çıkmaktadır. Anadolu'da Selçukluların teşekkülünden sonra hızla her köşede kurulan medrese ve tekkeler, Arap ilminin ve en çok da Acem edebiyatının yayılmasında en etkin unsurlardı. Göçebe Türkmenler ve halk her ne kadar kendi Türkçe edebiyatı ve Oğuz Destanı ile yetinseler de, yüksek zümre sayabileceğimiz âlim, sanatkâr ve dervişler çevresinde, büyük şehirlerde Acem edebiyatı hüküm sürüyor; hükümdar saraylarında ise, Acem dili, edebiyatı ve gelenekleri neredeyse millî dili ortadan kaldıracak derecede kuvvet kazanıyordu. İşte Farsçanın resmî dil olarak bu kuvvetli tahakkümü, Karamanoğlu Mehmet Bey'in Konya'yı almasına kadar devam etmiştir.

Türkçenin Selçuklular tarafından Anadolu'da uğramış olduğu bütün bu ihmal ve kayıtsızlığa rağmen XIII. yüzyılda bir Türk edebiyatı da vücuda gelebilmiştir. Bu edebiyat biraz dinî ve kahramanlık temasına dayanan halk edebiyatından, biraz da Ahmed Yesevî ve takipçilerinden etkilenmiş bir biçime sahiptir. Bu edebiyat zümresine mensup olan Yunus Emre'den önce bir Şeyh San'ân Kışası'ndan bahsetmek mümkün olmakla birlikte, Şeyyad Hamza ve Sultan Veled gibi isimlerin sûfiyâne şiirleri; Yunus Emre'den sonra ise, Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı, Âşık Paşa'nın şiirleri, Tursun Fakih'in muhtelif eserleri bu dönem Türk edebiyatının öne çıkan ürünleri arasında zikredilmektedir.

Anadolu'nun büyük medeniyet merkezi şehirlerinde, medrese tahsili görmüş olan "yüksek zümre", edebiyat zevkini Acem edebiyatının kendilerine hitap eden "yüksek mahsulleri" ile karşılamakta ve bu tarza uygun eserler vermeye çalışmaktaydı. Peki asıl halk kitlesi bu oluşumun neresinde yer almaktaydı? İşte yalnızca göçebe Türkmenler ve uç aşiretleri değil, Anadolu'daki şehir halkının ciddi bir kısmı, bu edebiyat zevkine yabancı kalıyor ve anlamadıkları bir sanattan da tabii olarak zevk almıyordu. Bu zümre de dinî öyküler ve kahramanlık öykülerini içeren "basit" Türkçe eserlerden, kahramanlık şiirlerinden besleniyor ve ozanlar uzun yüzyıllardan beri bir gelenek olarak kullanmış oldukları kopuzlar eşliğinde halkın bedii ihtiyaçlarını gidererek bütün Anadolu sahasında eski Türk geleneklerini kuvvet ve samimiyetle muhafaza ediyor ve yaşatıyorlardı.

Ozanlar, alpler devri denen bu dönemin asıl aktörleri idiler. Ne zamandan beri kullanıldığı dahi bilinmeyen bir Türk çalgısı olan kopuzlar eşliğinde eski Oğuz menkıbeleri okuyor, ordulardan obalara her türlü mecliste mutlaka bulunuyorlardı. Ozanları ve kopuzcuları olmayan hiçbir Selçuklu ordusu yoktu; zafer gününü takip eden akşamlarda ozanlar kopuzları eşliğinde savaştaki kahramanlık sahnelerini seslendiriyor ve meclistekilere bu kahramanlık dakikalarını tekrar tekrar yaşatıyorlardı. Ancak sözlü geleneğin ürünleri olan bu eserler günümüze ne yazık ki ulaşamamış ve bu büyük destansı edebiyatımızdan elimizde hiçbir mahsul kalmamıştır. Ne şans ki, bu dönemin son derece samimi ve hakikî bir siması olan Kitâb-ı Dede Korkut bizlere bu bilgileri vermek için bir referans olarak elimizde durmaktadır.

Öte yandan halka İslâmiyet esaslarını öğretmek için yazılan bu dinî eserler ve kahramanlık eserlerinin yanı sıra, bu dönem Türkçesi ile yazılmış olan aşk, hüzn gibi, sosyal meselelerden uzak, sırf lirik ve ferdî ihtiyaçların mahsulü olan eserler de verilmekteydi. Bu eserler genellikle millî vezin ve eski kavmî edebiyat döneminden kalmış olan geleneksel şekillerde ifadelere sahipti. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar yazarı Fuad Köprülü'nün ifadeleriyle, "mesela türkû, türkmâni, varsağı gibi kavmî menşelerini gösteren yahut koşma, deyiş ve kayabaşı gibi onların rûstâfî mâhiyetini ve mutlaka beste ile beraberliğini anlatan isimler altında vücuda gelmiş olan bu mahsullerden bize kadar bir şey gelmediği

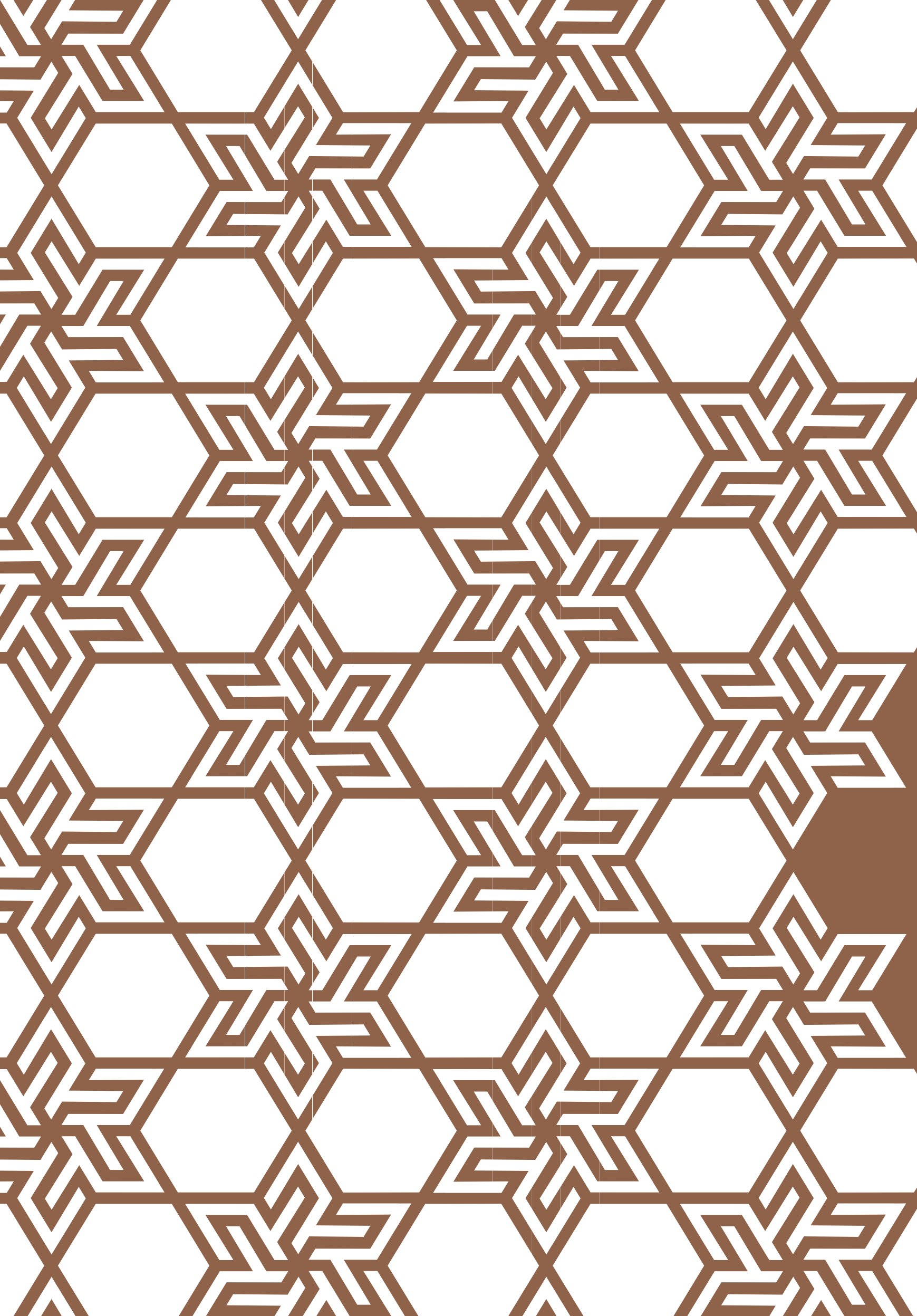
gibi, ne yazık ki -bu devrelere ait tarihî vesikaların azlığından ve eski tezkirecilerin bu cins edebî eserlere karşı besledikleri küçümseme ve kayıtsızlıktan dolayı- bu tarz eserler yazan şairlerden hiçbirinin de, hatta ismini bile bilmiyoruz; bununla beraber, bu yokluk yukarıda da söylediğimiz gibi, edebiyatımızın bu devirdeki aslî sîmasını vuzuh ve katiyetle anlamamıza hiçbir zaman engel değildir.”

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, XIII. yüzyıl Türk edebiyatında, eski dinî-millî kahramanlık menkıbelerinin yanında halkı irşad ve dönemin sosyolojik bunalımlarından kurtarmak maksadıyla tasavvufî eserler yazılıyordu. Bu eserlerin müellifi olan mutasavvıf şairler ise, akidelerini halk arasında yaymak gayesi gütmelerinden dolayı sözlerini halkın anlayacağı şekilde ve zevkine uygun olarak söylemeye çalışıyor; dil, vezin, şekil gibi yönleriyle millî bir kisveye büründürüyorlardı. Diğer taraftan bu eski devir şairlerinin önünde Ahmed Yesevî ve takipçilerinin Hikmet’leri gibi birtakım örnekler de mevcut olduğundan ve zemin henüz Acem edebiyatını tam olarak kavrayamadığından bu çalışmalar pek zor görünmüyordu. Bu dönemde Şeyyad Hamza gibi bazı mutasavvıf şairler, bu akideleri zeminin uygunluğu ile birlikte millî bir biçim ve dilde halka tebliğ için çaba sarf etmiş, ancak gerektiği kadar muvaffakiyet elde edememişlerdi. İşte Yûnus Emre, bu yabancı felsefî unsuru, Türk zevkinin millî unsuru ile birleştirmiş ve halkın zevkine uygun bir Türk tasavvuf edebiyatı vücûda getirmiştir.

*“Yûnus halk şairi değildir,
fakat halkın şairi olmuştur.”*

Abdûlbakî Gölpinarlı

TÜRKÇENİN BÜLBÜLÜ
ÂŞIK YÛNUS

پونسک

“Yûnus Emre, halk diliyle tasavvuf edebiyatının en büyük şairidir. Daha Orta Asya asırlarında Ahmet Yesevî ile başlayan halk tasavvuf şiiri, Türkistan, Horasan ve Anadolu’da yüzyılı aşan bir işleniş çağından sonra, en üst seviyesine Yûnus Emre’de varmıştır.”

Nihad Sami BANARLI

Bir giriş cümlesi olarak Yûnus Emre XIII. yüzyılda Anadolu sahasında konuşulup yazılan Oğuz lehçesinin en mühim temsilcisidir, diyebiliriz. Zira bu lehçenin meydana gelmesinde Yûnus Emre en büyük rolü oynamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında din ve ilim dili olarak Arapçanın, edebî dil ve saray dili olarak Farsçanın kullanılması, hatta bu sâikle Acem kültürünün geleneklerimize kadar nüfûz edebilmesi, bu devirde Türkçenin gördüğü rağbeti büyük ölçüde sekteye uğratmıştı, denebilir. Daha evvel de detaylarıyla bahsettiğimiz bu dönemde dili ve sosyal hayatı çerçevesinde Yûnus Emre ve devrinde Türkçe yazan diğer şairler adeta sessiz sedasız bir Türkçe devrimi gerçekleştirmiştir. Bahsettiğimiz bu dönemde Sultan Veled, Gülşehrî, Ahmed Fakih ve Âşık Paşa gibi isimler de Türkçe yazmış ve Türkçenin mecaz ve kurallarını kullanmıştır. Bununla birlikte dönemin Anadolusunda Türkçeleşme hareketi için var olan zemini en etkili şekilde oluşturan ve devamlılığını sağlayan da Yûnus Emre olmuştur. Üslûbu, kendine has olan estetik zevki, ıstılahları Yûnus’u XIII. yüzyılda Anadolu’daki Türkçenin bir temsilcisi hatta yeniden doğuşunu sağlayan kurucusu konumunda kâim kılmıştır.

Yûnus’un kendinden önce ve döneminde Türkçedeki fark-ı aslîsi, dilinde kullanmış olduğu sanatkârâne üsluptur. Türkçe, Yûnus’un dilinde edebî ve estetik bir hüviyete ulaşmış, adeta o devirde Türk-İslâm medeniyetinin taşıdığı bütün zenginliği ihata edebilmiştir. Bu zaviyeden bakıldığında Yûnus, Türkçeyi kendisine kadar hiç gelmemiş bir bediiyat seviyesi ile buluşturmuştur.

“Benim dilim kuş dilidir.”

Yûnus’un Türkçeye kazandırmış olduğu bu sanatkârâne uyanış ile birlikte, aslında kullandığı dil de her ne kadar Arapça ve Farsça terimlere yer vermiş olsa da temiz bir Türkçedir. Zira bu devirde Türkler Acem ve Arap etkisi altına girmiş olan edebiyata hakim olmakla birlikte Kur’ân ve sünnete bağlı bir kültür ile yetişmiş ve en önemlisi tasavvuf geleneğinden beslenmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Yûnus’un kullandığı Arapça ve Farsça mecazlar dönemin kültürel seviyesi de göz önünde bulundurulduğunda, halkın yabancı olduğu ve anlamakta güçlük çekeceği terimler değil, bilakis sosyal hayat içerisinde var olan ve kullanılan mazmun ve ifadelerdi. Öte yandan Yûnus Emre’nin, şiirlerinde, Arapça ve Farsça kelimeleri Türkçenin fonetiğine uyarladığını ve böyle söylediğini de görmek mümkündür. Bu açıdan Yûnus Emre, sadece dil açısından bile son derece önemli bir köşe taşı olduğunu bizlere göstermektedir.

Âşikâre : Eşkere
Çerâğ : Çırak
Düşvâr : Düşgâr
Vasıyyet : Vasyet gibi...

Bu entegrasyonel faaliyetler ile birlikte Yûnus'un bazı Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını da kullanmış olduğu şiirlerinde görülmektedir:

Evliyâ : Eren
'İşk : Sevü
Cennet : Uçmak
Cehennem : Tamu
Mest : Esrük
Şarâb : Süçi
Allah : Çalap, Tanru

Yûnus Emre'nin şiirlerinde kullanmış olduğu dil ve üslûp, kendinden sonra gelen halk şairlerini olduğu gibi dîvân şairlerini de etkilemiştir. Diğer yandan bu dönemde Yûnus Emre'yi devirdaşlarından ayıran en önemli özelliklerinden birisi onun fikir dünyası değil, kullanmış olduğu dil üslûbudur. Zira Yûnus Emre'yi fikrî yönden Mevlânâ'dan, Kaygusuz Abdal'dan, Âşık Paşa'dan, Sultan Veled'den yahut Gülşehrî'den ayrı düşünmek zaten mümkün değildir. Yûnus'u yektâ kılan asıl özelliği, onun Türkçeye getirmiş olduğu yeni soluk ile ses ve kelimelere yüklemiş olduğu geniş ve orijinal mânâlardır. Kısacası Yûnus Emre'ye, sade bir dile derin ve zengin mânâlar yükleme başarısını teslim etmek gerekiyor. Öngörülebileceğin aksine bu derin anlamlandırmalar ile birlikte onun şiirlerinde kullanmış olduğu üslûp aslen basit bir konuşma dilidir. Bu yönüyle Yûnus Emre'nin şiirleri rahatlıkla ve yaygınlıkla asırlar boyu dilden dile intikal edebilmiştir.

Yûnus Emre her ne kadar dil harikası üzerinden fikrî yönüyle evrensel değerleri benimsemiş ve savunmuş olsa da onu, "hümanist" yahut "panteist" gibi kavramlar ile tanımlamak hem yanlış hem de nakıs kalmış bir betimleme olacaktır. Zira o, her şeyden evvel bir Türk-İslâm mutasavvıfıdır. Hatta literatür üzerinden söylemek gerekirse reel bir dervıştır. Kelâmının kaynağı ise, düşünce sistemidir. Bununla birlikte tedrisatı gereği Kur'an-ı Kerim, Hazret-i Peygamber'in sünnetleri, İslâmî düşünce sistemi ve İslâm tasavvufundan ilham almış ve bu itikadı benimseyerek nakletmiştir.

Yûnus bir mutasavvıf şair olmakla birlikte ondaki tasavvuf, sosyal hayattan uzak bir sahada vuku bulmamaktadır. O, manevî hayatı toplum ile iç içe yaşamış ve idealize ettiği kâmil insanı betimlerken onu tabiat ile örtüştürerek bazen bir kuşa, bazen denize, bazen cevhere, bazen hazineye benzetmiştir. Buradan çıkacak bir diğer analiz ise, Yûnus'un eşyayı ve maddeyi her ne kadar değerli görse de bunları asla bir amaç olarak kabul etmediği, asıl gayesinin varlığın özünde gizli olduğu düşüncesidir. Her şeyin özündeki varlık Nûr-ı Muhammedî olunca eşyâya ve insana verilen değer de Allah içindir ve her türlü sevginin temelinde Allah vardır.

Öte yandan Yûnus'un dilinde yalnızca mistik bir terminoloji bulunduğunu söylemek de doğru değildir. Yûnus'un şiirlerinde Hint, İran ve Yunan mitolojisinden, çeşitli efsânevi unsurlardan, âyet ve hadislerden, halk kahramanlarından ve sosyal hayatın birçok sahâsından izler görmek mümkündür. Kısacası Yûnus'un şiiri (kelâmı), hakikati anlatmak için meşru olan her türlü olguyu kullanabilmiştir. Yûnus'un toplumla iç içe yaşayan bir şair olmasının sonucunda, Türklerin İslâm medeniyeti dairesine girdiği andan itibaren yaşamış olduğu tüm değişimleri şiirinde görebilmek mümkündür. Onun şiirleri bu cihetiyle,

Türklerin XIII. yüzyıldaki yaşayış biçimleri ve inanç dünyaları ile ilgili tarihî bir vesika niteliğini dahi barındırmaktadır.

Bir ortak kanaat olarak Yunus Emre, Orta Asya'da, Ahmed Yesevî'nin Hikmet'leriyle başlayan söz ile hikmet geleneğini, has Türkçe ilâhileriyle Anadolu'da devam ettirmiştir. Fakat bu devamın taklîdî bir mâhiyette olmadığını özellikle belirtmek gerekiyor. Zira Yunus "Hikmet Geleneği"ni kendi kabiliyetiyle yoğurmuş orijinal bir hüsn üstadıdır. Bugün şiirlerini ve hayatını tasvir etmekte zorlandığımız ve adına bir "mektep" yorumuyla yaklaştığımız Yunus'un elimize ulaşabilmiş iki mücessem eseri literatüre girmiştir. Bunlar dîvânı ve Risâletü'n-Nushiyye adlı ünlü mesnevîsidir.

*"Bu bizden önce gelenler ma'nîyi pinhân eylediler
Ma'nî benden doğmuşlayın geldim ki uryân eyleyim"*

*“Yunus ki süt dişleriyle Türkçenin
Ne güzel biçmişti gök ekinini
Düşman mşman girmeden araya
Dolanıp bütün yukarı illeri
Toz duman içinde yollar boyunca
Canından sızdırmıştı şiiri...”*

Cemal Süreya

ن سرمایہ جانی

م جانہ قیانی

عشق باز رکابی

بهادر کو درد و

Risâletü'n-Nushiyye

Ehl-i sülûkun derdine hem-derd olmuş bir derd-nâme

Yûnus Emre'nin Nasihatlar Kitabı anlamına gelen bu eseri, müstakil bir telif değil, pek çok yazma divânda başlıksız ve ilâhilerden evvel kaydedilen bir mesnevîdir. Yunus Emre hakkında ilk ciddi çalışmayı vücuda getirmiş olan Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı eserinde, bu risaleden “Mesnevî” şeklinde bahsetmiştir. Risâletü'n-Nushiyye adının tanınması ise, Abdülbâkî Gölpinarlı ile olmuştur. Yunus divânlarından yalnızca Fatih nüshasında, eserin sonundaki “hamdele” içerisinde “Risâletü'n-Nushiyye” adına rastlanmaktadır. Ayrıca bu eser, yazmalarda son derece karışık bir şekilde bulunmakta, metin divânda iç içe girmiş bir haldedir. Mesnevî tarzında yazılmış olan bu nasihatlar manzumeleri, Yunus'un olgunluk dönemi eseri olarak nitelendirilebilmektedir. Zira manzumenin sonlarında yazmış olduğu aşağıdaki beyit, bize hem eserin telif tarihi hem de bu eserin, şairin olgunluk dönemi eseri olduğu hususunda ipuçları vermektedir:

*“Söze tarih yidi yüz yidiydi
Yûnus cânı bu yolda fidiydi”*

Risâletü'n-Nushiyye'nin başında kısa bir mensur bölüm yer almakta, ardından mesnevî başlamaktadır. Başlangıçta 13 beyitlik “Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” vezni ile yazılan manzum girişten sonra mesnevî bu kısa mensur bölüm ile devam etmekte ve ardından “Mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün” vezniyle asıl metin başlamaktadır. Risalede işlenen altı ana konu bulunmaktadır. Baştaki giriş manzumesinde “Âdem'in Yaratılışı” ve “Anâsır-ı Erbaa” açıklanmış, ardından gelen mensur bölümde akıl, iman ve ilim makamlarından bahsedilmiş ve ondan sonra da şu altı konu sırasıyla şerh edilmiştir: Rûh ve Akıl, Kibir ve Kanaat, Huşu ve Gazab, Sabır, Buhl ve Hased, Gaybet ve Bühtân.

Edebî dilin Farsça olduğu bir dönem olan XIII. asırda yazılan bu eserde, dil tamamen Türkçedir ve aruzun dile girmesi çok yeni olmakla birlikte, Yunus bu eserde aruz ölçüsünü kullanmıştır. İmâle ve zihaf gibi aruz hatalarının çokça görülmesiyle birlikte, eserin dil, üslup ve mânâ yönündeki üstünlüğü bu kusurları örter vasıftadır. Daha da önemlisi Yunus'un bu eserini, daha evvel zikredilen tarihî seyir içerisinde Türkçe ele alması ve böylece Türkçeye dayalı bir dil şuuruna dikkat çekmiş olmasıdır.

*“Sanur mısın öğüdümü dâk için
Nasihatdur sana cümle Hak için*

Tamamıyla didaktik bir mesnevî olan bu Risâle'nin XIII. ve XIV. yüzyıl Türk mesnevî edebiyatının ilk ve en güzel örneklerinden olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Ancak böyle olmakla birlikte Yunus'un bu eserinde, ilâhilerinde ulaştığı lirizm seviyesi de görülmez. Bunu, Risâle'nin estetikten çok öğüt vermek gibi bir kaygısı olmasına bağlayabiliriz. Ayrıca eserin mesnevî şeklinde yazılması ve aruz hataları da bu konuda son derece önemli etkenlerdir.

Mehmet Kaplan'ın, bir makalesinde bu konuda işaret ettiği önemli bir görüşü de burada belirtmek gereklidir. Kaplan'a göre Yunus'un bu eserinden yola çıkarak dahi, kendisinin ikinci bir topluluk içinde yaşadığı ve bu kültürü yansıttığı anlaşılabilmektedir. Kaplan makalesinde, bu mesnevînin mensur kısmından hareketle, o devirde yaşayan Türk toplumdaki sosyal hayatı ve insan gruplarını tahlil etmiştir:

“Nesir parçasının son kısmında Yunus daha sonra mesnevîsinin kahramanlarını teşkil eden belli ahlaki davranışların timsali olan insanlarla bu unsurlar arasında bağlantı kuruyor. Od ve yel ile gelen dokuz kişi vardır. Bunlar dahi binbaşılardır, biner erleri vardır. Kimi ele geçirirlerse onu kendi makamlarına götürürler. Toprak ve su ile gelenler ise on üç kişidir. Bunlar dahi binbaşılardır, biner erleri vardır. Kime gelseler uçmağa dartarlar (çekerler). Cân ile gelen dört kişidir. Bunların da bin eri vardır. Bunlarla olanlar didâra müstağrak olacaklardır. Su ve toprakla gelen uçmakta, od ve yel ile gelenler ise tamuda kalacaklar. Cân ile beraber gelenler ise, Tanrı'ya müstağrak olacaklardır.

Yunus Emre'nin yapmış olduğu bu tasnifin ve ileri sürdüğü fikirlerin, devrinin sosyal şartları ile münasebeti vardır. Yunus'un yaşadığı devrede ve çevrede başlıca üç insan grubu vardır:

1. Hayatları toprak ve suya bağlı sakin köylüler,
2. Moğol istilâsı ile Anadolu'ya gelmiş göçebe ve akıncılar,
3. Varlıklarını, Tanrı'ya adanmış velîler ve dervişler.”

Risâle'nin dili ile ilgili de söylemek gerekir ki, Yunus burada ilâhilerindekinden çok da farklı bir dil kullanmamıştır. Eski Türkiye Türkçesi dediğimiz, Oğuz Türkçesinin edebîleşmiş şekli olarak gördüğümüz bu dil, Yunus'un şiirleriyle oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmış ve yeni mânâlar da kazanarak daha ahenkli ve estetik bir kimliğe bürünmüştür. Konusu itibarıyla tamamen millî motiflerle bezenen bu eser, dil ve üslûp yönüyle de Türk kültürünün bir prototipidir.

Eserde Yusuf Peygamber ile ilgili bir kıssa, Süleyman Peygamber ile ilgili birkaç beyit ve Kârun dışında şahıs ismine de pek fazla rastlanmamaktadır.

Abdûlbâkî Gölpinarlı'nın tespitleriyle eserin içeriği kısaca şu şekildedir:

“Baştaki on üç beyitlik kısımda Yunus, insanın Allah tarafından nasıl yaratıldığını anlatır; insan, anâsır-ı erbaa ve cândan ibarettir. Anâsır-ı erbaa, insan ölünce tekrar asıllarına dönerler; huy; cân (rûh) ölmez; ebedidir. İnsan bu dünyaya yaratılış sırrını öğrenmek için gelmiştir. Onun terkiindeki toprakla sabır ve iyi huy; Tanrı'ya dayanmak, halka iyilik etmek, izzet ve şerefini korumak; suyla arılık, cömertlik, lütufta bulunmak ve Tanrı'yla buluşmak sıfatlarının geldiği; yelle yalancılığın, sahte gösterişin, tezlikle nefsin; odla da kibrin, şehvetin, tama'ın ve hasedin geldiği bildirilir. Cân ile insana gelen şeyler de şunlardır: İzzet, vahdet, utanma ve hal edepleri!

Görüldüğü gibi, maddî ve fânî vücûd ile manevî ve ebedî rûh mahiyetleri itibarıyla birbirine zıttır. Vücûd insanı dünyaya bağlar. Rûh Tanrı'ya yükselmek ister. İnsanoğlunun hayatı bu sebeple dramatik bir durum arz eder. İnsanda vücûd haline gelen dört maddî unsur, birbirine zıt ihtirasları doğurur.

Mensur kısım akla ve bilgiye ayrılmıştır. Akıl pâdişâhın yani Tanrı'nın kadimliği nârundandır. Akl-ı ma'aş, akl-ı ma'ad, akl-ı küll olarak üçe ayrılır. Akl-ı ma'aş, dünyada geçim işlerini başarır. Akl-ı ma'ad âhiret işlerini bildirir. Akl-ı küll, Tanrı tecellîsidir.

İmân, Tanrı'nın hidayeti ışığındandır. O da üçe ayrılır: İlme'l-yakîn, ayn'e'lyakîn, Hakke'l-yakîn.

İlme'l-yakîn, yani bilgiyle edinilen imân, akıldadır. Ayn'e'l yakîn, yani görgüyle edinilen imân gönüldedir. Hakke'l-yakîn, yani buluş ve oluşla edinilen imân candadır. Canla duran imân canla gider. Cennet, Tanrı'nın lütfu ışığındadır. Cehennem, heybetinden; od hışmındandır. Toprakla suyun yeri Cennet'tir, yel ile ateşin yeri Cehennem.

Yel ve ateşle dokuz gelmiştir. Bunların her biri binbaşısıdır, bin ere hükmeder. Kime gelirse, onu, kendi yurduna götürme isterler. Toprak ve suyla on üç kişi gelmiştir. Bunlar da binbaşısıdır, her bir erinin hükmünde bin er vardır. Kime gelirse onu Cennet'e çekerler. Canla gelen dört kişidir. Bu dört kişi canla gelmiştir, canla gider. Bunların biner eri vardır. Bunlarla bulununlar, didâra gark olurlar. Ateşle, yelle gelenler, Cehennem'e giderler, toprakla suyla gelenler, Cennet'e giderler. Canla gelenlerse Tanrı'ya ulaşırlar. İnsanın hangi bölükten olduğunu bilmesi gerekir.

...Bu risalede, bilhassa teşhis san'atı üstündür. Vezin aksaklığı hiç yoktur. Aruza uydurabilmek için bazı kelimeler çekiliyor. Fakat bu, o devirde umumîdir. Sultan Veled'de, Şeyyâd Hamza'da, Âşık Paşa'da, Fâkih Ahmed'de, Gülşehrî'de, hepsinde bu vardır.”

Dîvân

**“Yûnus miskîn anı görmüş eline hem dîvân almış
Âlimler okıyamamış bu ma'niden duyan gelsün”**

Yûnus Emre'nin bu eserinin daha kendisi hayattayken tanındığı bilinmekle birlikte, ne yazık ki elimizde onun yaşadığı dönemde yazılmış bir yazma nüsha bulunmamaktadır. Bu dîvânın bilinirliği, tasnif edilerek yazıldığı yahut dilden dile söylendiği tezleri arasındaki tartışma da çok su götürecek bir konudur. Elimizde var olan muhtelif dîvân nüshaları ise, çözümlenmesi gereken önemli bir meseledir. Zira bu yazmaların bazılarında Yûnus'un tüm şiirleri bulunmamakla birlikte bazılarında da Yûnus'a ait olmayan birçok şiir yer almaktadır. Bu bağlamda hangi şiirin Yûnus'a ait olduğunun tespiti, bu konuda önemli bir aşama olacak ve şimdiye kadar maalesef vücuda getirilememiş olan mükemmel Dîvân nüshası belki de ortaya çıkmış olacaktır. Elimizde var olan dîvân nüshaları incelendiğinde ise istinsah hataları, iç içe girmiş veya parçalanmış şiirler, mahlas karışıklıkları, beyit ve mısraların yer değiştirmesi, şiir sayılarındaki farklılıklar gibi pek çok olumsuz durum ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklardan yola çıkarak, bu konuda varılabilecek sonuç ise güvenilir eski bir nüshanın olmayışı, Yûnus'un da bu şiirleri bir dîvân tertip etme maksadı gütmeyerek söylemesi ve başkaları tarafından şifâhî olarak kaydedilmesi ve her kaydedenin de bu şiirleri kendi kavrayışına göre kaydetmesinden dolayı, Yûnus Emre gibi önemli bir Türk derviş şairimizin şiirlerine sağlıklı bir şekilde ulaşamıyor oluşumuzdur.

Envanterimizde rastladığımız Yûnus Emre Dîvânı nüshalarından başka, yazma mecmualarda da Yûnus'a ait pek çok şiire rastlanmaktadır. Hatta bu mecmuaların yalnızca Arap harfleriyle yazılmadığı, Grek harfleriyle kaleme alınan 1480 tarihli bir mecmuanın da varlığı bilinmektedir. Diğer taraftan Yûnus Emre zamanında telif edilmiş veya istinsah edilmiş bir dîvân nüshası da bulunmadığından, cönk ve mecmualarda bulunan Yûnus mahlaslı şiirlerin de hepsi Yûnus Emre'ye ait olmadığından, Yûnus Emre'nin şiirleri bütü-

nüyle ve dosdoğru bir şekilde ortaya konamamıştır. Kısacası Yunus Emre şiirleri imkansızca yakın bir kritik-analiz yapılabilecek pozisyonadadır.

Günümüz harfleriyle neşredilmiş Yunus Emre dîvânlarının ilki ve en önemlisi ise, Burhan Toprak tarafından yayımlanan Yunus Emre Dîvânı adlı eserdir. Bu eser, Yunus Emre'nin tanınıp sevilmesinde son derece büyük bir öneme sahip olup, eserde tespit edilen 1250 ilâhiden 350 tanesinin Yunus Emre'ye ait olduğu belirtilmektedir. Toprak, daha sonra bu konudaki kanaatini değiştirmiş ve 350 şiirin de 150'ye yakınının Yunus Emre'ye ait olabileceğini belirtmiştir. Yunus, dîvânında bulunan şiirlerini aruz ve Türklerin millî ölçüsü olan hece vezinlerini kullanarak yazmıştır. Yaşadığı devirde aruz ölçüsü Türkçeye yeni yeni tatbik edilmekte olduğundan, Yunus Emre'nin şiirlerini de bu ölçü ile verilen eserlerin ilk örnekleri olarak kabul ettiğimizde, aruz kusurlarının bulunması doğal bir neticedir, diyebiliriz.

Diğer taraftan Fuat Köprülü'nün Yunus'un şiirlerindeki vezin ile ilgili tespitleri önemli noktalara temas etmektedir: “Halk arasında yetişmekle ve halka hitap etmekle beraber, hiç de ümmî bir derviş olmayan Yunus'un aruz veznini kullanması, bu bakımdan pek tabii görülmelidir. Dîvân'da aruz veznine muntazam ve mükemmel bir surette tatbik edilmiş bazı manzûmelerin Yunus'a ait olmadığı ne kadar açık ise, aruzun Türkçedeki iptidai şekliyle ve adeta hece vezninden fark olunmayacak kadar kusurlu bir surette yazılmış aruz eserlerinin Yunus'a ait oluşu da o kadar kesindir.”

Yunus Emre'nin dîvânında bulunan şiirlerinin çoğunun da musammat tarzında yazıldığı görülmektedir. Bütün şiirleri beyitler halinde yazılmış olup kıta birimiyle yazılan bir şiir bulunmamaktadır. Ancak musammatlar ikiye bölündüğünde her beyit kıta şekline girer. Bu özellik, Hazret-i Mevlânâ'nın Farsça yazmış olduğu şiirlerinde de görülmektedir. Bu değişmeli özellik, son derece dikkat çekicidir.

Yunus Emre, gerek dil bakımından gerekse kültür hayatı bakımından tam olarak bir değişim döneminin insanıdır. Bu sebepten şiirlerinde görülen hece-aruz ikiliği dilinde de yer edinmiştir. Sade bir Türkçe kullanmış olmasına rağmen, bir “saz şairi” yahut halk şairi olarak vasıflandırılmamaktadır. Zira Yunus Türkçe yazan bir mutasavvıf şairdir. Millî ölçünün yanında aruz ile yazmış olması ise, kendisinin ve devirdaşlarının o dönemde ilk İslâmî kaynaklardan beslenmekle birlikte bu kaynakların Arapça ve Farsça yazılmış olmasına bağlanabilir. Ayrıca Yunus'un ilâhilerindeki hece yapıları bize, aruz vezninde de gördüğümüz şekilde “bu şiirlerin bir sanat endişesiyle değil, ilâhî bir hamle ile inşâ edildiğini” göstermektedir.

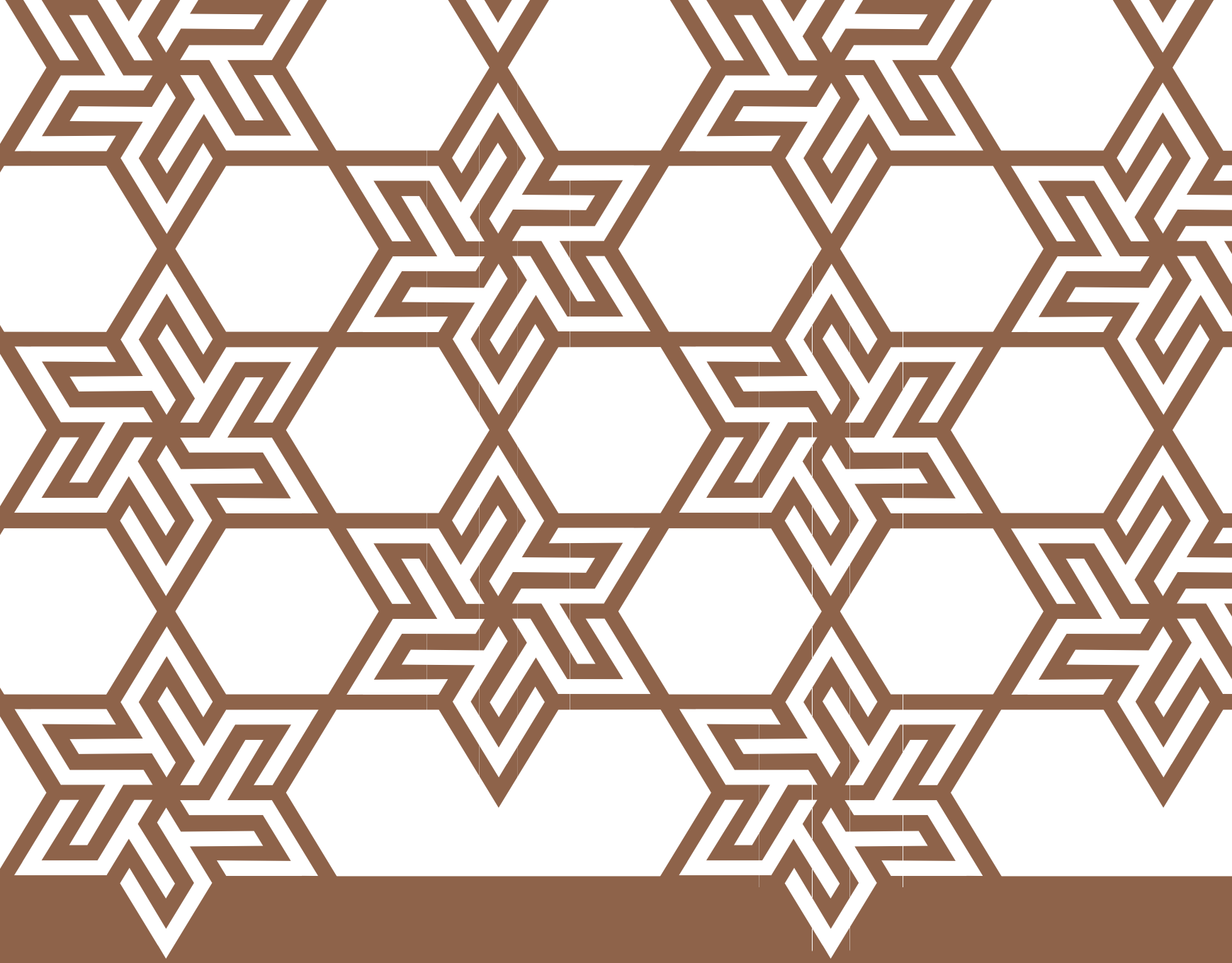
Yunus'un dîvânındaki şiirlerin kafiyesi ile ilgili de söyleyebileceğimiz şey, onun kulak için kafiyei esas aldığıdır. Bu sebeple Yunus Arapça, Farsça veya Türkçe, her türlü müzikal sesle kafiye yapabilmektedir. Ayrıca mesnevî hariç dîvândaki bütün ilâhiler gazel şeklinde, beyitler halinde yazılmış; musammat şiirler ise, iç kafiyelerden oluşmuştur. Dîvândaki ilâhilerin şekil yapıları ise, tam olarak çözülmüş değil ve bu konuda ihtilaflar mevcuttur. Bu durumun en önemli sebebi ise, daha evvel de belirttiğimiz gibi Yunus'un dîvânının bir bütün olarak ele alınamaması ve iyi bir çözümleme yapmak için dönemine ait bir nüsha bulunmadığından devri çerçevesinde değerlendirilememesidir. Yunus Emre'nin cönk ve mecmualarda bulunan şiirlerinin başlarında çoğunlukla “ilâhî” tabirinin bulunduğu da görülmektedir. Ayrıca Yunus bir beytinde de kendi şiiri için “nefes” tabirini kullanmıştır:

*“Dedim iş bu nefesi ‘âşıklar hükmiyle
Bâhullıksız er gerek bir karâra durası”*

Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da “nefes” kavramının Anadolu sûfilerince, Hazret-i Mevlânâ da dahil olmak üzere, “ilâhî” mânâsında kullanılmasıdır. Yunus Emre’nin şiirleri ile ilgili çözümleme yapmayı zorlaştıran belirttiğimiz türlü sebeplerle birlikte net olarak söyleyebiliriz ki, o her şeyden önce bir Türk-İslâm mutasavvıfıdır. Öz ifadesiyle has bir Anadolu dervişidir. Şiirlerinin şekil özelliği açısından zaman zaman yanlış değerlendirilmesinin bir sebebi de budur. Zira millî vasıfla tasnif edilmeye çalışılmış şairlerin yalnızca koşma şeklinde ve hece ölçüsüyle yazdığı kanaati oluşmaktadır. Ancak biz Yunus Emre’nin edebiyatımızda gazel, kaside, nutuk, ilâhî veya nefes şairi olduğunu belirtebiliriz. Çünkü o her ne kadar millî şairlerin yaptıklarının dışına çıkıp musammat ve aruz kullanmışsa da, Türk dilini bu şekillere son derece ciddi bir biçimde adapte etmesinden dolayı milliliğinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Hatta Yunus, millî şiir şekli olan koşmayı da gazel ve mesnevîye bu kadar yaklaştırması ve gazel şeklini de hece ölçüsüne uyarlaması açısından yeni bir şeklin de öncüsü sayılabilir.

Derviş Yûnus bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sîgaya çeken bir Molla Kâsım gelir

DERVİŞ YÛNUS

کتابخانه

کتابخانه

کتاب سنی

“Yûnus, yüreğindeki aşk ve şevk ile yalnız Allah’ı değil, Allah’ın birer ismine mazhar olan bütün yaratılmışları da sevmiştir.”

Samiha AYVERDİ

Yûnus’un gerek menkıbelere konu olmuş hayatının gerekse şiirlerindeki kemâlâtın, temelsiz ve kendiliğinden vücuda gelmiş bir olgu olduğunu söylemek, yani onu salt bir “hümanist düşünür” olarak lanse etmek; Anadolu’da ve hatta tüm İslâm topraklarında yaşamış ve yaşayan insanların kültürlerini, tarihlerini ve en önemlisi inançlarını yok saymak demektir. Çünkü Hazret-i Yûnus Emre en yalın haliyle bir Türk-İslâm mutasavvıfıdır.

Her şeyden önce Yûnus Emre’nin düşünce dünyası ve felsefesinin bir sistematığe dayanmadığını, kendisinin de zaten bir tanımlanma kaygısı güderek şiirlerini söylemediğini belirtmek gerekir. Onun hayatı da, felsefesi de, sanatı da, fikirleri de tek bir şeye dayanmaktadır: İslâm tasavvufu! Bu kaniya nereden vardığımız sorusunun cevabı ise, pek tabii hakkında neredeyse tek kaynak olarak telakki edebileceğimiz şiirleridir. Ondaki düşünce, duygu, ahlak, din, neşe, ölüm, hayat, aşk, bütün kavramlar yalnızca İslâm’a ve tasavvufa dayanmaktadır. Diyebiliriz ki, Yûnus’un bu bağlamda beslendiği tek damar İslâm esasları, Kur’ân hükümleri ve Hazret-i Peygamber’in hayatıdır.

Yûnus Emre’deki tasavvufun kendine mahsus bir görüş olduğunu söylemek ise, onun hakkında varılacak bir diğer isabetsiz yargıdır. Zira o, Eflâtun’dan bile önce var olan düşünce yapısının Anadolu topraklarına gelerek burada adeta millî bir tasavvuf haline gelişinin dili olmuştur. Sözlerine kulak verdiğimizde onun, gerek döneminde gerekse kendinden önce gelmiş olan büyük mutasavvıflardan, örneğin Hazret-i Mevlânâ’dan çok da farklı bir şey söylemediğini kolaylıkla anlayabiliriz. O Anadolu’da millî bir hale gelmiş olan bu tasavvufu, Türkçe ile, hatta Türkçenin en güzel ve en güçlü haliyle izah etmiştir. Ahmet Kabaklı’nın sözleriyle “o bir terkiptir. Millî-dinî terkinin mimarıdır. Şeriat-tarikat terkinin de kurucusudur. Yüksek zümre-âvâm-halk-aydın terkihi de onda görülmektedir.”

Anadolu’da tarikatlar çağı olarak bilinen XI, XII ve XIII. yüzyıllarda hızla yayılan ve bu coğrafyada en yalın haliyle Yûnus Emre’nin dile getirdiği tasavvuf düşüncesi, Hazret-i Mevlânâ, İbn Arabî, Hâfız gibi isimlerden hakikatte farklı olmamakla birlikte onların taklidi de değildir. Bu özgünlük ise, yukarıda sözünü ettiğimiz terkipten ileri gelmektedir. Zira her ne kadar şiirlerinden yola çıkarak onun tipik bir Anadolu mutasavvıfı olduğunu söyleyebilirsek de, Yûnus Emre bir taraftan Yesevîliğin temsil ettiği Orta Asya tasavvufunun açık izlerini sergilerken, aynı anda Hazret-i Mevlânâ’da görülen “estetik” tasavvufun da bir temsilcisi durumundadır. Kısacası Hazret-i Yûnus Emre, farklı bölgelerden gelerek Anadolu kavşağında birleşen tüm tasavvufî temayüllerin hepsinden nasibini almış bir Türk mutasavvıfıdır. Onun düşünce yapısı, hayata bakışı ve üzerinde durduğu ana temalar, esas itibarıyla kendisinden önce gelip geçmiş nice tasavvuf büyüğünün elinde sistemleşerek kemale eren Anadolu Türk tasavvufunun tam bir yansımasıdır.

Öte yandan Yûnus Emre’yi bu denli samimi kılan ve insanların gündelik hayatları dışında sanatla veya tasavvufu iç içe soyut bir dünya kurarak değil de yaşadığı maddî dünya

içerisinde dahi onu kendilerine yakın hissetmesi ise, en önemli vasıflarından birinin müşahhas bir neticesidir: Yunus bir mutasavvıf şair olmakla birlikte asla sosyal yaşamdan kopmamış ve dinî konularda göstermiş olduğu hassasiyet onu hiçbir zaman yaşamdan soyutlamamıştır. Bunun en açık misali, menkıbede nakledildiği üzere kendisinin Hacı Bektâş-ı Velî'ye buğday alacağını umarak gitmesi ve Hünkâr'ın ona defaatle sual ettirmesine karşın himmet değil buğday istemesidir. Bu ve bunun gibi birçok örnek, Yunus'u halka yaklaştırmış ve vahdet, Allah'a ulaşmak gibi yüksek gayelere ulaşamamış gönüller için bile tercüman kılmıştır.

Yunus Emre'nin dervişliğine, tasavvufu yaşayış biçimine gelince tekke içerisinde yaşayan ve birtakım ritüellere bağlı şekilde zuhûr eden bir tasavvuf anlayışının yerine karşımıza daha dinamik bir algı biçimi çıkmaktadır. O, insan-ı kâmilî bize anlatırken bunu gündelik hayatın içinden, tabiatın ve etrafta el-ân görülebilecek örneklerden yararlanarak yapmaktadır. Mesela Yunus'a göre Hak yolcusu insan göçmen kuşlara, Hakk'ın varlığı da denize benzer. Göçmen kuşlar nasıl ki deniz kenarında kışlar ise, Hak yolcusu gönüller de elbet Hakk'ın varlığına dönecektir.

Yunus Emre'den bahseden eski kaynaklara göz attığımızda ise, bu eserlerin onun şairliğinden ziyade mutasavvıf kişiliğini ön plana çıkardıklarını görmekteyiz. Bu kaynakları göz önüne almada, Yunus'un felsefesini anlamak noktasında dönem itibarıyla da daha isabetli tespitlere sahip olabileceklerini dikkate almak gerekliliği önemli bir yer tutar. Örneğin Lamiî Çelebi onun sanatından şu sözlerle bahseder: *“Baştan başa tevhîd sırları, ferdâniyyet tavırları, rumûz u işârettir.”* Âşık Çelebi ise Yunus Emre'nin *“Lisân-ı kâli, lisân-ı hâle tercemân etmiş abdâl ve ebrârdandır ve hakikat lisânıyla izhâr-ı mafî'z-zamîr eden ashâb-ı esrârdan”* bir kimse olduğunu söylemektedir. Süleyman Köstendilli ise Hazret-i Yunus'u zikrederken *“Türkçe ibarelerle gazel ve ilâhî tarzında pek çok tasavvufî sırrı izhâr etmiştir”* der. Bursalı Mehmed Tâhir ise onun sanatındaki tasavvufî mahiyeti şu sözlerle dile getirmektedir: *“İlâhiyât-ı ârifâneleri sâde ve âmiyâne olmakla beraber, gavâmız-ı ilm-i tasavvuf cihetiyle pek çok mezâmin-i hakîkayı câmi' olduğu kendisinden sonra gelen bi'l-cümle urefâ ve kümmelinin teslim-gerdesidir.”*

*Hak bir gönöl verdi bana hâ demeden hayrân olur
Bir dem gelir şâdi kılur bir dem gelir giryân olur*

*Bir dem sanasın kış gibi şol zemherî olmuş gibi
Bir dem beşâretten doğar hoş bağ ile bostân olur*

*Bir dem gelir söyleyemez bir sözü şerh eyleyemez
Bir dem dilinden dūr doker dertlilere dermân olur*

*Bir dem çıkar arş üzere bir dem iner tahtesserâ
Bir dem sanasın katredir bir dem taşar ummân olur*

*Bir dem cehâlete kalur hiç nesneyi bilmez olur
Bir dem dalar hikmetlere Câlinus u Lokmân olur*

*Bir dem dîv olur ya perî virâneler olur yeri
Bir dem uçar Belkıs ile sultânı ins ü cân olur*

*Bir dem varır mescidlere yüz sürer anda yerlere
Bir dem varır deyre girer İncil okur ruhbân olur*

*Bir dem gelir İstî gibi ölmüşleri diri kılar
Bir dem girer kibr evine Fir'avn ile Hâmân olur*

*Bir dem döner Cebrâil'e rahmet saçar her mahfile
Bir dem gelir gümrâh olur Miskin Yûnus hayrân olur*

Yûnus Emre'nin şiirlerinde ve hakkındaki menkıbelerde karşımıza çıkan en belirgin kavramlardan biri, içinde bulunduğu “telvin” halidir. Zaman zaman hasret, korku, neşe, sevinç, keder, ızdırap gibi ruh hallerinin kendini göstermesi şeklinde de tanımlanabilecek bu hâl, tam bir kemâlâta henüz erişememiş bir makâmdır. Hazret-i Yûnus'un şiirlerinde de sıkça rastladığımız bu hâlden hâle bürünme durumu için, mutasavvıflığının yanında bir halk adamı oluşu, şairliğinin yanında döneminin sorunlarıyla da ilgilenen bir zaman ehl-i oluşu gibi etkenler dikkate alınmalıdır.

Yûnus Emre hakkında en çok malumata sahip olabileceğimiz ve en sahih kaynak olan şiirlerinden yola çıkarak söyleyebiliriz ki, onda insanoğlunun hayalleri ve isteklerinin yanı sıra türlü zaafı ve çok yönlü mizacı da kendini göstermektedir. Diğer taraftan Yûnus Emre, şiirlerinde kendisinden bahsetmekle birlikte hakikatte insanı ve insanlığı, yani nefsi anlatmaktadır. Ayrıca özellikle belirtmekte fayda var; ondaki bu telvin, dünyevî meseleler için değil tasavvuf hususunda, vahdete erişme noktasında ortaya çıkmaktadır ve din, ilahiyat, tasavvuf, aşk, sanat gibi konularla uğraşan her beşerin hayatında var olan gelgitlerdir. Yani Derviş Yûnus Hakk'ın varlığı, birliği ve güzelliği karşısındaki şaşkınlık ve hayranlığı neticesinde bu telvin haline bürünmüştür, diyebiliriz. Ahmet Kabaklı onun ruh dünyasındaki bu gelgitler için şöyle söylemektedir:

“Bir mânâ entelektüeli ve sanatkâr olan şairimiz güzelliğe çabuk kapılan; tabiatın ve insanın harikaları karşısında şaşkınlıklara, hayretlere kapılıp buradan ilâhî aşka, ‘lâ-mekân’ hayranlığına varan bir yaratılıştadır. Şu âşık mizaç onu kutuptan kutba sürükler: Bakarsınız kendine güveni gitmiş, zemheride bir ot gibi uyusuk, değersiz görüyor kendini; bakarsınız yukarıdan müjdeyi almış gibi yeniden doğar, bağ ve bostanı meydana getiren bir bahâr oluverir. Bakarsınız nutku tutulmuş, canı laf etmek bile istemiyor, bakarsınız şaşılacak bir talâkat, ikna gücü, çâre buluculuk içinde her derdin tesellisini, dermânını Yûnus veriyor. Daha biraz önce hiçbir şey bilmediği üzüntüsüne kapılan bu insan, bakarsınız Lokman ve Câlinus hekimler gibi etrafa şifâ dağıtıyor.”

Duyguları, zaafı, korkuları, neşeleri olan insanoğlunun ruh halini adeta tercüme eden Yûnus'ta, en açık görülen iki duygu vardır: neşe ve hüzn. Birbirine tamamen zıt gibi görünen bu iki duygu, dîvânındaki hemen hemen her şiirde hissedilmektedir. Bu konuda orijininin uzak olmakla birlikte yapılan bir tespit de şudur: Yûnus belki de, ömrünün ilk çağlarında fânîlik acıları şeklinde kendini gösteren ölüm korkusunun, yaratılmış dünyanın güzelliklerine ve zevklerine doyamama endişesinden kaynaklı bir hüzn bulutu altındadır:

“Halkı bostân edinmiştir dilediğin üzer ölüm”

*“Bir nicenin belin bükür bir nicenin mülkûn yıkar
Bir nicenin yaşın döker var gücünü ezer ölüm”*

*“Vardım sinlerin katına baktım ecel heybetine
Nice yiğit muradına ermeyüben ölmüş yatar”*

*“Bu dünyada bir nesneye yanar için göynür özüm
Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi”*

Olgunluk ve ermişlik çağına girdiğinde ise bu korkunun yerini vuslat, ebedî mutluluk ve güzellik gibi sevinç duygusu almaktadır:

“Varlık çün sefer kıldı dost andan bize geldi
Vîrân gönül nûr doldu cihânım yağma olsun

Geçtim bitmez sağınçtan usandım yaz u kıştan
Bostanlar başını buldum bostanım yağma olsun”

“Bir sâkîden içtim şarap arştan yüce meyhânesi
Ol sâkînin mestleriyiz cânlar onun peymânesi”

“Hak’tan inen şerbeti içtik elhamdülillah
Şol kudret denizini geçtik elhamdülillah

Şol karşiki dağları meşeleri bağları
Sağlık safalıklıla aştık elhamdülillah”

**“Hak cihâna doludur kimsene Hakk’ı bilmez
Onu sen senden iste o senden ayrı olmaz”**

Pek çok İslâm mutasavvıfı tarafından açıklanan ve benimsenen vahdet-i vücûd anlayışı, Muhyiddîn-i Arabî tarafından bir sistematığa oturtulmuş ve bu telakki Yûnus Emre tarafından da benimsenmiştir. Vahdet-i vücûd fikrine göre âlem, bir tek hakikat ve varlıktan ibarettir. Allah mutlak ve tek varlıktır. Kendi zâtıyla var olan Mevlâ, bütün zamanları ve mekânları kaplayan bir nûrdur ve kainatta görülen çokluk aslında, bir’in tecellisi, yansımasıdır. Zira O’nun zâtı, ancak çokluk olarak görebildiğimiz sıfatlarıyla bilinebilir.

Hazret-i Yûnus Emre, bütün yaşamını, ilmini, sanatını ve düşünce dünyasını tamamen İslâm şeriatına bağlı, seyr-i sülûk üzere ve İslâm tasavvufunun belirlemiş olduğu “şeriat, tarikat, marifet, hakikat” makamları üzerine kurmuş bir ârif kişidir. Diğer taraftan Yûnus’taki “yakîn” bilgi, medrese ilminden gelme değil tamamen ilhama dayalı bir bilgidir. Kaldı ki, divânındaki şiirler dahi incelendiğinde, bu dört makamın sistemli bir şekilde olmasa da Yûnus’un sözlerini tezyin etmekte olduğu hissedilmektedir.

Yûnus divânında bu tevhid düşüncesi hemen her satırda kendini gösterir biçimde işlenmiştir. Ona göre bütün mahlûkat Allah’tan zuhûr etmiştir ve bütün bu varlığın aslını bilen nazar ehli, baktığı her yerde Allah’ın cemâlini görecektir.

“Sensin bu gözümde gören sensin dilümde söyleyen
Sensin beni var eyleyen sensin hemin öndin sona”

Hadis-i Şerif’te zikredildiği üzere “Allah vardır, onunla beraber hiçbir şey yoktur.” Yûnus Emre de hadiste belirtilen bu inancı,

“Yogidi bir bârigâh
Varıdı ol pâdişâh”

sözleriyle dile getirmiştir. Yaratılmış ve yaratılacak bütün mahlûklar, ezelde, âlem-i ervâhta gizlidirler ve âlem-i ervâh Yunus Emre'nin dilinde "Nûr Dağı" mecazıyla yer bulur:

*"Ne ogul varıdı ne kız vâhididük anda biz
Konşıyiduk cümlemüz nûr tağın yaylar iken"*

Bir karıncaya dahi ulu nazar besleyen Yunus Emre'ye göre, çokluk âlemi (kesret) külli olarak ifade edilen "on sekiz bin âlem" in aslı da bir'dir; bu bir'den başka hiçbir şey yoktur. İnsansa ezelde bu birliği tasdik etmiştir ve dünyaya gelişinin sebebi de ezeli birliği müşahede etmektir:

*"Elest'e bileyidük göz açduk belî didük
Yûnus'ıla gayrını kamu birden eyledi"*

Yunus Emre'nin gözünde bütün eşyanın aslı Allah'tır ve görünürdeki çokluk aslında Hakk'ın yansımasıdır. Yani zâhirdeki çokluk, bâtında tektir. Vahdet zamansız ve mekânsız bir kavramdır. Yaratılmış ve yaratılacak bütün mahlûkat evvelde "Nûr Dağı"nda Allah ile yekvücûddur; buradaki birlikten zuhûr ederek âlem-i imkâna inmiştir ve kâlû belâda verdiği söz üzere tekrar vahdet âlemine dönecektir. Hazret-i Yunus da tasavvuftaki vahdet-kesret anlayışını çeşitli kavram ve mecazlarla dile getirmiş; pek çok beytinde vahdeti ihâtâ edici, kuşatıcı, temiz, saf ve büyüklüğüyle ummân gibi, kesreti ise bu vahdet deryasında bir katre, bir yağmur damlası veya bir ırmak olarak betimlemiştir. Yani kesret, vahdetten kopma bir kavram olmakla birlikte aslında özünde farklı bir şey muhteva etmez, edemez. Şu halde, birlik çoklukta gizlidir ve gönül gözünü açmış nazar ehli kişi, kesrette Hakk'ın birliğini görür:

*"Zihî deryâ ki katreden görindi
Ne deryâdur ne katredür gör indi"*

*Acep katre ki deryâ anda mahfî
Bu mahfî sırrı sen senden sor indi"*

İşte kesret âleminde görünen bu çokluk ve farklılık, irfan ve aşk sahibi kişileri yanıltamaz, zira onlar kesretin, vahdetin bir yansıması olduğunu bilirler. Bakmasını bilen kişi de, bakığı her aynada bir tek yüz görür:

*"Eğer âyine bin olsa bakan bir
Gören bir görinen bin bin görindi"*

Yunus Emre'ye göre vahdet kuşatıcı olmakla birlikte, içinde barındırdığı tüm çokluğa rağmen kirlenmez; saf ve temizdir ve hatta temizleyicidir. Bu noktada Hazret-i Yunus vahdeti saf bir suya benzetir ve su, girdiği her kabın rengini alabilir. İşte kesret âlemindeki her renk, binbir isimle tecelli eden vahdetin yine bir yansımasıdır. Yunus Emre'deki tasavvuf telakkisinin her noktasında söyleyebileceğimiz gibi vahdet hususunda da şu konu üzerinde hassasiyetle durmamız gerekir: Yunus'un, vahdeti bir ummana benzetmesi kendi iradesi ile değil, Kur'an'a dayalı bir benzetmedir. Diğer taraftan Yunus Emre sadece gönlündeki coşkunu dile getirmek, yahut tasavvuf telakkisi üzerine bilgi aktarmak maksatlı şiir söylememiştir. Yaşadığı çağdan bu güne şiirlerinden yola çıkarak onun bu konudaki tespitlerine ve öğütlerine de ulaşabiliriz. Yunus Emre'ye göre ikilik ile gelen doğru yolu bulamaz; doğru yol birlik yoludur. İşte Allah'ın birliğini idrak edebilmiş kişiler, yani doğru yolu bulmuş kişiler de, insan-ı kâmil olabilmiş, tam bir olgunluğa erişebilmiş kişilerdir. Bu kişiler vahdete erdiğinde saf şarap içmiş gibi kendinden geçer ve dirlik bulur. Bu erenler, her bir eşyâda Allah'ın nûrunu görürler.

**“Muhammed darılmazdı sen neye darılırsın
Bu darılmak sende var sen derviş olamazsın”**

Yûnus Emre, Anadolu’da hem “millî” tasavvuf anlayışıyla hem de bunu ifade ediş biçimiyle adeta Ahmed Yesevî’nin bir devamı olmuştur. Buradan yola çıkarak rahatça söyleyebiliriz ki, onun gerek eserlerinde gerek hayatında daima ön planda tuttuğu ahlak anlayışı, kendini öğüt verici, “hikmetli” bir üslup içerisinde göstermektedir.

Yûnus’taki ahlak, hikmet, din, aşk gibi tüm mefhumlar, daha evvel de belirttiğimiz gibi İslâm tasavvufundan ve İslâm’ın esaslarından doğmakta ve beslenmektedir. Birkaç manzumesi ve özellikle Risâletü’n-Nushiyye’de gördüğümüz didaktik ahlak telkinleri, bazı şiirlerinde karşımıza son derece yaşanmış ve dava edilmiş bir coşkunculuk içinde çıkmaktadır. Yûnus Emre’nin ahlak anlayışı için de diğer mefhumlar gibi, bunun yeni bir şey olmadığını, sözlerinin arkasında daha önce görülmemiş, duyulmamış bir kavram bulunmadığını tekrar belirtmek gerekir. Onun en önemli özelliği, bunları Türkçenin en güzel şekliyle ifade etmiş olmasıdır. Ayrıca eserlerindeki samimiyetten ve menkıbelere konu olmuş hayatından yola çıkarak, Yûnus’un ahlak anlayışının yalnız düşünce veya laf olmadığını, onun bu telakkileri hayatının her safhasına tatbik etmiş olduğunu görmekteyiz. Bu noktada tekrar Hazret-i Yûnus’un bir şair olmaktan öte, bir mutasavvıf olduğu üzerinde durmamız gerekir.

Ahlakî değerleri en ince ayrıntısına kadar yaşayan Yûnus Emre’nin üzerinde ısrarla durduğu, hatta en üstün değer olarak gördüğü bir diğer konu ise, gönül kırmamaktır:

*“Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil”*

Yûnus Emre daima, hümanistliğinin değil mutasavvıf kişiliğinin bir yansıması olarak, İslâm esaslarına uymayı ve İslâmiyet’in sabır, kanaat, hoşgörü, cömertlik, iyilik, fazilet gibi değerlerini benimsemeyi telkin eder. Çünkü;

“Din tamâm olunca doğar muhabbet”

Ayrıca Yûnus Emre’nin şiirlerinde en sık dile getirdiği hususlardan biri olarak zikretmeliyiz ki, tasavvufta yükselmek, yani vahdet-i vücûda ermek, Hak’tan başka her nesneyi gönülden silmek için de girilmesi gereken yol belli ve açıktır; “bir er eteği tutmak”. Bu yola baş koymuş kişi itirazsız, sorgusuz, sualsiz gurur, benlik, şüphe gibi duygulardan arınmalı, mürşidine koşulsuz bağlanmalıdır. İşte bu noktada da en önemli ve hassasiyet gösterilmesi gereken mesele, seyr-i sülûk için gösterilen bu gayret ve çekilen cefada rehber olarak Hazret-i Muhammed (SAV)’in sünnetini göz önünden ayırmamaktır. Bezmiâlem Valide Sultan’ın bu hususta dile getirdiği eşsiz beyti konuyu özetleyecek en naif cümle olsa gerektir:

*“Muhabbetden Muhammed oldu hâsıl
Muhammed’siz muhabbetden ne hâsıl”*

Yûnus gönül kırmaktan bilhassa sakınır, demiştik. Çünkü tasavvuf anlayışına göre gönül, içinde sevgiliyi yaşatır, burası “sevgilinin konağı”dır; gönül hatta “Ben yerime, göğüme sığmadım. Mümin kulunun kalbine sığındım” Hadis-i Kutsisi mucibince Kâbe misali Allah’ın evidir.

“Ak sakallı bir hoca hiç bilmemiş hâl nice

Emek vermesin hacca bir gönül yıkar ise”

Halbuki ‘hâl’e ulaşan, her çileye eyvallah diyip vuslat keyfine ermiş kâmil kişi, artık her mahlûkta, her güzellikte Allah’ı görür ve,

“Benim bir karıncaya ulu nazarım var”

der. İşte Yûnus Emre Hazretleri bu haliyle de Türk halkının yükselişine kanat olmuş, ufkuna ışık tutmuştur. Prof. Dr. Mümtaz Turhan’ın bu konudaki isabetli tespitlerini özellikle nakletmek gereklidir ki, hem Yûnus’un hem de Anadolu insanının İslâm ahlakı çerçevesinde ihyasını kavramada önemli bir unsurdur:

“Yûnus ve muasırlarının, insanları hiçbir fark gözetmeksizin sevmeleri, onlara karşı müsamaha göstermeleri lâzım geldiğine dair, (dinî, tasavvufî) telkinler Anadolu’yu baştan başa sarıyor, ulvî bir atmosfer meydana getiriyordu. Bu hava ve atmosfer içinde Anadolu insanı hislerin en ulvî samimisi olan sevgi ve matemde birleşebiliyor, birbirine karşı olan müsamahanın en yüksek mertebesine erişiyordu. Gerçi Avrupa da, bu tarihten itibaren altı asır boyunca, vakit vakit şiddetlenen bir arzu ile ‘hümanizm’ namı altında, bu idealin peşinde koşmuş, fakat hiçbir vakit ona bu nispette erişememiştir. Üniversitelerde, seminer ve kolokyumlarda, dergi ve kitaplarda bu mevzu konuşulmuş ve bu hususta yazılar yazılmış, münakaşalar olmuştur. Garplı tahayyül etmiş, özlemiş; Anadolu insanı onu yaşamıştır.”

Bir kez gönöl yıkdın ise bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz değil

Erenler gelip geçdiler dünyâyı koyup göçdiler
Havâyâ agup uçdılar bular hümâdur kaz değil

Cân odur ki Hakk'a ere ayak odur yola gire
Er oldur alçakda dura yüksekden bakan göz değil

Münkir ile müdde'îyi sayma buçuğa koyanı
Git ahura tak buları her kim ki 'âşık-bâz değil

Doğru yola gitdin ise er eteğin tutdun ise
Bir hayır da etdin ise birine bindir az değil

Yûnus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar
Halka metâ'ların satar yükü güherdür tuz değil

***“İlim ilim bilmekdür ilim kendin bilmekdür
Sen kendüni bilmezsen bu nice okumakdur”***

İslâm'ın temel ögesi olarak Allah'ın Kur'ân'ında bildirdiği ve Hazret-i Peygamber'in hadislerinde belirttiği şekliyle, Mevlâ'nın “bilinmekliği dilemiş” olduğu ve insanoğlunun da dünyada onu tevhid etmek, bilmek ile görevlendirildiği tasvir edilmektedir. Bu noktada özellikle zikretmek gerekir ki, Rabbini bilmek ancak kendini, yani nefsini bilmekle mümkündür. İşte kendi özünü tanımayan kişi, Yûnus Emre'nin deyiimiyle “hayvandan beter” olarak tasvir edilmiştir:

*“İlim okumak bilmeklik kendözini bilmekdür
Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin”*

Özetle; “Nefsini bilen Rabbini bilir!” Yûnus Emre dile kolay yaşamaya zor bu sözün sırrını çözmüş, mânâ kapısından içeri girenlerden olmuştur. Bu kapıda kalanlara ise, sözlerinde şöyle seslenmektedir:

*“Mâşuka halvetinin yedi kapısı vardır
Ol kapıdan içeri seyrân kılasım gelir”*

“Allah” insanın özünde gizlidir ve benlik kavgasına düşmüş kişiler, özündeki cevherden bîhaber benliği kendilerine atfedenler, aslında kendi özlerinde dünyayı görenler bu zaviyesi ile Hazret-i Yûnus'a göre yolda kalmış kişilerdir. Yola devâm etmek içinse girilesi yol, ancak ve ancak bir mürşide intisab etmekten geçer:

*“Sen seni bilmeyince ere nazar kılmayınca
Senliği bu ara yirden gidermezsen oldu duzak”*

İşte tasavvuf yolunda taklitten geçip tahkike dönmek, ilimden irfâna, sûretten mânâyâ varmak, özünde Allah'ı bulmak varlığın en yüce ve en önemli gâyesidir. Yine Derviş Yûnus'un bir Hadis-i Şerifi tasviri ile Yûnus'a göre insanların en seçkini kendisini bilendir:

*“Andan yigrek ne vardur kişi bile kendözün
Kendözün bilen kişi kamularda ol güzîn”*

Yûnus Emre'ye göre kişinin kendi nefesine nazar eyleyebilmesi, gerçek ilmin insanın kendini bilmek olduğunu kavrayabilmesi aynı zamanda sonsuz mutluluk ve kavuşmasının da anahtarıdır. Şüphesiz “Ölmeden önce ölünüz” Hadis-i Şerifi üzere insanın gözlerini kendi özüne çevirmesi, orada nice Leylâların olduğunu görebilmesinin tek yoludur:

*“Sana gel sen seni sende bulıgör
Sana bak sendeki bil kimdür indi”*

Bu meyanda Hazret-i Yûnus'a göre kendini bilen kişi artık Hakk'ı bulmuştur; Hakk'a varan kişide de artık bîatın üzere hiçbir korku zerresi kalması mümkün değildir:

*“Neteki ben beni bildüm diledüğüm Hakk'ı buldum
Korkum anı buluncadı korkudan kurtuldum ahî”*

**“Evvel yir-gök yogıdı varıdı ‘ışk bünyadı
‘ışk ezelden kadimdür ‘ışk getürdi ne varın”**

İslâm’daki tasavvuf öğretisine göre aşk, yer ve gökler yaratılmazdan evvel, ezelden de kadim olan her şeyin ilk kaynağı ve yaratılış sebebidir. Aşkın asıl sahibi Allah, kainatı bu aşk ile donatmış ve gözün gördüğü her zerrede bunu âşikâr kılmıştır. Yaratan’ın eşyâ âleminde zuhûruyla kendini gösteren aşk, mutlak varlığın bizzat zâtında mevcut olan Rabbânî aşktır. Yûnus Emre’nin de şiiirlerinde en çok, en derin ve yoğun şekilde dile getirdiği konudur aşk. Zira hem tezkirelerde kendisi hakkında şâirliğinin önüne geçmiş olan mutasavvıflığı hem de şiiirlerindeki aşkı işleyiş biçimi ile birçok yerde kendinden Âşık Yûnus olarak söz etmesi, bize açıkça göstermektedir ki, o aslında bir “aşk ahlakçısı”dır.

Âşık Yûnus’un en sade ve samimi sözlerle intikal ettirdiği tasavvuf öğretisinin orijinindeki olgu, mutlak varlığa inanan ve inandıklarıyla da ilmedenlerin, sahip oldukları aşk ile benliklerinden vazgeçerek şahit oldukları mânâda aşka düşüp yok olduklarını ve bu kişilerin özlerinin artık Nûr-ı Rabbânî’yi yansıtan birer aynaya dönüştüğünü tasvir etmektedir. Bu mertebeye vasil olmuş hakikî âşık kişiler ise, sahip oldukları aşk ile sonsuzluğa ulaşma yoluna girmiş ve tasavvuftaki şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarından geçmiştir. Yûnus da kelâmında aşkın, Allah’a giden yolda son makam olan hakikat makamında zâhir olduğunu söylemektedir:

**“Evvel kapu şeriat geçse andan tarikat
Gönül evi ma’rifet ‘ışk hakikat içinde”**

Dolayısıyla tasavvufta aşk makamı beşerin ulaşabileceği en yüce makamdır ve aşk sözünü söyleyen dil, en kudretli dildir. Yine de bu kudret dili, insana verilen en mukaddes sır olan aşkı açık etmeye yeltenemez. Zira emanet ehli, bu sırrı korumakla mükelleftir:

**“Emânetdür sakıngıl ‘ışk haberini zinhâr
Oturup değme yirde söyleme ‘ışkun sözün”**

Yûnus’a göre, yaratılmışların en şerefli olan insan, bu dünyaya bir müşahede için gelmiştir. Onun işi dünya işleriyle uğraşmak değil, sevmektir. Zira Allah mümin kulunun gönlündedir ve Allah’a ulaşmak ancak sevmekle; gönüller yıkmak yerine gönüller yapmakla mümkündür:

**“Ben gelmedüm da’vi için benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldüm”**

Âşık Yûnus’un kelâmında Rabbânî aşk benliği yok eder, çünkü dünya derdine düşmüş kişiler aşktan haber veremezler. Dost aşkına ulaşanlar için ise dünya ve ahiret bir olmuştur; bu kişiler ölmeden önce ölenlerdir. Dünya işinden geçip hakikate ermiş kişiler her lahza muhabbet içredir. Çünkü bu âşıkların aşkları Allah’tandır. Aşk canda zâhir veyahut pinhandır. Bütün devrân bu aşk ile döner; aşk, canlara durak yere göğe direktir. Bütün varlık aşk ile hayat bulmuştur:

**“İşk şevkından âlem toldı bu âşıklar andan geldi
‘İşksuz biten çiçek soldı ‘ışkıludur dirlik hoşu”**

Yûnus Emre aşkı, insanlar için kendilerini güvende hissettikleri, huzur ve saadet buldukları taşraya kapalı bir eve benzetir. Aşk evi, gönüldür ve bu hâneye girenler Allah’tan başka hiçbir şeye meyledemezler:

“İşk da’vîsi kılan kişi hiç anmaya hırs u hevâ
İşk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefâ”

Aşk kıymeti cihetiyle Yûnus’un sözlerinde bir cevhere benzetilmektedir. Aşk mücevherini elde etmiş kişiler, bu gizli ve kıymetli hazineyi korumaya da mecburdurlar:

“Âşıklarun hâlini âşık olanlar bilür
İşk bir gizlû haznedür gizli gerekdür esrâr”

Öte yandan Yûnus Emre aşkı bir ateşe de benzetmiştir ve aşk, ateşin ocağı yakması gibi insanı yakar kavurur. İçine ne kadar çok odun atılırsa ateş de o kadar büyür. İnsanın da aşkı ne kadar şiddetli olursa, vücudu o kadar çok yanar. Aşk ateşiyle yanmış kişi aynı zamanda ilâhî sevgiyle dünyaya karşı mevzularda sükûn da bulur ve bu, kişiyi yumuşak huylu kılar. Zira ilâhî aşka ermiş kişi için, dünyevî meseleler önemli bir yer tutmaz:

“Cânum ‘ışkun külhânıdır tartınmadın ur odını
Kamış suyu şeker olur od bırakacak külhâna”

“Anı seven âşıklarun söylerisem sıfatını
Anun ‘ışkı urganında koyundan da yavaş oldu”

Aşk şarabıyla kendinden geçmiş olan âşık, ne yaptığından bihaber, kendinden geçmiştir. İşte bu hal, vecd halidir ve kişiyi Allah’ta yok olmaya götürür. “Kim mânâ duyarsa aşk şarabından içmiştir” diyerek Yûnus, ârif kişilerin her zaman aşk ile ilgili olan sözlerini birer “aşk şarabı”na benzetir. Aşk yoluna baş koymuş bu sözleri duyan kişi ise, sözlerin tesiriyle mest olur. Ayrıca Yûnus aşkın bir zehir olduğunu da vurgular; aşk insandaki nefsânî duyguları öldürüp Rahmânî duyguları diriltir:

“Nâşdur senûn elûnile zehr-i kâtil içerisem
Bilmezem ne ma’nîsi var ol olur cânuma tiryâk”

*Ey dost aşkun denizine girem gark olam yürüyem
İki cihân meydân ola devrânum sürem yürüyem*

*Girem denize gark olam ne elif ü mim ne dal olam
Dost bağında bülbül olam gülleri derem yürüyem*

*Bülbül olubanı ötem gönül olam cânlar ütem
Başımı elümde tutam yoluna varam yürüyem*

*Bülbül olıbanı gidem ey nice gönüller güdem
Yüzüm aşk ile dem-be-dem toprağa sürem yürüyem*

*Şükür gördüm dîdârunı aşdum visâlün yârını
Bu benlik senlik şârını terkini uram yürüyem*

*Yûnus'dur aşk âvâresi bîçâreler bîçâresi
Sendedür derdüm çâresi dermânum soram yürüyem*

**“Yûnus kim öldürür seni veren alır yine cânı
Bu cânlara hükmeden kim idüğün bildim ahî”**

Yûnus Emre'nin şiirlerinden yola çıkarak, onun ölüm hakkındaki düşünceleri ve ölüme yaklaşımı ile ilgili derin telvinler olduğunu söylemiştik. Bunu onun, tasavvufi olgunluğunun ve bilgi düzeyinin değişim ve gelişimine bağlamak mümkündür. Zira şairin bazı şiirlerinde ölüm pişmanlık, keder, ızdırıp, korku, hasret gibi hisleri çağrıştıırken, birtakım şiirlerinde ise neşe, sevinç, vuslat, saadet, mestlik gibi duyguları harekete geçirir. Esasen her beşerin hayatında bir şekilde büyük izler bırakan bu durum, hiç şüphesiz hayat ile ölüm arasındaki gelgitlerden kaynaklıdır. Yûnus'un ölüm hususunda vardığı nokta ölümün, hayatın ta kendisi olduğudur:

*“Yûnus beşâret sana gel derler dostdan yana
'Küllî şey'in yerci 'ilâ aslih söz aslıdur”*

Derviş Yûnus bu fânî dünyada birtakım emeller peşine düşüp ömrü hebâ etmenin beyhûde bir telaş olduğundan, zira herkesin bu dünyayı bir gün terk edeceğinden dem vurur. Marifet aşk ile gidebilmektir. Bu fânî âlemin hakikatte bir gurbet ili olduğu, asıl vatana ise ölümden sonra varılacağı düşüncesi bütün mutasavvıflar gibi Yûnus'ta da diğer fikirlere göre daha hakimdir. Dahası ona göre asıl garip olan, insanın kendi eliyle mezara koyduğu yakınlarından da ibret almayıp hâlâ bu dünyanın peşine düşmüş olmasıdır:

*“Bu cân sana bâkî kalmaz anda varan geri gelmez
Son pişmanlık assı kılmaz gel ikrâr et erenlere”*

Ölümü zorlaştıran ve ürkütücü hale getiren en büyük şeyin Yûnus, bu dünyada mala mülke, yani bu fânî dünya zenginliğine olan düşkünlük olduğunu söylemektedir. Dünyevî şeylere tamah edip bağlanmak, dünya sevgisi bağlılığının başıdır. Öte yandan mal mülk ne kadar çok olsa, her insan ahirete elleri boş gider. Şair bu yüzden, dünya için uzun ve büyük emeller besleyenleri cahil kimseler olarak tasvir etmektedir. Zira Kârûn kadar zengin de olsa bir insan, ölüm onu elbet sahip olduğu her şeyle birlikte görünen âlemde yok edecektir:

*“Berk yapıştın şol dünyaya koyup gitmeyesin gibi
Karanu yalınız sinde varıp yatmayasın gibi”*

Madem bu dünyada mal mülk biriktirmek boş bir gayrettir, o halde ne biriktirmek, neyin peşine düşmek gerekir? Hazret-i Yûnus'a göre bu dünyada biriktirilecek meta ancak ve ancak “emr-i bil ma'ruf nehy-i ani'l münker”dir:

*“Benim bunda kararım yok ben bunda gitmeye geldim
Bezîrgânım meta'im çok alana satmaya geldim”*

Buradan hareketle kesinlikle söyleyebiliriz ki, Derviş Yûnus bu dünyayı bir imtihan yurdu olarak görmekte, “Allah, amelce hanginiz daha güzeldir diye, sizi imtihan etmek için

hem ölümü; hem de hayatı yarattı.” âyetindeki takva şuuruyla hareket etmektedir. Bu noktada idrake ulaşmış biri için yapılacak en öncelikli amellerden biri bütün kötü huylardan arınmaktır:

*“Ey dostunu düşmân tutan gıybet yalan söz söyleme
Bunda gammazlık eyleyen anda yeri dar olusar”*

İbadetleri yerine getirmek, gönülden dünya sevgisini yok edip “ölmeden önce ölmek” ve dünya nimetlerine itibar etmemek, nefsini terbiye etmek, kısaca Hazret-i Peygamber’in sünneti üzere yaşamak İslâm itikadınca ölüme yapılacak temel hazırlıklardır ve bir kişinin bütün bunları başarabilmesi için, öncelikle gaflet uykusundan uyanıp gönül gözünü açması, günahlarından tövbe etmesi lâzımdır. İşte Yûnus Emre’ye göre birer dervişlik alameti olan bu davranışlarla dünyayı terk eden kişi, Allah katında diri olabilir:

*“Bu vücûdun sermâyesi od u su toprak u yeldir
Her biri aslına gider gâfil olmak nendir senin”*

Âşık Yûnus’un dilinde sık sık tekrarlanan bir husus daha vardır ki İslâm tasavvufunun belki de temelini teşkil eder. “Mûtu kable en-temûtû” (Ölmeden önce ölünüz) Hadis-i Şerfi üzere, bu dünyadayken insanın nefsini öldürüp yüzünü ahirete dönmesi lâzımdır. Zira bir dervişin en büyük düşmanı nefsidir ve Yûnus’a göre aşkın ilk şartı da budur. Yani gerçek Hak âşıkları, nefsini öldürmeyi başarabilenlerdir:

*“Âşıklara yoldaş olup sâdıklara yâr olmadın
Ölmezden öndin ölmedin aşk neylesin senin ile”*

Yûnus’a göre, âşıklar ölümsüzdür, zira aşk için zaman kavramı yoktur. Nitekim o bir yandan “Ezel ile ebed, dün ile bugündür bana”, bir yandan da “Aşk ile biliş cânlara, ezel ebed olmayısar” diyerek aradaki perdeyi kaldırır. Zaman mefhumu aradan kalkınca da ölüm ile hayat arasında hakikatte bir fark kalmaz:

*“Ko ölmek endişesin âşık ölmez bâkîdir
Ölmek senin nen ola çün cânın ilâhîdir”*

Öte yandan, ölüm bir son değil başlangıçtır ve kişi ölümü tatmadan Hakk’a ulaşamaz. İşte gerçek âşıklar bu yüzden, ölümü ısrarla arzular, kendilerinin bu dünyada bir sürgün hayatı yaşadığını varsayarlar. Yûnus’a göre, mânâ âleminde Hak’tan haber gelmişken, hâlâ bu dünyada durmak bir akılsızlıktır. O halde ölüm insana hüznün değil sevinç getirmelidir. Ölüm bir asla rücûdur.

Biz dünyâdan gider olduk kalanlara selâm olsun
Bizüm içün hayır du‘â kılanlara selâm olsun

Ecel büke belümüzü söyletmeye dilümüzü
Hasta iken hâlümüzü soranlara selâm olsun

Tenüm ortaya açıla yakasız gönlek biçile
Bizi bir arı vechile yuyanlara selâm olsun

‘Azrâîl alur cânumuz kurur damarda kanumuz
Yayıcamız kefenümüz saranlara selâm olsun

Gider olduk dostumuza eremedük kasdumuza
Namâz içün üstümüze duranlara selâm olsun

Sözdür söylenür araya kimse döymez bu yaraya
İletüp bizi makbereye koyanlara selâm olsun

Bunda hep gelenler gider hergiz gelmez yola gider
Bizüm hâlümüzden haber soranlara selâm olsun

‘Âşık oldur Hakk’ı seve Hak derdine kıla devâ
Bizüm içün hayır du‘â kılanlara selâm olsun

Miskîn Yûnus söyler sözü kan yaşıla doldı gözü
Bilmeyen ne bilsün bizi bilenlere selâm olsun

“Gelin tanşık edelim işi kolay tatalım
Sevelim sevilelim dünyâ kimseye kalmaz”

Hümanizm kavramının, merkezine insanı ve insan sevgisini alan bir kavram olduğu doğrudur ancak mevzu bu kadar sıradan ve basit, elbette değildir. Zira Derviş Yûnus her ne kadar “yetmiş iki millete bir gözle bakan” ve en büyük korkularından biri “gönül yıkmak” olan bir gönül eri olsa da, onu bütün erdemlerin ve güzelliklerin kaynağını Allah’ta değil de insanda bulan hümanistler ile bir kefeye koymak asla bir payda olamaz. Bu noktada Cemil Meriç’in “imanını kaybeden bir çağın dini” dediği hümanizm üzerine söylediği sözleri dikkate şâyandır:

“Hümanizm Avrupalı için kaybettiği dinlerin, yıktığı inançların yerini alan bir put. Hümanizm bir aydın hastalığı ama kimse bu izmin hudutlarını çizemiyor. Diyorlar ki hümanizm, insanı mükemmelleştirmek, varabileceği en yüksek irtifaa yükseltmek, yani gerçek insan, kâmil insan yapmak. Yalnız örnek kim olacak? Sokrat mı, Vinci mi, Erasmus mu, Goethe mi? Nietzsche’nin ideali insanüstü idi; yakın tarihin kanlı tâcdârları bu rüyanın ne kadar tehlikeli olduğunu ispat ettiler.

Hümanizm insanın tanrılaştırılmasıymış, hangi insanın, feylosofun mu, kozmonotun mu, yığının mı? Hümanizm, saltanatının sarsıldığını anlayan kilisenin de bayrağı...

Hümanizm insan haysiyetine saygı, insana tabiat içinde istisnai bir değer vermekse, İslâmiyet tek gerçek hümanizmdir.”

Yûnus Emre de aslında mizacında taşıdığı olabildiğince sevgi dolu, mütevazı ve hoşgörülü haliyle dışarıdan bakıldığında “hümanist” sıfatı altında değerlendirilmeye müsait bir tablo sergilemektedir. Bu çerçevede dünyaya kavga için değil sevgi için, dava için değil mânâ için, gönüller yıkmak değil gönüller yapmak için geldiğini söyler:

*“Ben gelmedim da’vî için benim işüm sevi için
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaya geldüm”*

O, dört mukaddes kitabın da insana varlığın birliğini öğretmek için indirildiğini, bu bağlamda insanın kendisi için ne düşünüyor, istiyorsa başkası için de aynı şekilde düşünmesi gerektiğini söyler:

*“Sen seni ne sanırsan ayruğa da anı san
Dört kitabın mânâsı budur eğer var ise”*

Yûnus Emre pek çok şiirinde “yetmiş iki millete bir gözle bakmak”tan dem vurmıştır. Bu deyimdeki millet kavramının üzerinde de hususiyetle durmak lazımdır ki, bu deyim bugün sosyologların tanımını yaptığı mânâdan biraz daha uzakta duruyor. Yûnus’un bu sözle asıl kastettiği, değişik düşünce ve inançlardır. Bu deyim, aslında İslâmî bir telakkinin ifadesidir. İslâm inancında var olan yetmiş üç fırkadan yalnızca biri “Fırka-i Nâciye”, yani kurtuluşa erecek olan fırkadır. İşte bu yetmiş üç fırkanın yetmiş iki olarak söylenmesi birinin kurtuluş fırkasını temsil etmesindendir. Yûnus da bu sözünü yetmiş iki çeşit düşünce yapısına sahip insanın hak ve hakikat olduğundan ve tevhide ulaşmak için bütün bu düşünce ve anlayışlara hoşgörü, sevgi ve saygı ile yaklaşılması gerektiğinden

dem vurmaktadır:

“Bir kez gönül yıkdun ise bu kılduğun namaz degül
Yetmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül”

“Yetmiş iki milletin ayağın öpmek gerek
Yaramağcün ma’sûka cümle millete bile”

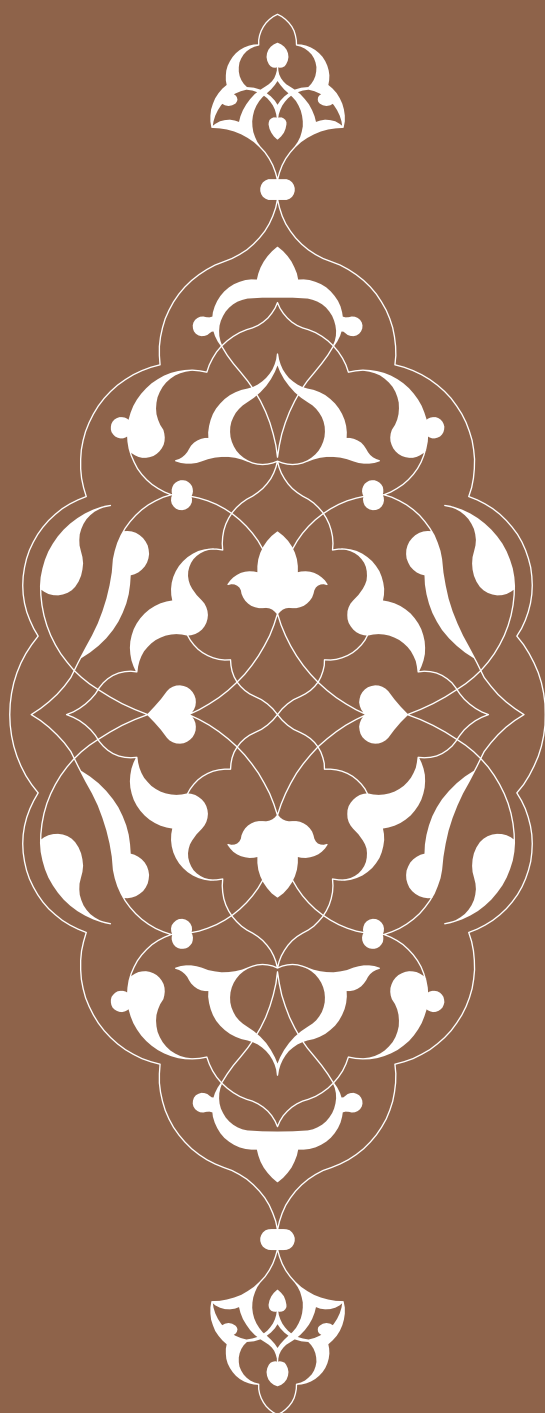
“Yetmiş iki milletin sözünü ârif bilir
Yûnus Emre sözleri dâim usûl değil mi”

“Yetmiş iki millete suçum budur Hak dedim
Korku hyânetedir ya ben niçin kızaram”

İşte yetmiş iki millete bir gözle bakılması anlayışının temelinde tevhid inancı yatmaktadır. Tevhid ise, zaten İslâm'ın en büyük hakikatidir. Allah'ı bir bilen ve tüm halkta Hakk'ı gören kişi cem makamındadır. Gönül eğitiminden geçerek cem bilincine ulaşmış bütün müminler de bu makamın haliyle hallenmişlerdir. Örneğin Hazret-i Mevlânâ da “ben yetmiş üç mezhep ile birim” demiştir. İşte Hazret-i Mevlânâ'nın olduğu gibi Yûnus Emre'nin de yetmiş iki millete aynı sevgi ve hoşgörü ile bakmasının sebebi, Allah'a olan muhabbeti ve idrakidir. Zira bütün mevcudat Hak'tan zuhûr etmiştir ve onu gerçek bilenler, “cümle âlemi kardeş” bilmişlerdir:

“Erenler buna kalmadı vardı yoluna durmadı
Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelür”

Hazret-i Sultânü'l Âşıkîn

*Ehl-i aşkın gülüdür Hazret-i Âşık Yûnus
Bağ-ı Hak bûlbûlüdür Hazret-i Âşık Yûnus*

*Mest-i lâya'kıl eder dinleyeni nutku anın
Belî Hakk'ı mülidir Hazret-i Âşık Yûnus*

*Bahr-i vahdette garîk-i ahadiyyet oldu
Yemm-i vahdet selidir Hazret-i Âşık Yûnus*

*Tuttu hep râyihâsı bağ-ı cihânı o gülün
Âşıkânın pîridir Hazret-i Âşık Yûnus*

*Dediler o habîbin ilâhisi anın vardır hem
Filler hep delidir Hazret-i Âşık Yûnus*

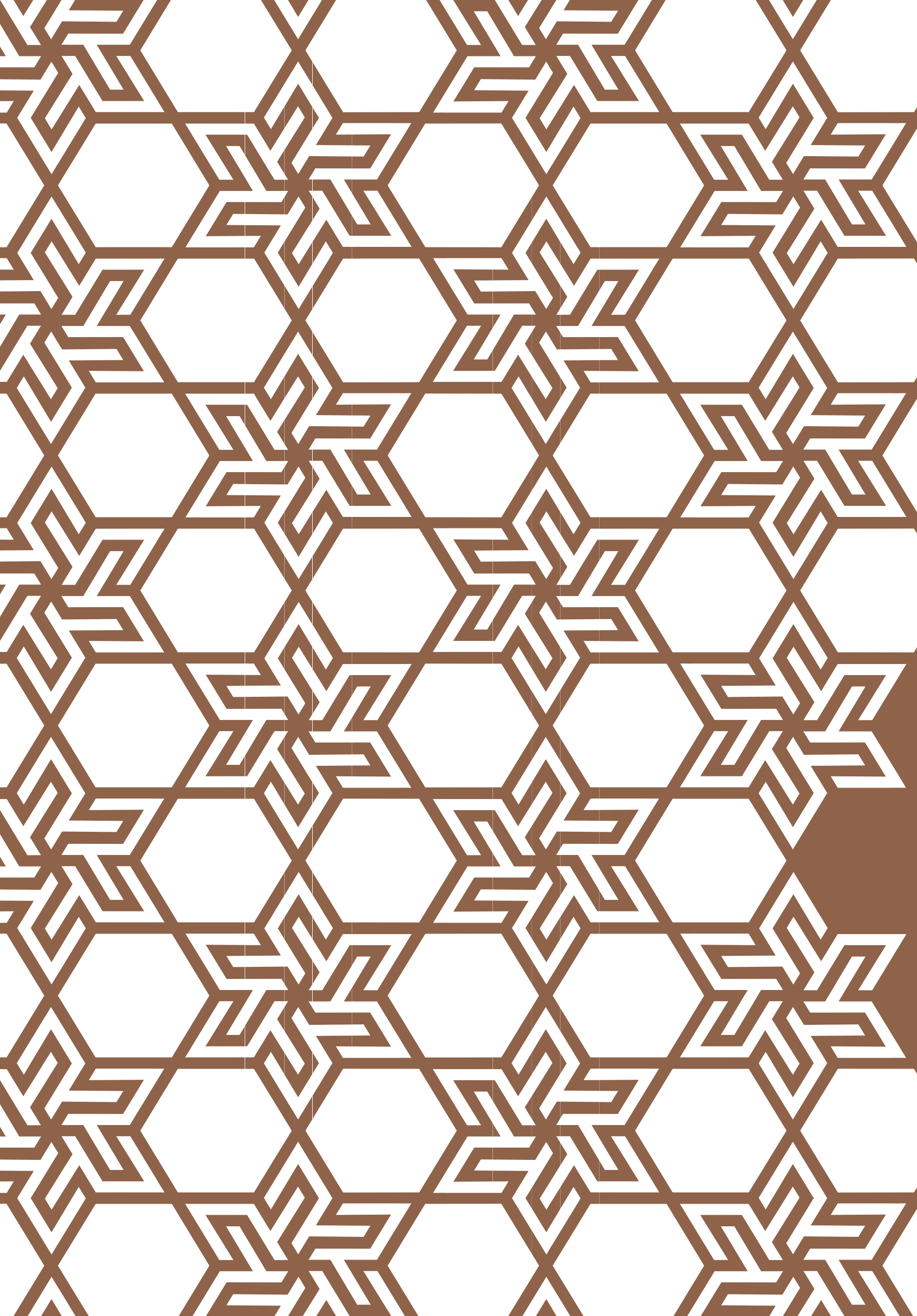
*Binini gökte melekler binini insan okur
Böyle Hakk'ın kuludur Hazret-i Âşık Yûnus*

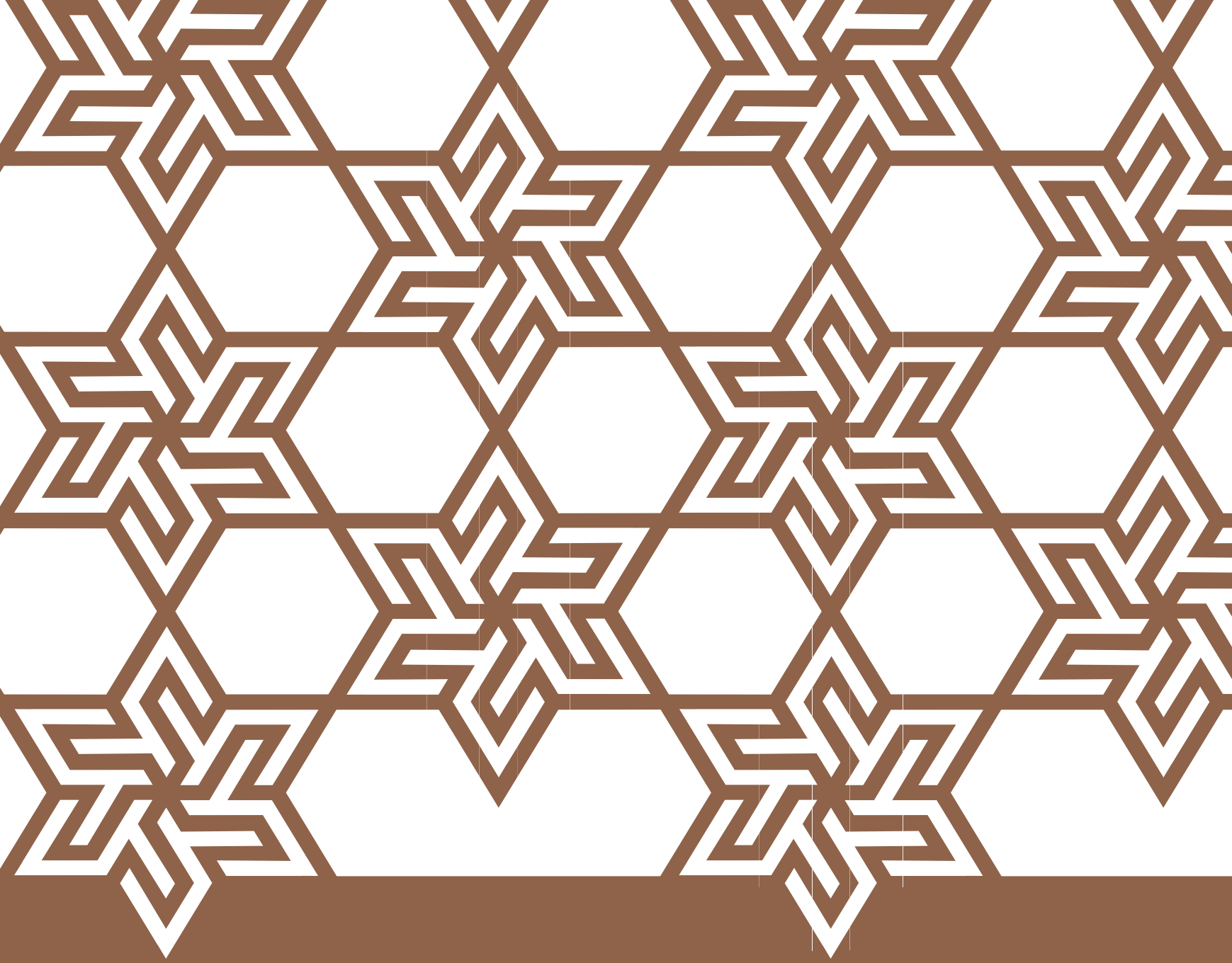
*Binini kuşlar okur subh u mesâ zikr ederek
Herkese sevgilidir Hazret-i Âşık Yûnus*

*Nâmı âşıkla mülakkab dahi dervişle hem
Bağ-ı aşk sünbülüdür Hazret-i Âşık Yûnus*

*Âşıkân cümle-i azâ gibidir bî-şüphe
Cümle uzvun dilidir Hazret-i Âşık Yûnus*

*Yardım ister ki bilir böyle Murâd-ı nâşâd
Âşıkânın elidir Hazret-i Âşık Yûnus*

TÜRK KÜLTÜR VE
SANATINDA
YÛNUS EMRE İZLERİ

G enel bir girişle, Yunus Emre'nin gerek muhatapları tarafından algılanış biçimleri, gerekse sözlerinin ve düşünce dünyasının kültür-sanat hayatına yansımaları, yaşadığı tarihten bu yana son derece dinamik bir yapıyı ortaya koymuştur. Zira her durumda edisyon-kritiği yapılmış bir Yunus Emre imgesi sağlanamasa da metnin tabii olarak sabit kaldığını, ancak algılanış ve işleniş biçimi üzerinde ciddi değişiklikler oluştuğunu gözlemek mümkündür.

Yunus'un şiirlerinin algılanış ve yorumlanış biçimlerinin üstünkörü dahi olsa tarihsel bir tasnifine gidildiğinde, bu yorumların, sahiplerinin düşünce biçimleriyle, ideolojileriyle ve dönemin siyasi-toplumsal yapısı ile ciddi bir ilişki içerisinde olduğu sonucuna varmak kaçınılmazdır. Buna en güzel örnek ise, Fuat Köprülü'nün, onu, Türklerin edebî dehâsını yansıtacak bir ilham kaynağı olarak görmesi ve diğer taraftan dönemin siyasi olayları neticesinde bir milliyetçi sese duyulan ihtiyaç ile millî-mutasavvıf bir şair olarak göstermesidir. Fuat Köprülü'nün ortaya koymuş olduğu Yunus Emre portresi bize aslında, Yunus Emre veya sanatı hakkında değil, daha çok Köprülü'nün ideoloji ve dönemin sosyo-politik durumu açısından ipuçları vermektedir.

Pekâlâ, Yunus'u yüzyıllar boyunca bu kadar çok renk ve şekle büründüren, onun her dünya görüşü ve yaşayış biçimi içerisinde yer bulmasını sağlayan tılsım neydi? Bu soruya verilebilecek akla ilk gelen cevaplardan birisi elbette ki, sanatının gücü ve kendi evrensel; zaman-mekanları aşan düşünce dünyasıdır. Ancak buraya gelene kadar üzerinde durmamız gereken önemli bir başka husus var ki, o da okur tarafına aydınlatıcı bir bakış açısı oluşturan “ögesi belirsizlik” ve belirsizliklerin, yorumu nasıl şekillendirdiği meselesidir. Yunus Emre'deki belirsizliği üç noktada toplayabiliriz ki, bu durum, onu yorumlayanların sahasını genişleten önemli bir husustur: Bunlardan başı, daha evvel çok kez zikrettiğimiz metin konusundaki belirsizlik çeker. Zira Yunus Emre'nin şiirleri uzun zaman belirsizliğini korumuş; 1990'lı yıllara kadar bir baskısının bulunmaması sonucu derme çatma divânlardan okunmaya çalışılmış ve vaktiyle tezkirelere de türlü sebepler neticesinde alınmamış olması sebebiyle, cönklerde karşılaşılan Yunus veya Emre mahlaslı şairlerin birçoğu Yunus Emre ile karıştırılmış, en önemlisi de Yunus'a ait olmayan birçok şiir ona atfedilmiştir. Yani Yunus Emre'nin şiirlerinin tamamıyla ulaşılabilir olamaması, eserlerinin de kısmî olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Bu noktada ortaya çıkan belirsizlik, okurun Yunus'u algılama biçimini kendi perspektifinden yola çıkarak ve ulaşmış olduğu veriye göre belirlemesi noktasında oldukça etkili olmuştur.

Yunus Emre'nin hayatı hakkında yeterli bilgi ve vesikaya sahip olamayışımız da, ikinci önemli belirsizlik unsurudur. Zira Yunus Emre'nin hem yaşamış olduğu dönem hem de içinde bulunduğu coğrafya, kendisinin hayatı hakkında bize biyografik bir bilgi sunmamaktadır. Bu noktada bildiğimiz şey, coğrafyanın ve sürecin çalkantılı ve karmaşık olduğudur. Anadolu Yunus'un zamanında pek çok dil, kültür, din ve toplumun birbirine karıştığı, kelimenin tam mânâsı ile “kozmopolit” bir kavşaktır.

Yunus'un şiirini zorlaştıran veya bir başka açıyla okurların onu anlaması noktasında çeşitlilik sağlayan unsur ise, onun yetişmiş olduğu kültürel arka planın anlaşılabilmesidir. Burada, şiirlerindeki anlam katmanları da göz önüne alındığında, ortaya çıkan boşlukların hiç alakası olmayan öğelerle doldurulmaya çalışıldığına veya doldurulamadığına tanık olmaktadır. Bu açıdan Yunus yorumları bir ihtimal üzerine inşa edilen kararsız binalardan menkuldür. Yunus Emre'nin yetişmiş olduğu kültürel ortam ile, onun şiirlerinin basılmış olduğu 20. yüzyılın kültürel ortamı arasındaki uçurum da göze çarpmaktadır. Terminolojik kullanımları ve tasavvufa gönderme yapan anlam çağrışımlarıyla Yunus Emre'nin arka planı ve dili, 20. yüzyıldaki ortalama okur kitlesi tarafından anlaşılması

zor bir durum haline gelmiş ve anlam katmanlarının da sağladığı kolaylık ile, bu kültürel arka plan dünyevî ve maddî unsurlar ile doldurulmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Şunu da müstakilen ve esefle belirtmek gerekir ki, bu arka planın anlaşılammaması yalnız Yunus Emre için değil, aynı kaynaktan beslenen tüm aydınlarımız için geçerlidir.

Yunus Emre, ayrıca, Osmanlı'nın bir aristokrat yapısının olduğunu iddia eden tezlerle de itiraz eden en önemli savunma olarak karşımızda durmaktadır. Onun şiirindeki saf ve akıcı Türkçe, sadece sokaktaki insana değil toplumsal tabakanın her kesimine hitap etmiştir. Buradan hareketle aslında, Osmanlı'nın her tabakasının yüksek algı seviyesine sahip olduğunu da söyleyebiliriz. Zira, bugün, zamanında basit görülerek tezkirelere dahi alınmamış olan Yunus Emre, ne şiirleri ne de beslenmiş olduğu kültür alt yapısı açısından anlaşılması ve ulaşılması güç bir yerde durmaktadır. Bir hülâsâ analiz olarak söylenebilir ki, Yunus Emre prototipi üzerinden bakıldığında sanatın ve toplumsal seviyenin, idare edilenler ve idareciler arasında betimlendirilmeye çalışıldığı biçimdeki tespitler yersiz ve taraflıdır.

Yunus Emre'nin Türkçeye hizmet etmiş en önemli şairlerden biri olmasıyla birlikte, edebiyat tarihimizin en önemli vesikaları olan tezkireler bize bu konuda hiçbir suretle kaynak teşkil edememektedir. Esasen bu tezkireler, Yunus Emre gibi bir halk ve cemiyet şairini değil, ancak saray muhiti etrafında toplanan şairlerin hal tercümelerini, o da kısaca, kaydetmektedirler. Bu nedenle, edebiyat tarihimizin klasik şekli içerisinde Yunus'a ve onun ortaya koymuş olduğu etkiye dair sağlıklı bir vesika bulma imkânı yoktur.

Yunus Emre'nin gerek algısını gerekse hem kendi dönemi hem de kendinden sonraki dönemlerde kültür ve sanata olan etkisini ortaya koyacak en önemli kaynak onun şiirlerine yazılmış olan nazireler, şerhler ve bu şiirlerin güfte olarak kullanıldığı bestelerdir. Yunus Emre'nin şiirlerine yazılmış olan nazire ve şerhler, onun edebiyat alanındaki etkisini, algısını, saygınlığını ve yansımalarını en tarafsız biçimde takip edebileceğimiz iki yoldur.

Nazire geleneği, edebiyat tarihimizde “metinler arasılık” açısından son derece önemli bir yerde durmaktadır. Zira nazire yazan şair, orijinal şairin ve şiirinin sanatsal üstünlüğündeki avantajlarından faydalanır. Bir başka deyişle, orijinal şiirin meydana getirdiği estetik zevkin üzerinden okuyucuya yahut dinleyiciye hitap eden metinler, şairler, diller ve kültürler arasında bir tür alışveriş ve iletişimi meydana getirirler. Bu da, bir şiirin döneminden sonra da, toplumun zevk ve kriterleri değişmiş olsa dahi, çağa hitap edebilmesine olanak sağlar ve değişen toplumsal verilere rağmen hem şair hem de şiiri etki şiddetini korur. Yunus Emre'nin şiirleri için nazire yazdığı bilinen ilk isim, XIV. yüzyılda Said Emre'dir. Said Emre'nin şiirlerinin pek çok durumda Yunus'unkilerle karıştırıldığını ve hatta Yunus'un dîvânına da dahil edildiğini bilmekteyiz. Bu bir karmaşıklık ortaya koymuş olmakla birlikte edebiyatın kişiselleştirme (private) konusundaki katı literal tutumunun bir göstergesidir. Aynı yüzyılda Yunus Emre için nazire yazan ikinci şair ise, Ahmedî'dir. Bu şairin Yunus Emre'ye, aralarında ciddi şekilde benzerlikler olan nazireler yazmış olması bir bakıma dikkate şâyandır ki, o da Ahmedî'nin dîvân edebiyatının kurucularından sayılmasıdır. Buradan hareketle şu mühim sonuca varabiliriz, Yunus Emre her ne kadar âvâm tabakaya hitap etmiş bir halk şairi olarak telakki edilmiş olsa da, “dîvân” ve “tasavvuf” edebiyatı ayrımının kesin olarak koyulamayacağının da bir göstergesidir. Yunus'un,

“İşkun aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanaram düni günü bana seni gerek seni”

beytiyle başlayan şiirinde ve bu şiire Ahmedî'nin,

*“Cihândan ben usanmışan bana seni gerek seni
Kamulardan üşenmişem bana seni gerek seni”*

beytiyle başlayan naziresinde de imge, ifade, dinî kavramlardaki yorum ve söyleyiş benzerlikleri göz ardı edilemeyecek şekildedir. XV. yüzyıla geldiğimizde ise, Eşrefzâde Abdullah Rûmî, şiirde Yunus Emre'nin önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Eşrefzâde'nin,

*“Dost yoluna gidenlere aydam ona n'itmek gerek
Kimin ile yoldaş olup kimleri terk etmek gerek”*

mısraları Yunus Emre'nin şu şiirine naziredir:

*“Kim dervişlik isterise diyem ona n'itmek gerek
Şerbetü elünden koyup âğûyu nûş itmek gerek”*

XVI. yüzyıla gelindiğindeyse, Şah Hatâyî, Ümmî Sinan, Üftâde, Gülşeniyye kolunun kurucusu İbrahim Gülşenî, Yunus'un şiirlerine nazire yazmış şairler arasındadır. Yunus'un,

*“Sensün kerim sensün rahim Allah sana sundum elüm
Senden artık yoktur emüm Allah sana sundum elüm”*

şiirine İbrahim Gülşenî aşağıdaki nazireyi yazmıştır:

*“Ecel erüp büktü belim Allah sana sundum elim
Sağ u sola sapıp yolum Allah sana sundum elim”*

XVII. yüzyılda da, Nakşî-i Akkirmânî, Üftâde'nin müritlerinden Aziz Mahmud Hüdâyî gibi isimler vardır. Bu yüzyıla bir örnek olarak ise, Yunus'un,

*“Bir dürr-i yetimem ki görmedi beni ummân
Bir katreyem illâ ki ummâna benim ummân”*

şiirine Akkirmânî'nin,

*“Bir dürr-i yetimem ki geldüm görünüp insâne
Emrimde kamu deryâ zerremde cihân pinhân”*

naziresini gösterebiliriz.

Yukarıda zikrettiğimiz isimler dışında da Osmanlı şiirinde Yunus Emre'nin şiirlerine nazîre yazmış birçok şair bulunmaktadır. Buradan hareketle varabileceğimiz öncelikli sonuç şudur ki, Osmanlı döneminde Yunus Emre'nin şiirleri geniş ölçüde bilinmekte, yaygın bir çevrede rağbet görmekte ve takdir edilmektedir. Coğrafyanın en yaygın şairi olduğunu söylemek abartılı bir tespit olmaz. Bu yüzden, Osmanlı döneminde Yunus Emre'nin dilinin basit, şiirinin de sığ görüldüğünü söylemek, şiirlerinin meclislerde bu sebeplerden okunmadığını ve unutulmuş olduğunu iddia etmek yersiz bir iddia olacaktır. Ancak XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla ve Namık Kemal'e kadar uzanan bu Yunus Emre zincirinde, halkaların yakın tarihlerde daha da güçlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bunun en önemli sebeplerinden biri de, kaynakların daha çoğalmış olması ve ulaşılabilirliğin artmasıdır. Yukarıdaki bilgiler ışığında Yunus Emre'nin Osmanlı döneminde sevilen, rağbet gören ve

takdir edilen bir isim olduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Ancak görüyoruz ki, Yunus Emre'nin şiirlerine yapılan nazirelerde kendisi hakkında, bir şair olarak değil bir “derviş”, “ârif” veya “insan-ı kâmil” olarak bahsedilmektedir. Zira onun derviş yönü şairliğinin önüne geçmiş, şiirlerindeki üsluptan çok hikmetten söz edilmiştir. Buradan da yola çıkarak nazirelerin de didaktik bir kaygı güttüğünü, bir mesaj iletmek amacıyla kaleme alındığını, bir tecrübe veya hâlin başkalarıyla paylaşma yolu olarak görüldüğünü söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle Yunus aktaran bir sağlayıcının ilk kaygısı hiçbir zaman sanat olmamıştır.

Yunus Emre'nin Osmanlı edebiyatına etkileri ve ayrıca Osmanlı döneminde nasıl algılandığı hususunda bize ipucu veren ikinci önemli kaynaklar, şiirlerine yazılan şerhlerdir. Yunus'un şiirlerine yazılmış şerhler içerisinde en önemli ve en meşhur olanları, Şeyhâde, Niyâzî-i Mısırî, İbrahim Hakkı Bursevî ve Ali Nakşibendî'ye ait olanlardır. Zikredilen dört şerh de incelendiğinde, Yunus Emre'nin estetik kaygı güden bir şair olmaktan öte, keramet sahibi bir veli olarak algılandığına yeniden şahit olmaktayız. Zira şerhlerde Yunus Emre'den bahsederken *Hazret-i Yunus*, *Şeyh Yunus kaddesırruhû*, *kaddesallâhusırruhû* gibi ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca şârihler, Yunus Emre'nin şiirlerine başka şârihler tarafından farklı şerhler de yazılmış olmasına rağmen, onun şiirlerini ilâhî kaynaktan beslenmiş sözler olarak gördüklerinden hemen her kelimenin hatta biçimsel tasarrufun arkasında bir ilâhî hikmet aramışlardır.

Şerhlerde kullanılan dil ise, Yunus'un sade Türkçesi karşısında ağır ve ağdalı bir Osmanlı Türkçesidir. Şerh sahipleri metinlerinde Arapça ve Farsça terimlere sıkça yer verir, hatta metinlerde geçen âyet ve hadislerin Türkçelerini belirtmek gereği dahi duymazlar. Hatta bu şerhlerin dili zamanla Osmanlı Türkçesinin en karmaşık ve ağır eserlerinden olan *Tâcû't-Tevârih*'e dahi yaklaşmıştır. İşte bu vaziyet bize metinlerin iyi eğitim almış kitleyi hedef aldığını göstermektedir. Yunus Emre için yazılan şerhlerin yalnızca birinde yer alan bir ifade, halk edebiyatı veya halk dili çerçevesine girmektedir: “Bekle gönül tarlasın su sığırı girmesin”. Şerhlerde yer alan ifade ve hedef kitle bir kez daha, “Yunus Emre Osmanlı döneminde yalnızca halkın tanıdığı ve sevdiği biriydi” tezini çürütmektedir.

Yunus Emre'nin şiirlerine yazılmış olan şerhlerden yola çıkarak varabileceğimiz bir başka sonuç ise, tasavvufun kolları arasında Yunus Emre için bir ayrışmanın olmadığı, çok farklı hatta birbirleriyle hiç ilgisi olmayan kesimlerden mutasavvıfların Yunus'a sahip çıktıklarıdır. Bu kaniya ise, Yunus Emre'nin eserlerinin her tasavvuf kolunda nağmeli yahut irticâî okunuyor olmasından yola çıkarak varılabilmektedir. Fakat genel bir tespit olarak söylenmelidir ki, durduğu vahdet konusundaki sarsılmaz nokta, her meşrepten sâlik kişilere ilham kaynağı ve feyiz vesilesi olmuştur.

Osmanlı klasisizmde şiir/söz her ne kadar tabanı teşkil etmekte ve olmazsa olmaz bir yerde durmaktaysa, musikî de şüphesiz piramidin en üst katını oluşturmaktadır. Zira Osmanlı'nın kültürel ve sosyal kodları en iyi musikî envanterine bakılarak okunabilmektedir. Yunus Emre'nin şiirlerine gelince, bu eşsiz söz mücevherleri, birbirinden çok farklı tasavvuf grupları tarafından sevilmiş, takdir görmüş ve bestelenmiştir. Üstelik bu besteler, toplumun yalnızca âvâm diye nitelenen kesiminde değil elit, okur-yazar toplulukları arasında da bestelenmiş ve büyük rağbet görmüştür. Klasik Türk müziğinin bir saray müziği olduğu yanlışını ortadan kaldıracı en önemli unsurlardan birisi de, Selçuklu geleneğinden Osmanlı'ya intikal etmiş, tasnif olarak halk şiiri diye nitelendirilen pek çok şairin bu sanat sahası içerisinde yer bulmuş olmasıdır. İşte Yunus Emre de bunun en müşahhas örneğidir.

Cemalettin Server Revnakoğlu, XX. yüzyılın başlarında kaleme almış olduğu makalesinde, Yunus'un bestelenmiş şiirlerinin nerede ve nasıl şekillerde okunduğu ile ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu malumata göre bir veli olarak kabul görüp sevilen Yunus Emre'nin ilâhilerinin yer aldığı risaleler, adeta kutsal bilinmiş ve bu ilâhilerin mânâları yüreklerde muhafaza edilirken kendileri de tıpkı kutsal kitap gibi muhafazalar içerisinde korunmuş, evlerin en yüksek yerlerine konulmuştur. Hem söz hem ses olarak nesilden nesle aktarılan bu tılsımlar kandillerde, bayram günlerinde, velâdetlerde, ölümlerde, Ramazanlar, teravihler, cuma gecelerinde, kısacası hayatın her alanında söylenegelmiştir. Hatta çocuklar dahi okula başlarken yapılan amin alaylarında ilk Yunus'un ilâhilerini duymuşlardır. Tarikat âyinlerinde ise, neredeyse istisnasız her meydanda Yunus'un seslenişini duymak mümkün olmuştur. Onun bestelenmiş ilâhileri zikrin başında, ayaktayken yahut otururken, zikrin sonunda, ilk arada, zikir hızlandığı zamanlarda okunmuş ve dervişler Yunus'un ilâhileriyle aşklarını artırmışlardır.

Dîvân musikîsi olarak tanımlanabilecek Osmanlı müziğinin böylesine önemli bir halk şairini bünyesinde taşıması ise, son derece önemli bir veridir. Ancak Osmanlı'da musikî geleneğinin aktarılması çoğunlukla şifâhî yollarla oluşmaktaydı. Musikînin bu şekilde sözlü gelenek üzere aktarılması ise, yalnızca tasavvuf çevrelerinde değil, âşıklık geleneğinde de var olan bir durumdu. Lakin, tarikatların Cumhuriyet'in ilanı ile yasaklanması, bu sözlü musikî geleneğinin de büyük zarar görmesine sebep olmuştur. Meşk silsilesi içerisinde tasnif edilememiş ve bu sebeple günümüze ulaşamamış nice eserlerin Yunus Emre şiirleriyle bezendiğini de düşünersek bu birikimin cesameti bütünüyle ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, klasik musikîmizde dinî içerikli, tekke ve camide icra edilen musikî alanında şarkı, beste, naat, ilâhi, kaside, şathiyye, âyin formları başta olmak üzere hemen her formda Yunus Emre şiirlerinin güfte olarak kullanıldığı görülmektedir. Besteye bağlanmış bu eserlerin önemli bir kısmının ise ne yazık ki yalnızca varlığından haberdarız. Hülâsâ, bu sanat ürünlerinin kendileri değil sadece isimleri günümüze ulaşabilmiştir.

Şiirleri bestelenen tek mutasavvîf şairimizin Yunus Emre olduğunu söylemek ise elbette doğru değildir. Ancak şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki, hiçbirinin onun derecesine ulaşamamış, ulaşmış olsa da diğer tekke şairleri her zaman, isimlerinin onunki ile anılmasını edebe mugayır görmüş, hepsi onun gölgesinde kalmayı tercih etmişlerdir. İşte Türk müziği repertuarını incelediğimizde de, en çok Yunus mahlasıyla sözler söyleyen mutasavvîf velilerin sözlerinin bestelendiğini görmekteyiz.

Yunus Emre, klasik Türk müziğinde şiirleri en çok bestelenen şairimizdir. Yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkan repertuarda sözleri Yunus Emre'ye ait günümüze ulaşabilmiş tam 676 eserin var olduğu görülmektedir. Bunların içinde elbette literatür baz alınarak Yunus Emre'ye ait olmadığı ileri sürülen güfteler de bulunmaktadır. Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki, Abdülbâkî Gölpınarlı'nın da zikrettiği gibi "Yunus halk şairi değil, halkın şairidir." Bu sebeple halkın ona mâl ettiği ancak gerçekliği net olarak bilinemeyen güfteleri de biz Yunus'a ait olarak kabul etmekteyiz.

Tam tamına günümüze ulaşabilmiş 676 eserin bestelendiği bu sözler, Ali Şîr ü Ganî Dede, Hammâmîzâde İsmail Dede Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Eyyübî Mehmed Bey, Zekâî Dede, Dellâlîzâde İsmail Efendi, Çâlâkzâde Mustafa Efendi, Tosunzâde Abdullah Efendi, Şikârîzâde Ahmed Efendi, Şeyh Ali Rızâ Efendi, Şeyh Hüseyin Efendi, Abdurrahmân Nesîb Efendi, Âsım Molla, Şehzâde Seyfeddîn Efendi, Şeyh Edhem Efendi, Muallim İsmail Hakkı Bey, Ali Rızâ Şengel, Sebilci Hüseyin Efendi ve Sadettin Kaynak gibi Türk musikî sanatının en büyük bestekârları tarafından besteye alınmıştır. Bu eserler içerisinde en çok bestelenen güfte ise, "Aşkın ile âşıklar yansın yâ Resulallâh" mısraı ile başlayan şiirdir; bu nutk-ı şerifin birbirinden revnaklı 24 adet bestesi bulunmaktadır.

Söz konusu 676 eserin bestelendikleri formlar incelendiğinde ise 618'inin ilâhi olduğu görülmektedir. İlâhilerin arkasından ise, 25 adet şarkı bestesi gelmektedir. Ancak bu 25 şarkının tamamı yakın dönem bestekârları tarafından bestelenmiştir. Sözleri “*Ben yürürem yâne yâne*” mısraı ile başlayan nevâ düyek şarkı, Selahattin Pınar'ın en çok sevilen eserlerinden biri olarak, Yunus Emre'nin sözleriyle şarkı formunda bestelenen eserlerin en dikkat çekici örneğidir. Bu 676 eserin makamsal olarak bir tasnifi yapıldığında ise, ciddi bir çeşitlilik ile birlikte 66 tane makam karşımıza çıkmaktadır. Eserlerin 80 adeti hicaz makamında, 75'i uşşâk, 67'si de hüseyinî makamında bestelenmiştir. Diğer yandan güftesi Yunus Emre'ye ait olan bu eserlerde, makam kullanımı açısından gözümüze çarpan zenginlik neticesinde, eserler arasında sık kullanılmayan ve fazla tercih edilmeyen şerefnümâ, sultânîrâk, sabâzemzeme, rengidil, selmek, râhatülervâh, nişâbü, mâhurbûselik, hüseyinzemzeme, bûselikaşîrân, bayâtîarabân, arazbâr, acembûselik, yegâh, tebrîz, pençgâh, hüzi, mâye, acem, müsteâr, çârgâh, ferâhnâkaşîrân, dilkeşhâverân, gülîzâr gibi makamların da kıymetli örnekleri bulunmaktadır. Yunus Emre'nin sözleriyle bestelenen eserlerde, usûl açısından da yine büyük bir zenginlik gözümüze çarpmaktadır. Öncelikle bu eserler en çok sofyan usûlü ile bestelenmiştir ki bu rakam 318'dir. Ardından 165 düyek ve 27 nimsofyan beste gelmektedir.

Bu eserlerin hemen hepsi meşk yoluyla gelmiş oldukları için, notaya ve repertuarlara alınırken makam, usûl ve formlarının tespitleri konusunda zaman zaman farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklara, eserlerde zaman içinde birtakım nedenlere bağlı olarak oluşan değişimler ve eseri notaya alanların yaklaşımlarının yol açmış olabileceği tahmin edilmektedir. Ancak görüyoruz ki, bu değişimler en çok eserlerin usûllerinde ortaya çıkmıştır. Yunus'un sözlerinin en çok kim tarafından bestelendiği konusuna gelince de, 179 eserinin bestekârının bilinmediğini görmekteyiz. Bu durum klasik musikîmizin genel durumundaki orandan farksızdır. Bilinen diğer 174 bestekâr içerisinde ise, en çok Yunus Emre ilâhisi besteleyen sanatçımız berhayât olan Ahmet Hatipoğlu'dur; 24 adet güftesi Yunus Emre'ye ait eseri bulunmaktadır. Ardından Abidin Gerçek'er'in 18 ve Zekâî De-de'nin 14 bestesi gelmektedir.

Burada önemli bir hususa da dikkat çekmek gereklidir ki, o da Yunus Emre'nin sözleriyle bestelenen eserlerin büyük bir kısmının yakın tarihlere ait olduğudur. Buna sebep olan etkenler arasında yukarıda da zikrettiğimiz gibi, Yunus Emre ile ilgili sayıca fazla ve net evrâka ancak 1900'lü yıllarda ulaşılabilmesi, sözlü bir geleneğe sahip olan tekke kültürünün Cumhuriyet ile birlikte ortadan kaldırılması ve zaman içinde bestelenmiş olsa da bugün henüz keşfedilmeyi ve repertuara girmeyi bekleyen eserlerin de bulunmasını sayabiliriz.

Netice itibarıyla söyleyebiliriz ki, Türk musikîsinin büyük bestekârlarının, büyük mutasavvıf-şair Yunus Emre'nin hikmetli sözleriyle bestelemiş oldukları eserler, Türk tasavvuf müziği repertuarının en seçkin ve önemli eserleri arasında yer almaktadır. Diğer taraftan Yunus'un bu bestelerini, Türkçenin bir galibiyeti olarak da görebiliriz. Zira Türkçe, Yunus'taki bu ahenkli söyleniş sayesinde bu kadar çok bestelenebilmiş ve bu sayede karşılaştığı birçok tehdit karşısında canlı kalabilmiştir. Yunus bu dili hem mânâ olarak hem de biçim olarak bütün yozlaşmalardan, bozulmalardan da korumuştur. Nitekim millî edebiyat döneminde Türkçe, kendini yeniden ispatlama arayışı içerisindeyken hareket noktası bu ilâhiler olmuştur. Rıza Tevfik'ten Necip Fazıl'a, Tanpınar'dan Zorlutuna'ya kadar Türkçeye hizmet etmiş pek çok ses ustası isim kendilerine Yunus'u hep bu millî biçim ve ahenk noktasında örnek almış, daha doğrusu alabilmişlerdir. Bugün ise, bu besteler hâlâ kulaklarımızda birer hoş sadâ olarak çınlamakta; özlediğimiz duru Türkçeyi bizlere yaşatmaya devam etmektedir. İşte böylece Yunus nefesi her dem taze, her dem aşk ile ve her dem yeni dirlikle gönülleri ısıtmaya devam etmektedir.

Yûnus Emre ile ilgili çalışmaların Cumhuriyet sonrasında hız kazandığından ve bu büyük şaire gösterilen ilginin 1900'lü tarihlerden sonra arttığından genel bir tespit olarak bahsetmek gereklidir. Yûnus Emre'nin Türk kültür ve sanatına olan etkisinin Cumhuriyet'ten sonra, sosyal ve siyasal ortamın da kendisine olan ihtiyacı neticesinde bir artış gösterdiğine tanık olmaktadır. Bununla birlikte Yûnus Emre'nin eski Türk edebiyatı ve klasik musikîye olan etkisinin de ayrıca azımsanamayacak derecede olduğu ortadadır. Fakat moderniteden beslenen son yüzyıl insanının ve özellikle toplum tarih bilincinin temelden değiştiği yeni bir ulusçuluk akımının etkisinde olan Cumhuriyet neslinin Türk klasisizmine olan bakış açısı son derece ârızidir. Uzun bir araştırma ve tartışma konusu olan bu tespitte Yûnus'u ilgilendiren kısım, onun geleneksel olgularla değil modern zaman diliyle anlaşılmasına çalışılmasıdır. Kabaca söylemek gerekirse, modern Türk edebiyatı ve sanatında Yûnus adeta yeniden doğmuştur. Her doğum hikmetlidir, fakat bu doğumun sağlıklı bazı anlam kaymalarına yol açtığını da söylemek gerekiyor. Şiirinde ve menkıbelerden öğrenmiş olduğumuz hayat hikayesinde karşımıza çıkan çok katmanlı mânâ âlemi, Yûnus'u bugün de sevilen ve ilgi duyulan bir isim kılmıştır. Ancak Osmanlı'nın Yûnus'u ile Cumhuriyet'in Yûnus'unun aynı kişi olduğunu söylemek de pek mümkün görünmemektedir. Bu dönemden itibaren artık çeşitli fikir, kültür, edebiyat ve sanat çevresi içinde bulunan isimler, Yûnus Emre'nin iklimine kendi yakalayabildikleri yerden girerek modern Türk insanı ile onu buluşturmaya çalışmışlardır. Bu buluşmayı sağlayacak metot olarak ise, şiir, roman, müzik, tiyatro, sinema hem yazılı hem görsel ve işitsel sanat dallarını kendilerine araç olarak kullanagelmıştır. Aslında söyleyebiliriz ki, Hazret-i Mevlânâ'nın fil hikayesi misali, herkes Yûnus Emre'yi görüp, anlayıp, hissedebildiği kadarıyla anlatmaya çalışmıştır. Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında Yûnus Emre'nin şiir alanındaki yansıma ve etkileri hakkında söyleyebileceğimiz şey, bu dönem şairlerinin bu büyük mutasavvıfı kendi dünya görüşü ve ideolojileri çerçevesinde ele almış olduklarıdır. Yûnus Emre kimine göre Türkçenin temsilcisi ve kurtarıcısı bir millî şair, kimine göre büyük hümanist, kimine göre sıradan bir halk şairi, kimine göre ise ermiş bir veli olmuştur.

Rıza Tevfik'in 'Yûnus Emre'ye Armağan' adlı şiiri ve Yakup Kadri'nin Yeni Mecmua'da yayınlanan yazıları Yûnus Emre'yi Türk şiirinde bir ikon haline getirmiş ve arkasından Faruk Nafiz, Necip Fazıl, Hasan Ali Yücel gibi isimler Yûnus için derin duygular besleyen ve yine farklı bakış açılarının ürünleri olan şiirler kaleme almışlardır. Ancak mesela millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un Yûnus Emre'nin bestelenmiş bazı ilâhilerini çok sevdiğini bilmekle birlikte Yûnus'u millî bir şair olarak gösteren Fuat Köprülü'nün fikirleri hakkında ne düşündüğü konusunda bir malumatımız bulunmamaktadır. Yahyâ Kemal ise, Kalble Dil başlıklı yazısında, Yûnus Emre'yi Türk milletinin şerefli zamanlarında dilini emanet ettiği Süleyman Çelebi, Bâkî, Nedim gibi büyük şairlerin arasında zikretmektedir. Bu kısa ve öz tespit Yahyâ Kemal'e gelene kadar Cumhuriyet aydınları arasında Yûnus Emre'yi orijine en yakın anlatabilen yorumlardan birisidir. Ayrıca Nihad Sami Banarlı'ya aldırıldığı notlar içerisinde de annesinin Yûnus Emre ilâhileri söylediğinden ve "Şol Cennetin Irmakları" ilâhisini kendisine de ezberlettiğinden bahsetmektedir. Yahyâ Kemal'in her ne kadar Yûnus hakkında uzun uzadıya bir çalışması olmasa da, kendisinin Mesnevî'yi okuduktan sonra "Ben olsam 'Ete kemiğe büründüm Yûnus diye göründüm' derdim" rivayeti üzerine söylemiş olduğu şu cümleler bize, onun hakkındaki kanaatini bildirmektedir:

"Yûnus'un anlayışta, ne kadar yontulmuş, ne kadar ince ruha sahip olduğunu gösteren bu rivayet, tevsik edilmiş olmasa bile, zikrettiğim beyit onundur ve böyle misilsiz denilecek kadar toplu ve güzel bir beyit Yûnus'un ne güzide bir insan olduğunu göstermez mi?"

Ahmet Haşim ise, Yunus Emre ismini yalnızca iki yazısında zikretmiştir. Bunlardan biri Sembolistler tarafından çıkarılan *Mercure de France* dergisi için yazmış olduğu ‘*Les Tendances actuelles de la littérature Turque*’ başlıklı yazısıdır ki, burada Haşim genel bir değerlendirme ile, Yunus gibi mutasavvıf halk şairlerinin eserlerini örten tozların silkelen-
diğinden söz etmektedir. Bir başka yazısında ise, Haşim Yunus Emre’nin Nasreddin Hoca ve Karagöz gibi “ümmî, saf ve dâhî” olduğunu söylemektedir. Sathî tespitlerin yer aldığı bu makalelerin Yunus’un derviş kimliğiyle ilgilendiği pek söylenemez.

Şairlerin Yunus’u asıl fark edişleri ise, Halk Bilgisi Derneği tarafından 1929 yılında İstanbul ve Ankara’da yapılan ihtifallerden, özellikle de Yunus’un dîvânının Burhan Toprak tarafından yeni bir yorum ile yayımlanmasından sonra olmuştur. 1930’lu yıllarda artık birçok şair Yunus için şiirler yazmış ve Yunus Emre rüzgarı dalga dalga Türk şiiri üzerine yayılmaya başlamıştır. Bu rüzgara tutulmuş şairler arasında Hâlide Nusret Zorlutuna’nın özel bir yeri bulunmaktadır. Kendisi Türk Yurdu’ndaki yazısında ilk şiir ve musikî hatıralarının Yunus’a ait olduğunu, Yunus’un hayatında “dinleme”, “okuma” ve “yazma” şeklinde üç dönemi olduğunu söyler. Zorlutuna yazma döneminde artık Yunus Emre’ye manzum mektuplar kaleme almıştır. Arif Nihat Asya da, Zorlutuna’dan aşağı kalmayan bir Yunus sevdalısıdır. Arif Nihat Asya’nın Yunus ile ilgili şiirlerinin yanı sıra önemli bir yorumu da dikkate şâyandır. Asya, Yunus Emre’deki Molla Kâsım meselesine tarih boyunca anlatılanlardan çok farklı bir yorum getirmiştir. Molla Kâsım, Asya’ya göre sanılanın aksine hoyrat bir molla değil, aslında Yunus’un veliliğini fark etmiş, onun mirasını “şer’-i şerif üzere ve hakkaniyetle varisler arasında taksim eden bir adalet timsali”dir. İsmi-
nin menkıbede Molla Ali yahut Molla Mehmed gibi isimlerden değil de Molla Kâsım olarak zikredilmesinin altındaki sebep de aslında budur. Kâsım taksim eden, paylaştıran mânâlarına gelmekte ve Molla Kâsım’ın adaleti sayesinde de Yunus’un şiirlerinden gökteki melekler, sudaki balıklar ve yerdeki insanlar paylarına düşen feyzi almaktadırlar. Menkıbedeki hava, su, toprak, ateş (anâsır-ı erbaa) unsurlarına ve Kâsım kelimesinin aynı zamanda takvimde yılın kışı da içine alan yarısına verilen isim olduğuna dikkat çeken Arif Nihat Asya, “eyyâm-ı kasım” başlangıcının soğuk bir çağ olduğunu, o halde Molla Kâsım’ın da ateşi durduk yere yakmadığını söylemektedir. Arif Nihat Asya’nın, son derece ince ve irfânî seviyesi yüksek olan bu tespiti Cumhuriyet döneminde kendisine kadar gelen hiçbir Yunus okuyucusu tarafından dile getirilememiş bir seviyededir. Hatta belki de Osmanlı münevverinin bile, pek çoğunun yüzyıllar boyunca cevabını veremediği bir mevzu-
ya açıklık getirmektedir. Halit Fahri Ozansoy, Ahmet Kabaklı, Hasan Ali Yücel, Bekir Sıtkı Erdoğan, Behçet Necatigil, Hilmi Yavuz, Fâzıl Hüsnü Dağlarca ise dönemin Yunus ile ilgili ve Yunus gibi yazmaya çalışan ön plandaki diğer kalemleridir.

İkinci Yeni şiirine gelince, burada Yunus neredeyse hiç yer bulmamıştır. Bu akımın içerisinde muhafazakâr olarak isimlendirebileceğimiz Sezai Karakoç dahi, üstelik onun hakkında önemli bir de kitap yazmış olmasına rağmen, şiirlerinde ismini hiç zikretmemiştir. Bu akımda yalnızca Ece Ayhan’ın bazı kitaplarına isim olan ve “koş, kaç, uzaklaş” gibi anlamlara gelen, görevlilerin padişaha yol açarken kullandıkları “yort savul” sözünü Yunus Emre’den aldığı bilinmektedir:

*“Kul pâdişâhsuz olmaz pâdişâh kulsuz degül
Pâdişâhı kim bileydi kul itmese yort savul”*

Cemal Süreya da kendi şiir dilinin kaynaklarını anlattığı şiirinde Yunus Emre’den hayranlıkla bahsetmiştir. Feyzi Halıcı’ya göre ise, Yunus’un sahip olduğu erdeme ulaşabilmek için en tatlı dil olan Türkçenin “sözcük”lerine sarılmalıydık:

“Kanadında uçar gibi ebabilin,
Sonsuz güzellikleri kendinizde bilin!
Bir tatlı erdeme varmak için Yunusca,
Sarılın sözcüklerine en tatlı dilin.”

Hüsrev Hatemi de Türkçenin büyük şairi olarak gördüğü Yunus Emre için iki rubai yazmış ve bunlarda Yunus’un bu topraklarda açılmış bir gül olduğunu, bize aşkın sırlarını açık ettiğini, muhtemelen bir bahar günü toprağa düştüğünü ve o günden beri her bahar nergiste güldüğünü, gülde kanadığını, bağrının kırlardaki gelincikte yandığını söylemiştir. Hatemi, Yunus hakkında 2004’te *N’etti Bu Yunus N’etti* adlı bir de kitap yazmış ve Yunus’u laik hümanist yahut materyalist bir şair olarak gösterenlere karşı itirazlarını ortaya koymuştur. Cumhuriyet tarihinde belki de, kendisine kadar yazılmış hatalı Yunus anlamlandırmalarına ve Yunus’un taraflı bakış açıları içerisinde kaybolmasına ilk itirazın bu çalışma olduğu söylenebilir. Kronolojik olarak kendisinden önce ya da sonra bu tarz çalışmalar olsa da Hüsrev Hatemi’nin bu itirazı, son yüzyılda Yunus’un olması gerektiği gibi anlamlandırılmasına dair uyarıyı en geniş hedef kitleye sunmuştur.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatında önemli bir tür olarak karşımıza çıkan roman sahasında, Yunus Emre bazen yalnızca bir zikir, bazen kendisine yapılmış bir atıf, bazense bir fantastik yaklaşım ile ortaya çıkmaktadır. Öncelikle Nezihe Araz’ın 1961’de yayımlanan *Dertli Dolap’ını* ve Ahmet Efe’nin Yunus’unu burada zikretmek gereklidir. Zira bu iki isim, Yunus Emre’yi ele alan ve önemli kaynaklar olarak karşımızda duran biyografik romanlardır. Bu iki eseri, Yunus Emre’yi merkezine almış ilk eserler olarak zikretmek gereklidir.

1967 yılında ilk baskısı yapılan, Kemal Tahir’in Devlet Ana’sına gelince, bu eserin tarihimizin Osmanlı devrine dair yazılan romanlarından sonra gerek edebiyatımız gerekse roman tarihimiz açısından yeni bir devrin başlangıcı olduğunu söyleyebiliriz. Yunus Emre ve beraberindekileri merkezinden uzaklarda göstermiş olması, muhafazakârlarda bu romana karşı ciddi bir tepki oluşturmuş olsa da, gerek Türkçenin kullanımı gerekse muhteva itibarıyla bu eseri, Türk romanında bir köşe taşı olarak görebiliriz.

Yunus Emre konusuna dikkat çeken bir diğer isim ise, Mustafa Necati Sepetçioğlu’dur. Sepetçioğlu, Fuat Köprülü’nün ilim alanında yaptıklarını romanda yapmak arzusuyla Anadolu’da asırlara sığmayan bir kültürü romanına yansıtmının peşine düşmüştür. Bu atmosferin olmazsa olmaz bir kahramanı da elbette ki, Yunus Emre olacaktır. Sepetçioğlu, Selçuklu Araştırma Enstitüsü ile Türk Edebiyatı Vakfı’nın açmış olduğu bir yarışmayı kazanmış ve kendisinden Malazgirt Zaferi’nin 900. yıldönümü adına Türklerin Anadolu’ya girişi ve yerleşmesinin romanı istenmiştir. Bu vesileyle başlamış olduğu nehir romanlarının dördüncü kitabı olan Konak, Yunus Emre’nin dönemine tekabül etmektedir. Bu eser aynı zamanda Kemal Tahir’e Yunus Emre konusunda tepki göstermiş olan muhafazakârların da bir sesi sayılmıştır. Zira Kemal Tahir’e bir cevap niteliği de taşıyan Konak’ta Yunus Emre, Issız Han’da şarap içip kebab yiyen gezici bir “ozan” olarak değil, en kötü şartlarda bile namazından vazgeçmeyen ve azıcık kuru yufka, çiğleme, soğan ve tuz ile nefisini körleyen hakikî bir derviş olarak tasvir edilmiştir. Sepetçioğlu, Konak’ta tasvir ettiği Yunus ile de yetinmeyerek 1980’de Benim Adım Yunus Emre romanını kaleme almıştır. Romanda, Yunus’un bir davet üzerine Konya’da başlayıp Hacı Bektaş Dergâhı’nın kapısında sona eren büyük yolculuğu anlatılmaktadır.

2002’ye geldiğimizde *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri* adlı romanıyla karşımıza Emine Işın’ çıkmaktadır. Dört bölümden oluşan roman, Yunus’un seyr-i sülûkunu, menkıbevi hayatının genel çerçevesini koruyarak ancak daha gerçekçi bir kurgu ile anlatmaktadır. Yunus Emre hakkında yazılan son roman ise, İskender Pala tarafından kaleme alınmış

olan Od-Bizim Yunus'tur. Molla Kâsım menkıbesinin merkezde yer aldığı roman, büyük ölçüde, Molla Kâsım'ın Yunus'tan dinlediklerini anlattığı bir metin olarak kurgulanmıştır.

Yunus Emre'nin Türk romanına olan etkileri için de söyleyebileceğimiz en önemli şey, bu etkinin Yunus'tan değil roman yazarlarının kendi dünya görüşleri ve ideolojileri doğrultusunda şekillendiğidir. Bu noktada asıl önemli olan mevzulardan birisi, Türk aydınının Yunus gibi millete mâl olmuş önemli bir şahsiyet hakkında dahi zıt kutuplarda yorumlar yapabileceği ile birlikte, Yunus'un aslında birleştirici özelliği ve Yunus Emre'nin Anadolu'da Müslüman Türk birliğinin yeniden kurulmasında ve Selçuklu'dan sonra Türk varlığının yeni bir kuvvet ve yeni bir devlet olarak devamında hem fiilî hem de manevî açıdan sahip olduğu büyük paydır. Romancılarımızın vâkıf olduğu bu Yunus Emre gerçeği ise, Türk romanının Yunus Emre imgesini bir noktada idrak edebilmiş olması anlamına gelmektedir.

Türk tiyatro tarihine baktığımızda ise, buradaki hareketlenmeyi görebilmek için Cumhuriyet'i beklemek gerekiyor. Zira Batılı anlamda ilk tiyatro örnekleri bizde Tanzimat ile başlamış olsa da bunlar sahnelenmesi imkansız, uzun repliklere sahip, izlemek için değil okumak için yazılmış eserlerdir. Kendini adamakıllı hissettiren, oynanabilir ve izlenebilir başarılı tiyatro örnekleri edebiyat ve tiyatro tarihimizde Cumhuriyet'in ilk çeyreği ile birlikte yerini almıştır. Yunus Emre'nin Türk tiyatro tarihine olan tesirine bir göz attığımızda ise, tiyatro edebiyatımızda büyük bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Modern ve başarılı bir tiyatromuzun varlığını ortaya çıkaran ilk sanatçılardan biri olan Turan Of-lazoğlu'nun Yunus Emre ile ilgili bir oyunu bulunmamakla birlikte, Yunus Emre zengini bir tiyatro edebiyatımız olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yunus'un hayatını bir tiyatro oyununda işleyen ilk isim, Necip Fâzıl Kısakürek'tir. Necip Fâzıl oyununda, Vilâyetnâme'deki Bektâşi rivayetlerini esas almış ve Yunus'un seyr-i sülûkunu, manevî anlamda olgunluğa erişmesini anlatmıştır. Abdullah Kars Tiyatrosu ve birtakım diğer amatör topluluklar tarafından sahnelenen oyun, Mahmut Kanık tarafından da Fransızcaya çevrilmiş ve Kültür Bakanlığınca yayınlanmış ancak Devlet ve Şehir Tiyatroları'nın repertuarına girememiştir.

Yunus Emre hakkında yazılan ikinci tiyatro oyunu ise, Recep Bilginer tarafından kaleme alınmıştır. Türk Dil Kurumu Tiyatro Ödülü ve Yunus Emre Vakfı Büyük Ödülü'ne layık görülen oyun iki perdeden oluşmakta olup, Devlet ve Şehir Tiyatroları'nda da defalarca sahnelenmiştir. Bilginer, oyununda Yunus'a Necip Fâzıl'dan daha farklı bir bakış ile yaklaşmış ve onu biraz çapkın bir derviş, halkı haksızlıklara karşı direnmeye teşvik eden bir lider ve halk kahramanı olarak işlemiştir.

Yunus Emre'yi konu alan oyunların sayısı 1989-90 yıllarında ise iyice artmıştır. Buna sebep ise, UNESCO'nun 1989 yılı sonlarında, 1991 yılını Yunus'un doğumunun 750. yılı olması sebebiyle "Yunus Emre Sevgi Yılı" ilan etmesidir. Bu sebeple Nihat Asyalı, Nezihe Araz, Tarık Buğra, Mustafa Necati Sepetçioğlu, Sabahattin Engin'in Yunus Emre konulu birer oyun, Orhan Asena'nın da üç bölümlük bir müzikal kaleme aldığını görmekteyiz. Bu oyunlardan Nihat Asyalı'nın Devlet Tiyatroları'nda 1989-90 yıllarında oynanmış olan Yunus Diye Göründüm adlı oyunu, bir "Hümanist Yunus" portresi çizmekle birlikte, günümüzle de bağlantılar kurarak herkesin her çağda Yunus olabileceği fikri üzerine kuruludur. Nezihe Araz'ın Ballar Balını Buldum adlı yine aynı mevsimlerde Devlet Tiyatroları tarafından sahnelenen oyunu ise, Yunus'u "Beni bende demen bende değilem/Bir ben vardır bende benden içeri" mısraları üzerinden evrensel ve çağdaş dünya ile birleştirerek anlatmıştır. Oyun, Yunus Emre'nin aşağıdaki replikleri ile özetlenebilir:

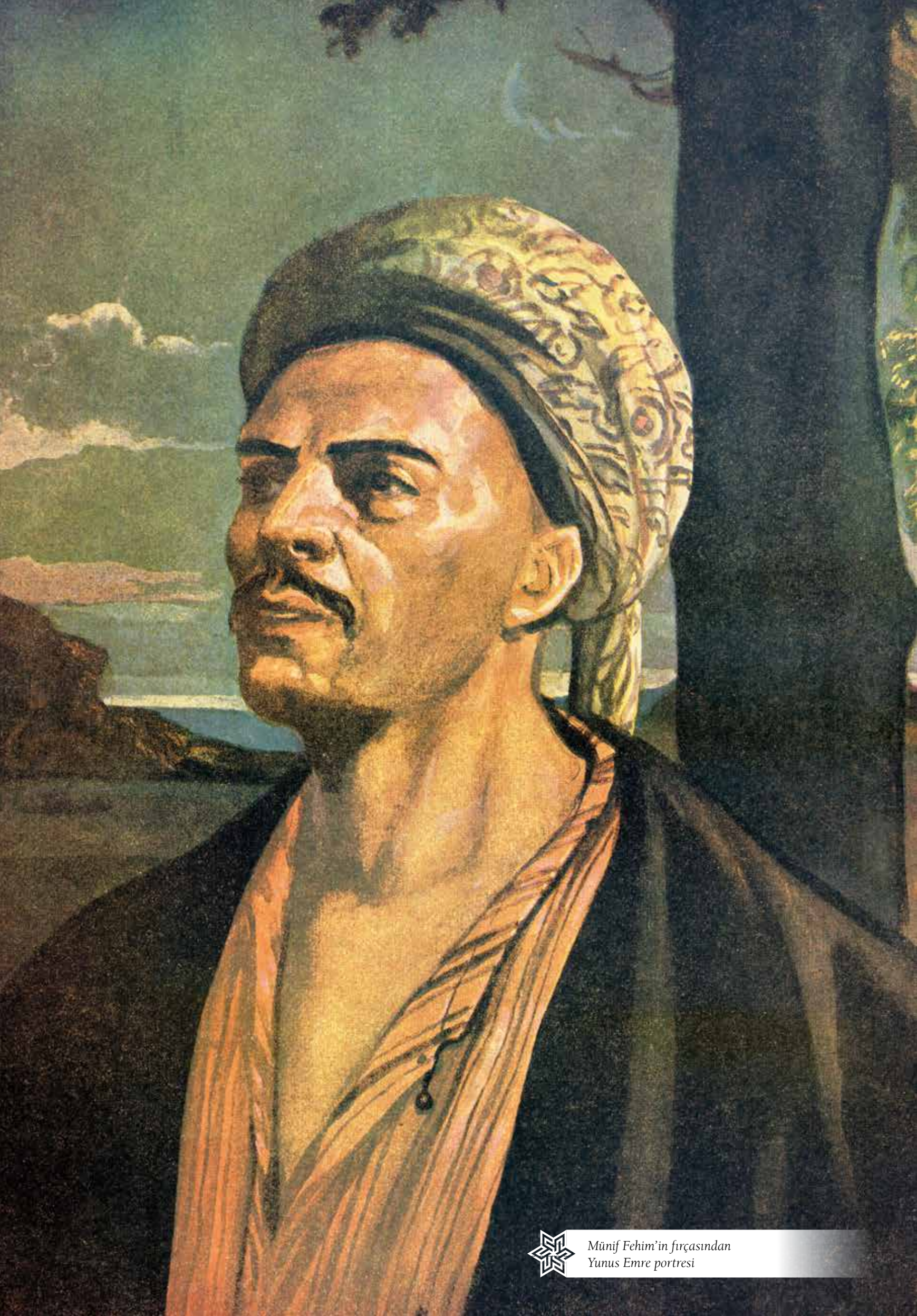
“Dostlarım, evrensel gerçeklerin dili birdir, doğum tarihi de yoktur. Aslında... İnsanla beraber vardır evrensel gerçekler ve evrenselin dili hep aynıdır. Her çağ bunu kendi koşullarına göre ifade eder.”

Aynı günlerde Tarık Buğra'nın da *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri* adlı oyunu, Devlet Tiyatroları tarafından üç mevsim üst üste, daha sonra da 1997-98 ve 1998-99 mevsimlerinde sahnelenmiştir. Aynı dönemde yazılmış Yunus Emre'yi konu alan diğer tiyatro eserlerinden farklı olarak bu tek kişilik oyun, Yunus Emre'nin fenâfillaha ulaşmaya çalışırken yaşamış olduklarını, nefis çatışmalarını, rüyalarını konu almaktadır. Yunus Emre hakkında yazılan son tiyatro eseri ise, Turgay Nar'a ait olan *Dîvâne Ağaç*'tır. Şehir Tiyatroları tarafından 2007 yılında sahnelenmiş olan ve “izleyenleri Yunus Emre üzerinden kendi köklerine yolculuğa çıkaran” bu oyun fantastik unsurlar da içermektedir. Bu tarihlerden sonra da Yunus Emre ile ilgili yazılmış ve oynanmış birçok oyun bulunmakla birlikte, bu oyunların Yunus'u algılama ve anlatma biçimleri yukarıdaki yaklaşımlar etrafında gezinmiş olup dönem ve toplumun algıları ile yazarların dünya görüşü ve Yunus Emre'yi anlama biçimlerini yansıtmıştır.

Sinemaya gelince, ne yazık ki, sinemacıların Yunus Emre ile pek ilgilenmediklerine şahit olmaktayız. Yalnızca UNESCO Genel Merkezi tarafından Yunus'un “Dünya Büyükler Listesi”ne alınması üzerine Özdemir Birsal harekete geçmiş ve menkıbelerden yola çıkarak bir senaryo kaleme alarak 1973 yılında *Gönüller Fatihisi Yunus* adlı bir film çekmiştir. Ardından 1993 yılında yönetmenliğini Hüdaverdi Yavuz'un yaptığı ve Yunus Emre'yi Bulut Aras'ın oynadığı *İnce Düş* adlı bir televizyon dizisi çekilmiş, ancak bu iki çalışma da gerek teknik olarak gerekse Yunus'u anlatma biçimi olarak başarılı bulunmamıştır. 2013 yılına kadar ufak tefek belgeseller ve bir de çizgi film çalışması dışında Yunus Emre ile ilgili sinema sektöründe bir çalışma yapılamamıştır. 2013 yılında ise, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti projesi kapsamında Kürşat Kızbaz, *Yunus Emre: Aşkın Sesi* adlı bir film çekmiştir. Bu filmde de Yunus sosyal hayattan tamamen soyutlanmış bir biçimde, yaz-kış ıpıssız bir coğrafyada yürüyen bir meczup derviş olarak gösterilmiş ve XIII. yüzyıl Anadolu'su ile tekke ve tasavvuf hayatı yansıtılamamış, hatta Vilâyetnâme'deki menkıbelerle de riayet edilmemiştir.

1933 yılında Yunus Emre Dîvânı'nı yayımlayan Burhan Toprak, bu tarihe kadar hakkında bilgiye ulaşmanın çok zor olduğu şairimizi edebiyat ve düşünce dünyamıza kazandırmıştır. Toprak'ın Güzel Sanatlar Akademisi'nde uzun yıllar müdürlük yapmış olduğunu da göz önünde bulundurarak ne yazık ki ressam ve heykeltıraşların Yunus Emre'ye değil gereken ilgiyi hiçbir suretle ilgi göstermemiş olduklarını görmekteyiz. Yunus Emre'nin tespit edilebilen ilk temsili portresi, Halk Bilgisi Derneği'nin 1929 yılında düzenlediği Yunus Emre Günü'nün haberini manşetten veren Vakit Gazetesi için Münif Fehim tarafından çizilmiş olan portredir. İbrahim Alâettin Gövsa tarafından kaleme alınan ve Yedigün Dergisi'nde 1948'de yayınlanan 50 Türk Büyüğü yazı dizisi için renkli bir Yunus Emre portresi yapan Münif Fehim'den, dizi kitap haline getirilirken de yeni bir portre talep edilmiştir. İşte başta paralarda olmak üzere, yaygın olarak kullanılan Yunus Emre portresi, Münif Fehim'in yapmış olduğu bu portredir.

Yunus'un konu alındığı kayda değer bulunan ilk resim ise, Cihat Burak tarafından yapılmış olan “Yunus Emre” adını taşıyan resimdir. Yunus Emre'nin mezarı ile ilgili harareti tartışmaların yapıldığı 1945 yılında, gravür üzerine karışık teknikle yapılmış olan resimde, Bektâşî kıyafetleri içinde bulunan Yunus, üzerinde “Selam Olsun” şiirinin yazılı olduğu ve kendisiyle aynı boyda olan mezar taşı ile birlikte tasvir edilmektedir. 1970 yılında ise, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Yunus Emre'nin şiirinin belkemiğini oluşturan ölüm gerçeğini işaret eden bir yağlı boya tablo yapmıştır. Yine “Yunus Emre” adını taşıyan bu tablonun alt tarafında ise büyük harflerle,

Münif Fehim'in fırçasından
Yunus Emre portresi

*“Kimi masum kimi güzel yiğitler
Ne söylerler, ne bir haber verirler”*

yazılıdır. Tasavvufa büyük ilgi duyan dünyaca tanınmış büyük ressamımız Erol Akyavaş da henüz çocuk yaşta iken, Bedri Rahmi Eyüboğlu Atölyesi’nin misafir öğrencisi olarak devam ettiği Güzel Sanatlar Akademisi’nde Yunus’un şiirleri üzerine “Mânâ Gerek Dâvâ Gerekmez” adlı bir litografi dizisi gerçekleştirmiştir. Yunus Emre ile ilgili herhangi bir resim çalışması bulunmasa da Abidin Dino’nun bir karikatüründen ve vefatından sonra evrâkı arasından çıkan bir senaryo taslağından bahsedilmektedir.

“Bizim Yunus”un Türk kültür, edebiyat ve tarihindeki yeri üzerine söylenecek çok şey olmakla birlikte, söylenenlerin bir o kadar da nâkıs kalacağı malumdur. Zira daha evvel de bahsettiğimiz gibi hayatı hakkında sahip olduğumuz bilgilerin eksik ve belirsiz olması ile birlikte sanatının da Türk insanını tam orta yerinden vuruyor olması bu gerçeği zaten gösteriyor. Onun algılanış biçimi, sosyal hayata ve sanata olan etkileri ve hatta politikaya dahi temas ediş biçimleri tarih boyunca yaşam algılarına paralel bir biçimde farklılık göstermiştir. Çünkü Yunus aslında “bizim” değil, daha çok “biz”dir.

Yunus Emre’nin algılanış biçimiyle ilgili belki de aslına en yakın, onun söylemek istediklerini en iyi ortaya koyabilecek sanat alanı geleneksel sanatlar olsa gerektir. Ancak bu sahada karşımıza çıkan tablo oldukça şaşırtıcıdır. Geleneksel sanatlarımız içinde, verilmek istenen mesajı belki de en doğrudan ifade eden saha hat sanatıdır. Lakin burada özellikle belirtebileceğimiz birkaç isim dışında ne yazık ki, Yunus’a gösterilen ilginin yeterince olmadığına şahit olmaktayız. Fakat bu şahadetimizin son yüzyılda tasavvuf kültürünün büyük bir inkıta uğraması sebebiyle nâkıs olabileceğini göz önünde bulundurmalıyız. Zira her ne kadar elimizde mücessem olarak geleneksel sanatlarımızdan Yunus’a dair bir veri bulunmasa da tekke kültürüne bu denli derin izler bırakmış Yunus Emre’nin tekke duvarlarına nazar-ı ibret için sözlerinin asılmaması gerçekten zordur. Yunus Emre’nin son yüzyılda ulaşılabilir olması açısından hat sanatıyla daha yoğun buluştuğu muhakkaktır.

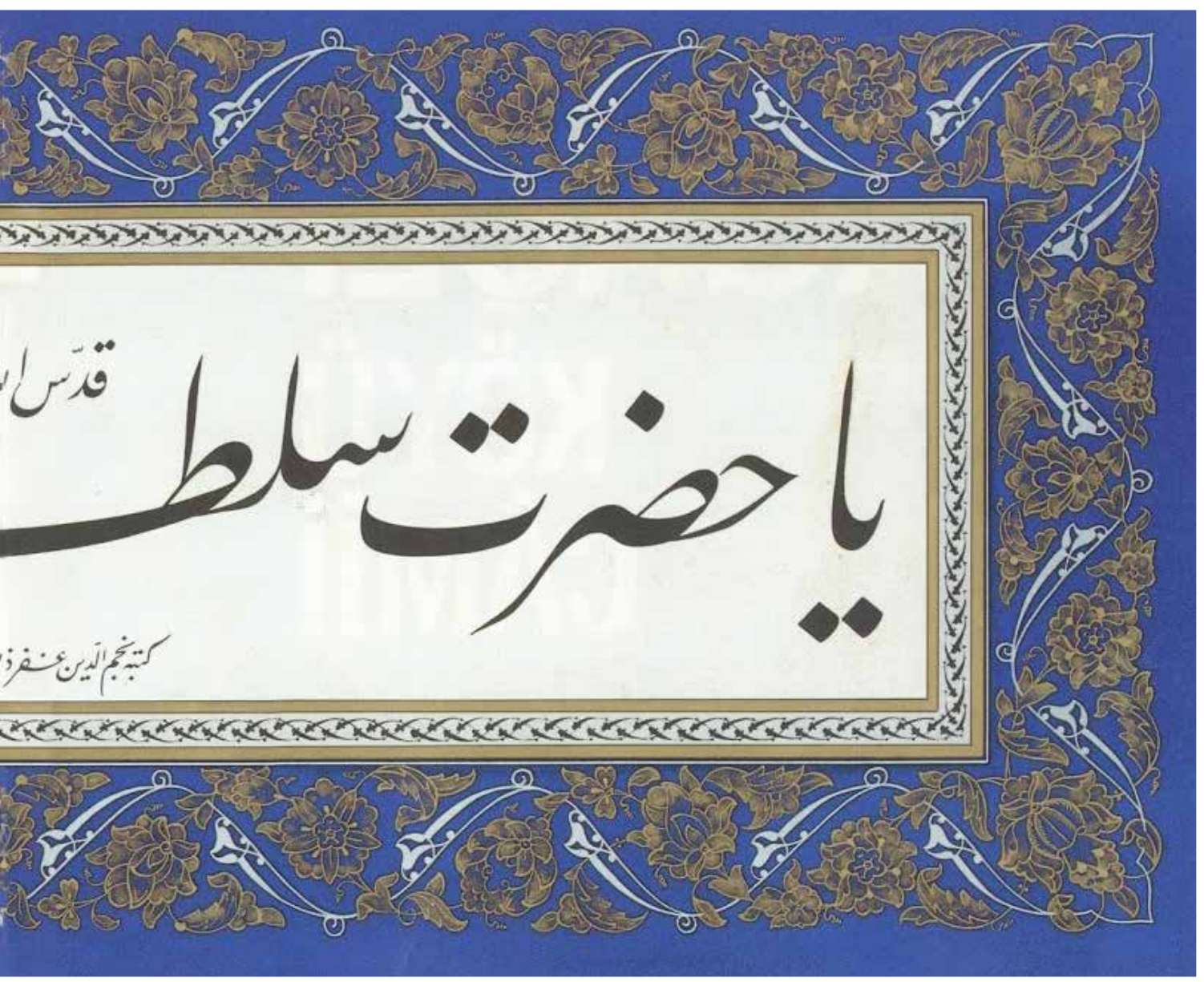
Hat sanatında ismini mutlaka zikretmemiz gereken önemli eserlerden biri, Necmeddin Okyay’ın, Güzel Sanatlar Akademisindeki hocalığı sırasında Burhan Toprak’ın talebi üzerine yazmış olduğu ve sonraki yıllarda da Çiçek Derman tarafından tezhiplenen “Yâ Hazret-i Sultân Yunus Emre” yazılı eseridir. Bu eserde Yunus Emre’nin ilk defa tekke kültüründe bir gelenek olan “Yâ Hazret-i” hitabıyla zikredilmiş olması, bu tabirin umumiyetle şeyhler için kullanılmasından mütevellit kulakları biraz tırmalayabilmektedir. Lakin şerh ve nazire geleneğimize bakıldığında ve hatta Yunus’a dair kaleme alınmış medhiyelerde defaatle “Yâ Hazret-i Yunus” tabirinin kullanılmış olması bu kulak tırmalamasını ortadan kaldırmaktadır. Arkasından zikredilmesi gereken eser ise ünlü hattat Kemal Batanay’ın, Yunus’un “Şol seni seven kişi uğruna koyar başı” sözlerini yazmış olduğu eseridir. Günümüz hattatlarına gelince, Fuat Başar’ın sekiz biçiminde, üst üste iki daire şeklinde yerleştirdiği “Gelin tanış olalım / İşi kolay kılalım / Sevelim sevillelim / Bu dünya kimseye kalmaz” yazılı celî sülüs istifi zikredilmesi gereken nefis eserlerdendir. Yine günümüz hattatlarından Mimar Hattat Ali Toy’un da Yunus Emre’ye özel bir ilgi duyduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Kendisi, Latin harfleriyle ilgi çekici kompozisyonlar gerçekleştiren Ethem Çalışkan ile birlikte Nisan 2006’da İstanbul’da ve daha sonra Eskişehir’de sanat-severlerle buluşan bir sergi hazırlamış ve bu sergideki eserlerin tamamı Yunus Emre’den seçme şiir, beyit ve mısralardan oluşmuştur. Adeta bir Yunus Emre seksiyonu mahiyetindeki bu eserler, geleneksel sanatların çağdaş çizgilerle yorumlanması adına son derece yüksek bir çıtayla hazırlanmış eserlerdir.

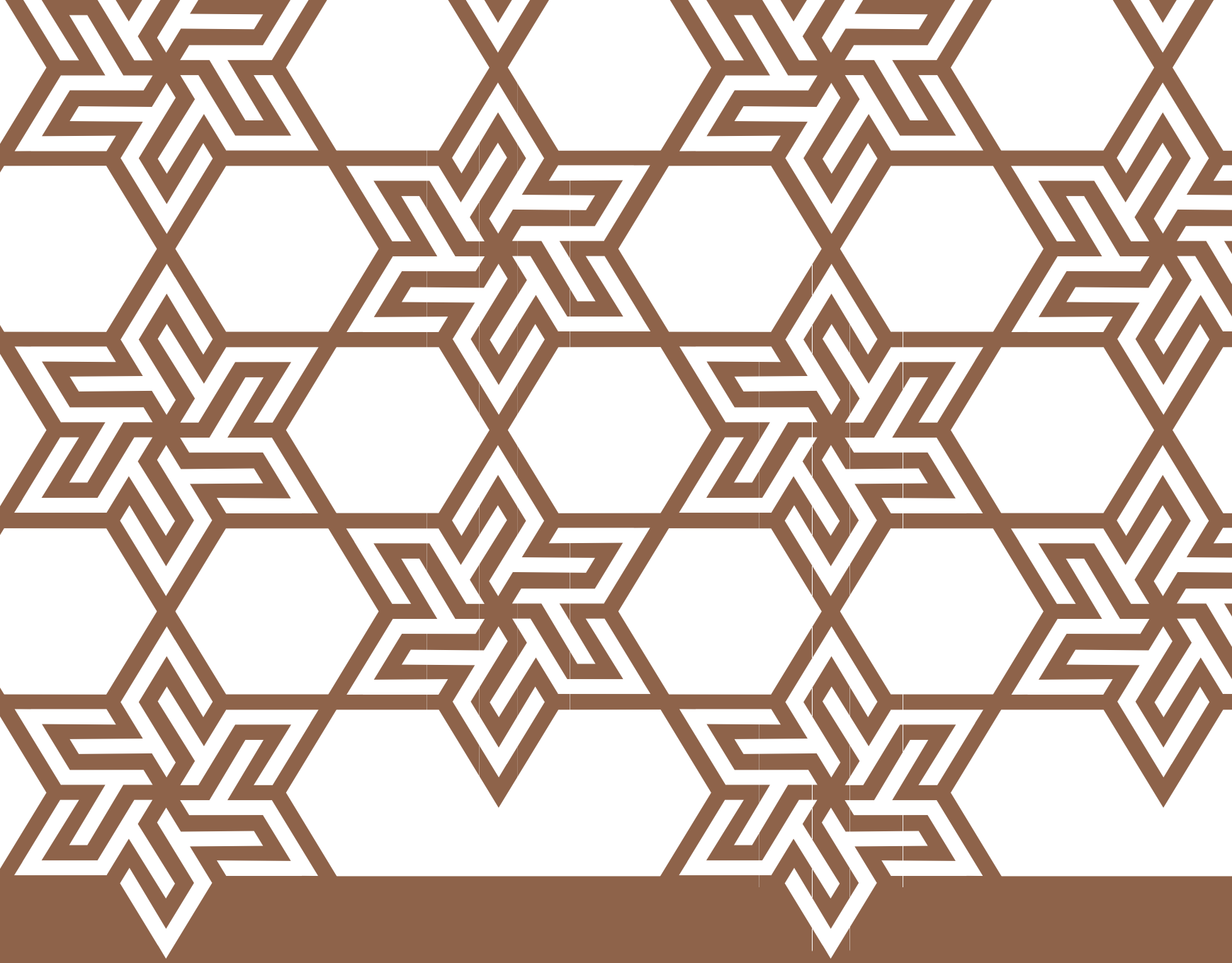

سازان یونس امر

نوبه ۱۳۶۴

Derviş Yûnus söyler sözü yaş doludur iki gözü
Bilmeyenler bilsin bizi bilenlere selâm olsun

YÛNUS'A DAİR

ای پارتنت

ایک شیدائیں

Şâirler ve Şeyhler:
Şiirde
İnsân-ı Kâmil Sembolü

Mahmud Erol Kılıç

Tasavvufî düşüncede birtakım soyut kavramlardan ziyade “insanın” çok canlı bir rol oynadığı ve âdeta sistemin “insan” kalkışlı bir düşünce üzerine oturtulduğu görülür. Bu, Tanrı’nın bütün güçlerinin elinden alınarak dışlanması ve insanın onun konumuna oturtulması anlamındaki bir hümanizm değildir. Bilakis Tanrı’nın bize gönderdiği yine kendisi hakkındaki en önemli ipucu insandır ve Tanrı’nın bütün sırları insanda gizlenmiştir. Binaenaleyh bu manevî antropolojide insanın bilinmesi ile Hakk’ın tanınması birbirinin ayrılmaz şartı kılınmıştır. “*men arefe nefsehü fakad arefe rabbehü*” [Kendini bilen Rabbini bilir] şeklindeki sözle dile getirilen bu hakikat Osmanlı şiirine;

“Bilki vech-i Hakk’a mir’âtdır özün bir hoş gözet
‘**Men aref**’ sırrındaki mâden senin kanındadır”

(Niyâzî-i Mısırî)

şeklinde yansıyacaktır. Burada “kendini bilen” insandan maksat da “insân-ı kâmil”dir. Çünkü ancak kemâle erenler kendi hakikatını idrak edip Hakk’ın tecellisi olduğunu fark edebilirler. Sadece bu dereceye eren kimseler yabancılaşmaktan kurtulup kendi öz kimliğini elde ederler. Onlar yeryüzünde Tanrı’nın eli, ayağı, gözü ve kulağıdır. Şimdi eğer Osmanlı şiirinin “kök felsefesini” tasavvuf vermişse, bir insânî otoriteye bağlılık yani “insân-ı kâmil” düşüncesinin bu şiirin gerek ortaya çıkmasında ve gerekse bizzat mazmûn olarak şiire yansımada önemli rolü olmalı diye düşünebiliriz. Çünkü bu bakış açısına göre bilgi sadece kitaplardan değil müşahhas örneklerle yüz yüze irtibata geçerek, kendi tabirleriyle cemâle karşı bir talimle öğrenilir. “*Üzüm üzüme baka baka kararır.*” atasözü bu eğitim şeklini ifade etmek için söylenmiştir. Birçok şâir de bu yeteneklerini bu meclislerde meşk etmişlerdir. Şiir bu yönüyle bir ruh hâli iken bir yönüyle de zanaattır ve bunun da tıpkı diğer zanaatlar gibi bir pîrinin olması gerekir. Geleneksel eğitim ve mesleklerde ustadan ustaya geçen bir silsileye bağlı bir otoritenin önünde diz çökmek suretiyle (*pîr tutmak*) o ustanın tezgâhında bilginin ve mesleğin öğrenilmesi atılacak ilk adımdır. Bir muallim, bir rehber, bir mürşidin denetimi ve yönlendirmesi altında bu yolda tâlim-terbiye görülmesi tasavvuf mesleğini âdeta usta-çırak ilişkisiyle açıklanabilecek bir zanaat okulu hâline getirmiştir. Meselâ bu düşüncenin, ileride kendisinden bizzat bu mesleğin pîrlerinden birisi olarak müstakil olarak bahsedeceğimiz Yunus Emre’nin şiirlerine şöyle yansımış olduğunu görüyoruz:

“İnsan sıfatı kendi Hak insânda Hak doğru bak
Bu insânın sıfatına cümle âlem hayrân imiş

Her kim ol insânı bile hayvân ise insân ola
Cümle yaradılmış kula insân dolu sultân imiş

İnsân olan buldu Hakk’ı meclis onun oldur sâkî
Hemen bu bî-çâre **Yunus** aşk ile âşına imiş.”

Sultan III. Murâd gibi bir dünyevî otoriteye bile;

“Yola **kulaguz** olmayıcak yürüme sakın
Râhın hatarlarını yine **rehnümâ bilür**”

dedirtecek olan işte bu Osmanlı insanı için “eteğine yapışılacak” bu manevî otorite arayışıdır. Bu durumda Osmanlı şâirinin rûhen “taht-ı tasarrufu” nda yetiştiği bazı ustaların bulunduğu anlaşılmaktadır. İşte bu ana düsturdan hareketle Osmanlı şâirlerinin kendile-

rine manevî rehber seçerek feyzleri ve görüşleriyle gönüllerini ve zihinlerini doldurdular. Başlıca otoriteler kimlerdir diye araştırmaya koyduğumuzda ilki Arapça, ikincisi Farsça, üçüncüsü ise Türkçe eser yazmış, şiir söylemiş üç önemli sûfî şahsiyetle hepsinden fazla karşılaştık. Bazı Osmanlı şâirlerinin şiirlerinde bu şahsiyetlerin bizzat isimleri dahi zikredilirken birçoğunda buna gerek duyulmadan sadece görüşleri şiirde yansıtılır. Her ne kadar bu üç mutasavvıfın kullandıkları dil ve şiirsel formlar birbiriyle irtibatlı değilse de işledikleri mânâların üçünde de müşterek olduğu apaçık görülmektedir.

Yûnus Emre ve Osmanlı Şâiri

Osmanlı şâirleri üzerinde önemli tesirleri olmuş önemli bir sûfî şahsiyet, hiç şüphesiz “hâtem-i lisân-ı Türk”¹ olarak kabul edilen Yunus Emre’dir (ö. 1321?). Bir şiirinde:

*Mevlânâ Hüdâ-vendgâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynası [oldu]*

diyerek Mevlânâ’nın manevî nazarı altında olduğunu belirten Yunus, kimi yazarlara göre “Mesnevî’yi ve **Divan-ı Kebîr**’i okumuş, onlardan birçok mazmûnları, kendince tasarruf etmiş, Mevlânâ’nın tesiri altında kalmış, hatta onun insânî görüşünü Türkçede dile getirmiş bir şâirdir.” **Kimi yazarlara göre de** “Daha önce **İbn Arabî** ve **Mevlânâ**’da vahdet-i vücûd ve buna bağlı olarak diğer tasavvufî mefhumlar, en geniş ve apaçık ifadesini bulmuştu. Fakat Türkçede ilk defa **Yunus** bu mefhumları “üryân”² kılıyordu.”³ Yine onun Türk edebiyatındaki yeri ve tesirleri üzerine geniş bir çalışma yapan Köprülû’nün ifadesiyle “**O, Muhyiddîn Arabî** ve şakirdleriyle **Celâleddîn Rûmî**’nin yaydığı geniş ve serbest telakkileri tamâmiyle kendine mâletmiş, rûhen mutasavvıf, büyük ve çok samîmî ve sânatkâr bir şahsiyetti”³.

Benzer araştırmamızı Yunus üzerinde de sürdürdüğümüz zaman kendisinden evvelki iki üstadında gördüğümüz pek çok ortak motife onda da rastlamamız bizi şaşırtmaz. Her şeyden evvel o da kendi şiirinin sadece bir araç olduğunu, bir biçim olduğunu ama ruhunun, aslının ise **mânâda** bulunduğunu ifade eder;

*Yunus’un sözü şiirden amma aslı **Kitap**’tan
Hadis ile dinene key bil sâdık olmak gerek*

Yine aynı mısralarda şiirin ruhunun dinin iki kaynağı olan Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in kutlu sözlerinden alınma olduğu vurgulanır.

*“Söz karadan akdan degül yazıp okumakdan degül
Bu yürüyen halktan degül Hâlık avazından gelir”*

derken de şiirin zıtlıklar âleminde değil, mürekkeple yazılan yazılardan değil, ders takrirlerinden değil ve bu âciz mahlûk olan kendisinden değil Yaratıcının nidâsından geldiğini söyler. Bu yüzden bu sözler âdeta birer nefhâ-i ilâhiyedirler. Tanrı’nın maddeye üflediği mânâdırlar. Bu açıdan Yunus bu mevzûn sözlere şiir demek yerine “**nefes**” adını

1 “Bu bizden önden gelenler mânâyı pinhân dediler. Ben anadan doğmuş gibi geldim ki üryân eyleyem” Yunus Emre.

2 Bkz. Mustafa Tahralı, “Yunus Emre’nin Şiirlerinde Tasavvufî Mefhumların Akisleri” s.180.

3 Fuad Köprülû, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 326

verir ki bu tabirin tasavvufî düşüncede “nefes-i rahmânî” kavramı ile irtibatı vardır.⁴ Zira içine “rûh ilkâ edici nefes” üflenmiş kelâm dölleyici kelâmdır, hayata getirici kelâmdır ki bu da er kişide bulunur. “İsâ” gibi ölüyü diriltten bu nefhaya ise şiirde “mânâ” denilir.⁵ Nefeste tesir varken, diğer sözlerde böyle bir özellik yoktur. Böylesi şiire ayrıca “nutk” denilir ki hâl diliyle söylenen söz demektir. Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi’nin **Sohbetname**’sinde; “Muhakkıklar indinde **nutk** hâldir” demesi bu mânâyadır. Çünkü onun “şiiirleri de Allah’ın her şeyi kuşattığı bilincinin ve aslı düzeyde yaşanmış bir dinî tecrübenin özelliklerini yansıtan şiirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunus, bu dünyanın da öteki dünyanın da Allah’ın büyüklüğü ve tecellisiyle dolu olduğunu ve o Sevgili’nin, kalbinin en derin köşesinde saklı bulunduğunu duyan ve yaşayan bir **bilge-şâirdir**. Bu duygu onu **Allah’ın dilinden** konuşmaya götürür.”⁶ Akkirmanlı Nakşi’nin söylediği gibi bu sözler her ne kadar unsûri bedenden lisan aracılığı ile dışarı çıkıyorsa da esas çıkış yeri orası değildir:

“Eyâ sen sanma ki senden
Bu güftârı **dehân** söyler
Veyâ terkîb olan unsûr
Veyâ **lahm-ı zebân** söyler”

Diğer taraftan sadece lisandan kaynaklanan ve kökleri daha derinlere gitmeyen şiirler ise “dışı hoş – içi boş” şiirler olarak görülürler. Yani şekil ve tavır bakımından çekici görünen fakat ruhtan ve mânâdan uzak şiirlerdir bunlar. Bu şâirler de “gece gündüz lüzumsuz öten baykuşa” benzetilir. Hatta Yunus böylelerini “ötecek duvarı bile olmayan baykuşa” benzetir:

“Anun kim tışî hoş-durur bilün içi boş-durur
Dün gün öten baykuş-durur sanma bütün divârı var”

Kitabımızın başına bir serlevha olarak aldığımız şiirde geçen “Teklifsiz söylenen söz âşık kimseye hâl verirken külfet ile söylenen sözler susuzların derdine şifâ olmaz” sözleriyle sanki Kuddûsî, Baba Yunusleyin söz söylemeyi kasteder gibidir. Çünkü Yunus’un, sıcak ve yalın şiirlerini okuyan ve dinleyen kimse ile derhal senlibenli bir münâsebet kurarak asırlarca sevilip gönüllerde yaşamasının sırrının onun her türlü resmiyetten ve edebî olmak endişesinden uzak “teklifsiz üslûb”unda yattığı söylenmiştir.⁷

Manevî emanet “kalpten kalbe yol vardır” fehvasınca elden ele, gönülden gönüle geçmektedir. Yunus da kendi üstadlarından aldıklarını bir sonrakilere nakletmekte, mânâ yüklü sözleriyle kendinden sonrakileri yetiştirmektedir. Onun nefesleriyle ısınan kalpler de karşılığında tıpatıp Yunus gibi düşündüklerini bir arz-ı şükrân olarak belirtmekten çekinmezler ki gelenek bu olsa gerektir. Sûfilerin deyimiyle “El ele, el Hakk’ a”.

“Evvel âdım Yunus idi şimdi İsmâil Ümmî’dür
Ol dost için Arafat ta koç u kurban olan benem”

“Bir zaman Yunus oldum cümle cihâna doldum
Şeyhoğlu Satu olup yine belüren benem”

4 “Didüm iş bu nefesi âşıklar hükmiyle Bahılluksuz er gerek bir karara turası” Yunus Emre.

5 “Mâ’nî eri bu yolda melûl olası değil Mâ’nî duyan gönüller hergiz ölesi değil” Yunus Emre. Ayrıca Yunus’un Divanında bu konu “ma’nî”, “ma’nî bahri”, “ma’nî berâtı”, “ma’nî bilmek”, “ma’nî bitmek”, “ma’nî bulmak”, “ma’nî duymak”, “ma’nî eri”, “ma’nî sözleri”, “ma’nîden almak”, “ma’nîden haber eylemek” gibi birçok şekillerde geçmektedir.

6 Turan Koç, “Yunus Emre’nin Şiirlerine Din Dili Açısından Bir Yaklaşım”, s.25.

7 Önder Göçgün, “Yunus Emre’de Teklifsiz Üslûp”, c. ., s.36.

*“Yunus dedemdir söyleyen Seyyid Hâşim’dir dinleyen
Bu esrârı fehmeyleyen ağıyâra açma râzımı”*

*“Niyâzî’nin dilinden Yunus-durur söyleyen
Herkesi çün cân gerek Yunus-durur cân bana”⁸*

Buraya kadar gördüğümüz Osmanlı şâirleri üzerindeki büyük sûfî pîrlerin tesirleri konusunda İbn Arabî’nin tesirinin tamamıyla fikrî yönden, Mevlânâ’nın tesirinin esasta fikrî yönden olmakla beraber kısmen de şeklî yönden olduğunu söyleyebiliriz. Hiç şüphesiz Osmanlı şâirlerini tesiri altına alan mutasavvıf üstadlar sadece bu üç şahsiyet ile sınırlı değildir ama en başta gelenlerinin bu üçü olduğu da bir gerçektir. Binaenaleyh bu kimseleri Osmanlı şâirlerinin şiir tezgahında kendilerinden şed kuşandığı üç mukaddes pîr olarak görebiliriz. Çünkü bu “gelenek dünyası, çok boyutlu ve cepheli bir dünya olarak, şâirin okuludur. Bu okuldan geçmek zorundadır şâir. Aşkla, sevgiyle, çileyle...”⁹

8 Yunus’un Türk şiirine olan tesiri günümüzde de devam etmektedir. Bkz. Hasan Aktaş, Yeni Türk Şiirinde Yunus Emre Okulu ve Misyonu, Edirne 2002.

9 Sezâî Karakoç, Edebiyat Yazıları , s.95

Yunus Emre'de Akıl Kavramı

Bilal Kemikli

Yunus Emre, Anadolu'yu aydınlatan büyük şahsiyetlerden biridir. Günümüzde etkisi hala devam eden ve evrensel boyutlarda tanıtılan bir şahsiyet olarak Yunus Emre, 13. yüzyılın sonrası ile 14. yüzyılın çeyreğinde yaşamış ve eserler vermiş bir sufi şairdir. Bununla birlikte, 20. yüzyılın başlarında keşfedilmiştir. Onun içinde bulunduğu süfi geleneğin menkabevi zemininden çıkarıp ilim âleminin dikkatlerine sunan merhum Fuat Köprülü'dür. Köprülü'nün Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar'ı (İstanbul, 1918) ile başlayan Yunus araştırmaları, bir şair, bir süfi ve bir kültür adamı olarak onu ele alan farklı disiplinlerde ilmi ve popüler seviyede yapılan çalışmalarla devam etmiştir. Fakat geline bu noktada hala Yunus'a ilişkin sorular kâmilan cevaplanmış değildir.

Yunus Emre, Feridüddin-i Attâr çizgisinde devam ederek Mevlana Celaleddin er-Rûmî ve Muhyiddin İbn Arabî gibi döneminin süfi entelektüellerinin takipçisi olduğu vahdet düşüncesini benimsemiştir. Bu vahdet düşüncesinin temelinde, varlığın birliği ilkesi vardır. Bu bakımdan şiirleri, sadece ahlak açısından değil varlık felsefesi ekseninde de tahlil edilebilir. Daha doğrusu ahlak, aynı zamanda bir varlık problemidir. Nitekim ahlaki tekâmül, varlığın her bakımdan idrakiyle mümkün olacaktır. Dolayısıyla Yunus Emre'nin felsefi duruşu vahdet düşüncesinden neşet eder. Bu sebeptendir ki, gerçek ve yegâne varlık olan Allah'ı idrak etmek, onu gerçek anlamda sevmekle mümkündür. Bu ise, onun eserlerini, her biri birer zamanlı varlık olan aciz varlıkları sevmekle olacaktır. Bu bakımdan modern çağı hazırlayan pozitif ve materyalist anlayışın ihmal ettiği insan ve çevre, Yunus Emre'nin düşünce dünyasında temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hangi inancın müntesibi olursa olsun, insanı, bizatihi insan olması dolayısıyla sevmek ve ona Gerçek Varlığın eseri nazarıyla bakmak!.. İşte onun düşüncesini özetleyen bu bakış açısidir.

Onu bu bakış açısına ulaştıran, insanı, çevreyi bu perspektifle algılamasını sağlayan akıl hangi akıldır? Diğer bir ifadeyle o, hangi akıl kategorisiyle varlığı anlama çabasına girmiştir? Bu makalede doğrudan doğruya onun şiirlerinden yola çıkılarak analitik çerçevede akıl kavramına yüklediği anlam tahlil edilecektir. Akıl derken akılcıların ön gördüğü gibi bilginin yegâne kaynağı olan bir akıldan söz etmiyoruz. Akıl, Yunus'a göre, bilgi problemi açısından ele alınmaktan çok, varlığı idrake açılan bir penceredir. Bu pencere insana sunumlu en önemli hediyedir. Bu bakımdan öncelikle "insan nedir?" sorusuna cevap aramak gerekiyor. Yunus Emre'nin bu soru etrafında pek çok cevabı var. Lakin burada onun bir insan-şehir metaforuyla yaptığı insan tanımını hatırlamakta yarar vardır. O, insanı, şehirden yola çıkarak anlamaya ve anlatmaya çalışır. Ancak bu şehir, günümüzdeki gibi, kalesiz şehirlerden değildir. Kale, eski şehirleri şehir yapan temel unsurdur. Genellikle bir birine bağlı üç kaleden ibarettir şehirler: En dıştaki kale, şehir halkının bağı bahçesiyle tarımını yaptığı, hayvanlarını otlattığı geniş arazilerden oluşur. İkinci kale ise, halkın yaşadığı, dükkânlarının, hanların ve hamamların olduğu geniş mahaldir. Bu kısma biz şimdi sur içi diyoruz. Bu kalenin giriş kapıları vardır ve akşamları bu kapılar kapatılır. Üçüncü kale ise, iç kaledir. Burada şehrin valisi yahut kale komutanı ikame eder. Şehir buradan yönetilir. Hazine burada saklanır. Muhtemel bir kuşatmada mukavemeti kolaylaştırmak için bu iç kalede su, erzak ve mühimmat depoları bulunur. Düşman muhasaraya en dıştaki kaleden başlar. Halk gelmekte olan düşman askerlerinden korunmak için hayvanlarını ve değerli eşyalarını alarak daha muhkem olan ikinci kaleye doğru akın eder. İkinci kalede kapılar kapanarak savunma yapılır. Buradaki savunma kırılr ise, iç kaleye geçilir. Yunus'un muhayyilesindeki şehir, iç içe üç kalesi olan bu şehirdir.

Vücûd Kal'asında Bir Sultan

Yunus'un insanı şehirden yola çıkarak anlatması, daha sonrakilere de ilham olmuştur. Bunlardan biri olan Hacı Bayram'ı Veli, "Çalabım bir şâr yaratmış iki cihan arasında" ilahisinde bu insanı şehirden bahseder. İnsanı şehirden, şehri insandan yola çıkarak anlama çabası, diğer sûfî şairlerde de örülen bir husustur. Esasen bu şairlerin temel bir amacı vardır; o da marifet kavramıyla ifade edilen tevhidi bilgiye ulaşmaktır. Bu bilgiyi de ancak insanın kendisini, diğer insanları ve içinde yaşanılan âlemi tanımasıyla mümkündür. Bu sebepten sûfî şairlerin temel malzemelerinden biri, insandır; insanı tanımak ve bilmek, Allah'ı tanımak ve bilmeye götürüyor. Peki, insan nedir? Bu soru, sadece sûfî şairlerin sordukları bir soru değildir. Bütün dinlerde ve felsefi sistemlerde sorulan ve cevabı aranan bir sorudur. Yunus'un bu soruya verdiği cevaplardan biri: İnsan bir şehirdir. Bu şehrin vücûd adı verilen muhkem bir kalesi vardır. Bu kalenin içinde sultan oturur ve şehri her hangi bir boşluğa mahal vermeden idare eder. Bu kalenin sultanı akıldır. Sultanın hazinesi, gönüldür; hazinenin bekçisi de aşktır. Diğer bir ifadeyle gönül hazinesi, ancak aşkla ortaya çıkar.

*İş bu vücûd bir kal'adur akıl içinde sultan
İş bu gönül bir hazînedür ışk tutmuş bekler anı*

Vücûd şehrinin sultanı olan akıl iki kapı görevlisi vardır: Göz ve dil. Göz ve dil akla uyarak şehrin giriş çıkışını kontrol altında tutarlar.

*Nazar üzre dil kapucı cümlesi akla tapucı
Akıldur işler yapucı eler cümle abâd anı*

Her sultanın olduğu gibi, aklın da düşmanı vardır. Aklın düşmanı öfke(buşu)dir. Buşu, aklın sarayını ele geçirirse ki bu mümkündür; o vücûd sarayı tarumar olur. Öfke, cihanın güzelliklerini göstermez. Akıl gibi değildir, sürekli insanı ve insanlığı tüketir.

*Akıl gitti buşu geldi 'akl evini buşu aldı
Sultân buşu oldu göstermez oldu cihânı*

Yunus'un, aklın karşısına öfkeyi (buşu) koyması ilginçtir. Öfke, hiddet, gazap gibi şiddetli kızgınlık halidir. Bu hal kalıcı değildir; öfkeye sebep olan durum ortadan kalkınca öfke de ortadan kalkar. Ancak öfkenin hüküm sürdüğü demlerde, insanın gözü dünyayı görmediğinden, pek çok zarara sebebiyet vermiş olacaktır. O sebepten "Öfkeyle kalkan zararlar oturur." Demişlerdir. Mefhum-ı muhalifinden hareket edersek akıl, duygulara hâkim olmak, hemen hiddetlenmeyip teenniyle ve tesâmühle hareket etmektir. Yunus'un bu beyitlerinde akla yüklediği anlam, onun ahlakçı tarafını da ele vermektedir. Onun bu yönünü ele veren en önemli eser, Risaletü'n-Nushiyye'dir.

Risaletü'n-Nushiyye'de, aklın insanın ruhî ve ahlâkî tekâmülündeki rolüne atıfta bulunur. Klasik yaratılış tezlerinden yola çıkan şair, yaratılışın temel unsuru olan (anâsır-ı erba'a) toprak, su, hava ve ateşin, insanın sadece beden yönünü ifade etmediğini, bunların her biriyle insana geçen bir kısım sıfatların olduğunu söyler. Her bir unsurdan dörder sıfat insana geçmiştir. Toprakla ve su ile dörder kötü sıfat geçmiştir. Herhangi bir insanda mutlaka olması gereken bu on altı sıfatın, sabır, iyi huy, tevekkül, mekremet (cömertlik), safâ, seha, lutf ve visal olmak üzere sekiz tanedir. Kötü sıfatlar da kizb, riyâ, tizlik, nefes, şehvet, kibir, tama ve hased olmak üzere sekiz tanedir. Daha sonra, bedene can ile gelen izzet, vahdet, hayâ ve âdâb-ı hâlden müteşekkil dört sıfattan daha bahseder. Böylece insan, yirmi sıfatla doğmuş olur.

Şaire göre, beden nefsi, can ise, rûhî sıfatların kaynağıdır. İnsanlık, vücut iklimi içerisinde bu sıfatları dengelemekle ortaya çıkar. Ahlak, bu temel dengeyi öğreten bir disiplindir. Bu dengeyi sağlamak, akıl ve iman sayesinde mümkündür. Ancak tek bir akıl yoktur. Nitekim o üç akıldan söz eder. Bunlar: Dünya düzenini öğreten akl-ı ma'âş, âhiret ahvâlini bildiren akl-ı ma'âd ve Allah'ın mârifetini bildiren akl-ı küldür. Peki, bu akılların insanların hayatındaki rolleri nelerdir? Daha doğrusu nefsi ve rûhî sıfatların teşekkülünde bu akıllar hangi görevleri ifa eder? Tamamen alegorik bir üslupla kaleme alınan Risâletü'n-Nushiyye, uçsuz bucaksız bir coğrafya olan gönül cihanından söz eder. Bu gönül cihanına hâkim olmak isteyen iki sultan vardır. Bu iki sultandan biri rahmânî (iyi), ötekisi ise şeytânî (kötü)dir. Akıl, iyiliği ve pozitif değeri temsil eden bu Rahmânî sultanın hem baş veziri hem de müşaviridir.

Kötülük sultan kibir komutasındaki ordularıyla gönül mülkünü muhasara ettiğinde, iyilik sultanı, bu güçlü düşman güçlerine karşı mukavemet göstermenin yollarını baş veziri olan akıldan öğreniyor. İyilik sultanı aklın önerilerini birer birer dinleyip üzerinde düşündü ve uygulamaya koydu. Böylece aldığı tedbirlerle gönül mülkünde iktidarını güçlendirdi.

*Birin birin 'akıl sözün işitdi
Tefekkür eyledi kendüye gitdi
Girü geldi 'akıl öğütler anı
Bize gelenlerün kurtuldu cânı*

Zıtlar her dem savaş halindedir; biri ötekinin aleyhine kendi iktidarını güçlendirme çabasındadır. Bu savaş farkında olalım ya da olmayalım, bir ömür devam eder. İyiyle-kötünün, rahmânî olanla şeytânî olanın savaşında iyilik sultanının elinde tek bir güç vardır; o da, sevgidir. Sevgi, insanın rahmânî tarafta yer almasını ister. Bunun ortaya çıkmasını sağlayan ise, akıldır. Gönül mülkünün sultanı olan ruh, bu savaşa aklın danışmanlığında çıkar ve onun yardımlarıyla zafer kazanır. Çünkü nefis ülkesinin şeytanî güçleri, her türlü entrikayı kolayca düzdüklerinden insanı yanıltabilir; şer olanı hayır gibi gösterebilir. Akıl, insanı hilelerden koruyor. İçteki savaş böylece başlıyor, nefis ülkesinin öncü kuvveti olan kibirle savaşıyor, sonra sırayla buşu (öfke), buhl (cimrilik) ve hasetle savaşılarak, sabır ve metanetin destekleriyle nefis ülkesinin son kuvvetleri olan gıybet ve bühtan (iftira)la karşılayarak zafere ulaşılmış oluyor. Risâletü'n-Nushiyye'de her biri birer destan olarak anlatılan bu seferler boyunca, karşılaşılan özel durumlar ve tuzaklar birer birer ortaya koyuluyor.

Esasen kazanılan zaferin görünmeyen mimârî akıldır. Baş vezir ve müşâvir olan aklın bilgi kaynakları vardır. Bir kısım câsuslar, gelir akla bilgiler aktarırlar. Akıl bunlardan yola çıkarak bir strateji belirler. Casus, bir yandan gelişmelerden haber verirken, öte yandan da aklın emirlerini ve önerilerini ilgili makamlara taşır.

*Eğer dinlenirsen haber vireyin
'Akıl câsûsu ne dir göstereyin*

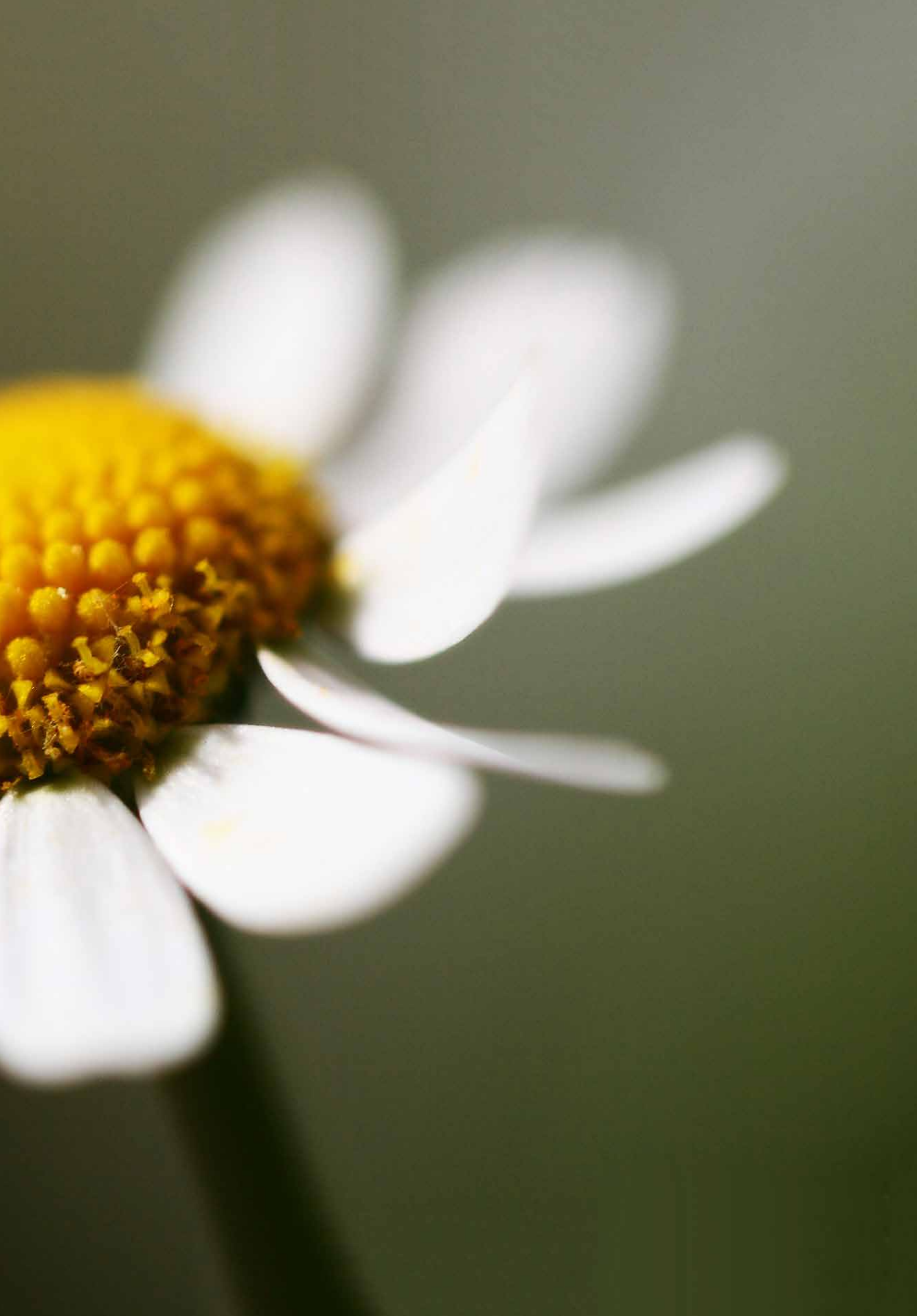

*'Akıl dir câsusa yort imdi girü
Kanâ'ata haber benden degirü*

*Kanâ'at hoş otursun taht anundur
'Ata-yı devletile baht anundur*

Peki, insan nedir? Bu soru, sadece sûfî şairlerin sordukları bir soru değildir. Bütün dinlerde ve felsefi sistemlerde sorulan ve cevabı aranan bir sorudur. Yunus'un bu soruya verdiği cevaplardan biri: İnsan bir şehirdir.

*‘Akıl cāsüslara söyler divânda
Yürün bulun düzenlik safı kanda*

Yunus Emre, iç âlemimize cereyan eden savaşta akla yüklediği misyonla, aklın sadece bu dünyaya ait işleri deruhte etmediğini, aynı zamanda onun mânâ âlemindeki saadetin de kaynağı olduğu fikrini işler. Mamafih din de akılla kâimdir. Diğer bir ifadeyle dinî tek-liflerin hayata geçirilmesi, akılla mümkündür. Din kibir ve kin sahibinde bulunmaz, der. Zira kibir ve kin, zindandır. Zindandaki insan esir hükmündedir. Bu esareten kurtul-mak, ancak akılla mümkündür. Dolayısıyla din anlamda özgürlük akılla mümkün oluyor.

*Ki dîn dutanların siccîn nesidür
Ya kibir ü kîn olıcak dîn nesidür*

*Yüri imdi meded iste ‘âklıdan
Esîr olmuş kişisin bunca yıldan
‘Akıl ‘adl ıssı bir ‘azîz kişidür*

*Mededsüz kalana meded işidür
Seni dürlü belâdan kurtara ‘akl
Sa’âdet ola sana cümle ay-yıl*

Yunus, soyut bir kavram olan akıl, daha iyi anlayabilmemiz için teşhis ederek somut hale dönüştürür. Ona göre akıl, Allah’a bakan bir kişidir. Daha doğrusu, akıl, ledünnî bilgiye sâhip bir velîdir. O doğrudan doğruya ilâhî kaynaktan aldığı bilgiyle, insanı iyi olanı hayata geçirme konusunda teşvik eder. Şeytânî sultanın komutalarından biri olan buhl (cimrilik)a karşı, iyiliğin hâkim olmasını isteyen kişilere akıl şu tavsiyede bulunur:

*‘Akıl bir kiidür Allah’a bakan
Uyarısan ‘akla uy ol buhlı yakar*

*‘Akıl aydur gele bir gözlerün aç
Sahâvet kandayısı ol yana kaç*

Cimrilik ve el sıklığı olan buhlun karşısı, cömertlik (sahâvet)tir. Akıl, cimriliği yenme-nin yegâne yolunun, cömertliğe sığınmak olduğunu söylüyor. Risaletü’n-Nushiyye’de akla yüklenen bu olumlu anlama karşın, oluşturulmuş aklın, bazen hakikati idrakte aciz kal-dığını söyler.

*Bundan böyle n’olasını degme ‘akıl şerh etmeye
‘Aşıklara miskîn Yûnus hoş haber degürü gelem*

*Âlimler bunu bilmez degme ‘akıl ana irmez
Hidâyettür Yûnus’a keşf oldı hâcemüzden*

Bu oluşturulmuş aklın zincirlerini kıracak olan şey aşktır. Aşk, insanın sak akıl olan akl-ı külle ulaştıracaktır. Akl-ı kül, varlığın özü, aslı ve ilki olmak itibarıyla cevhere benzetilir. Akl-ı külle ulaşan kişi, ikilikten kurtulur, gerçek anlamda tevhide ulaşır.

*Nefsünün varlığını akl-ı külle ulaştırur
Varlığın yoga denşür cevher ol olma muhas
Kanca vardun iy 'akil bir ağızdan cümle dil
Cüz'ıyyat-ı müsel sel haber virür 'akl-ı kül*

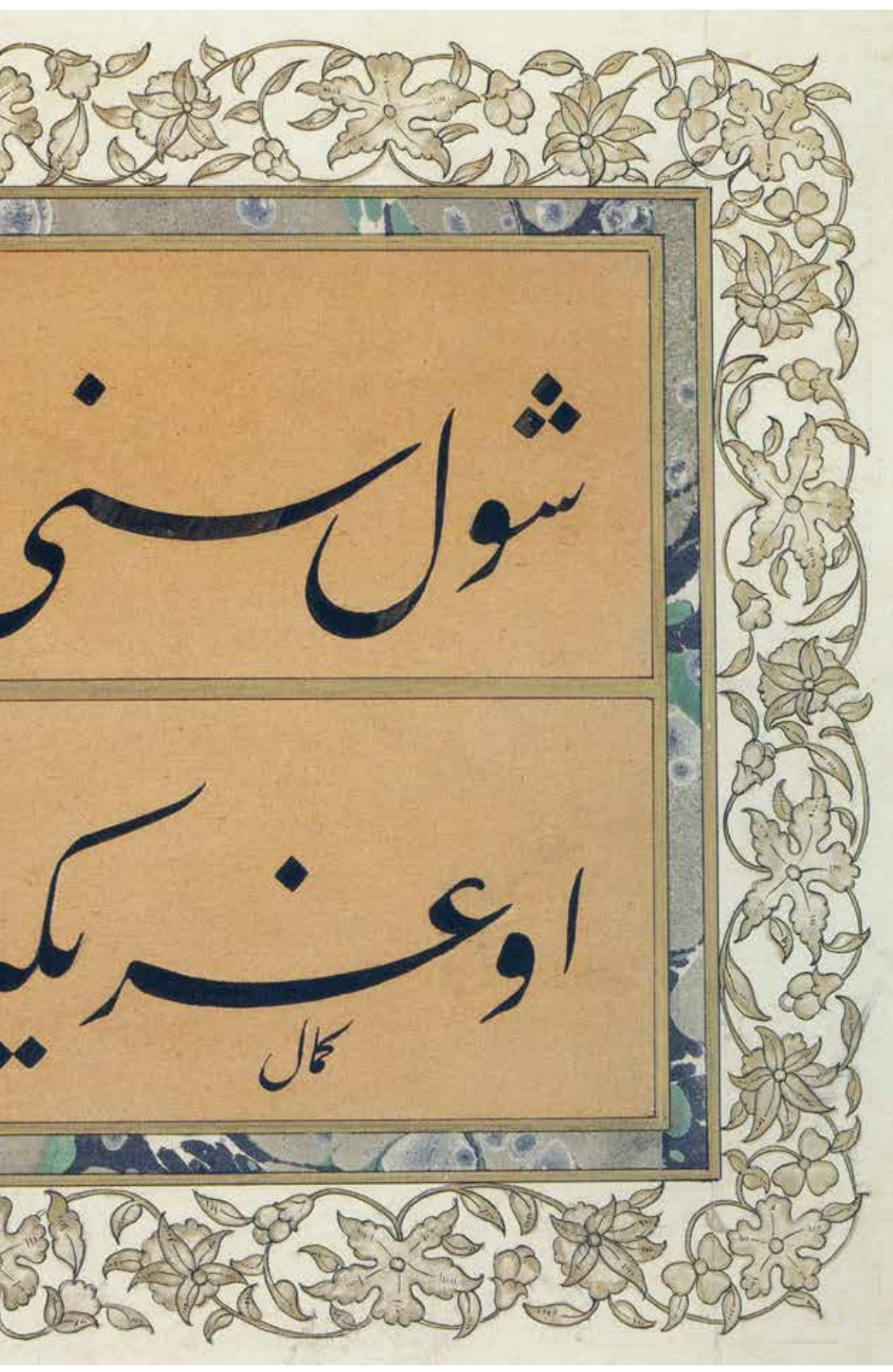
Hulâsâ, Yunus Emre'nin akla yüklediği anlama ilişkin bu kısa değerlendirme, onun aklı, hem içimizdeki aydınlanmayı ve ahlâkî kemâle ulaşmayı sağlayan tarafıyla hem dünyayı anlama ve anlamlandırma açısından ele aldığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

“Yunus Emre ve Akıl: Vücut Kal'asında Bir Sultan”, *Kültür*, 4, 2006, Güz, 53-56

سون کشتی

قویارباشی

Bu Yolda Acâib Çok:
Yûnus Emre'nin
Bir Şiirinin Yorumu

Mustafa TATÇI

Süretten gel sıfata yolda safâ bulasın
Hayâllerde kalmagıl yoldan mahrûm kalasın
Bu yolda ‘acâib çok sen ‘acâib anlama
‘Acâib anda ola dost yüzini göresin

‘İşk kuşağın kuşangıl dostun yolını vargıl
Mücâhede çekersen müşâhede idesin

Bundan ‘ışkun şehrine üç yüz deniz geçerler
Üç yüz deniz geçübün yidi Tamu bulasın

Yidi Tamu’da yangıl her birinde kül olgıl
Vücûdun anda kogıl ayruk vücûd bulasın

Hakikatdür Hak şârı yididür kapuları
Dergâhında yüz dürlü gerek kudret göresin

Evvelki kapusunda bir kişi durur anda
Sana eydür teslim ol gel miskinlik bulasın

İkinci kapusunda iki arslan vardur anda
Niçeleri korkutmuş olmasın kim korkasın

Üçüncü kapusunda üç evren vardur anda
Sana hamle iderler olmasun kim dönesin

Dördüncü kapusunda dört pîrler vardur anda
Bu söz sana rumûzdur gör kim delil bulasın

Beşinci kapusunda biş ruhbân vardur anda
Dürlü metâ’lar satar olmasun kim alasin

Altıncı kapusunda bir Hür oturur anda
Sana eydür gel berü olmasun kim varasın

Çün kim anda varasın ol Hürîyi alasin
Bir vâyeden ötürü yoldan mahrûm kalasın

Yidinci kapusunda yidiler otrur anda
Sana kurtuldun dirler gir dost yüzün göresin

Çün içerü giresin dost yüzini göresin
Ene’l-Hak şerbetini dost elinden içesin

Şu didügüm kelecî vücûddan taşra degül
Tefekkür kılurisan cümle sende bulasın

Yûnus işbu sözleri Hak varlığından eydür
İsterisen kânını miskinlerde bulasın

Bu makalemizde, Yunus Emre'nin seyr ü sülûkunu anlattığı, Remzi bir üslubla yazılmış bu şiirini yorumlamaya çalışacağız.

Sülûk bir yoldan gitmek, bir şeyin içine girmek demektir. Bir tasavvuf istilâhı olarak sülûk, “Allah’a vâsıl olmak için kabiliyeti artırmak, nefisten arınmak Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmak şeklinde açıklanabilir. Sülûktan gaye, Muhammedî ahlâk üzere olmaktır. O da güzel ahlâktan ibarettir. Allah’a vuslat, ancak sülûk ile mümkündür. Sülûk ehline “sâlik”, sâlikin takip ettiği yol ve yöneme “meslek”, menzile ulaşan sâlike ise “vâsıl” (kavuşan) ismi verilir. Sülûk sırasında birtakım makâmlar geçilir, hâller yaşanır. Bunlar basiretle alakalı olduğu (gönül gözüyle seyredilerek algılandığı) için, sülûk kavramı seyr kavramıyla birlikte kullanılır. Seyr ü sülûk (görmek ve vuslat için bir yoldan gitmek) denmesinin sebebi budur. Sülûk sırasında yaşanacak olan makâm ve haller, kul ile Allah arasında manevî birer sırdır. Sülûk seyreden sâlik, sülûku esnasında, nefis merhalelerini sırasıyla yaşar, türlü menziller aşar, Hak ve hakikate ulaşır... Sülûk bir kâmilin murakabesinde gerçekleşir. Mâlum olduğu üzere, kılavuzsuz kuş uçmaz, karanlık yollarda ışısız gidilmez...

Sâlik, aşk ve irfan kanatlarını takip maddeden manâya, beşerî benliğinden hakikî benliğe, çokluk berrinden teklik bahrine doğru uçan bir göçmen kuşa benzer. Yahut, deryasını arayan bir ırmağa...

İnsan, hazret-i insana ulaşmak istiyorsa, sülûk etmeli, “kanatlanıp uçmalı”; bir derya (cem’)dan geçmeli, bir selâmet sahili (fark)ne ulaşmalıdır.

Hak sırrı bir şaraptır ve bu şarap, ancak selâmet sahiline çıkanlarca içilebilir. Buna işareten Yunus şöyle der:

*Bir kuş olup uçmak gerek bir kenara geçmek gerek
Bir şerbetden içmek gerek içenler ayılmaz ola*

Sülûk, sûfilerin Mi’râcıdır. Her sûfî, bu manevî yolculuğu, kendi enfüsünde yaşar. Hz. Peygamber’in Cebrâîl, Hz. Musa’nın Hızır ile yola çıkması gibi, sâlikler de manâ yoluna hakiki bir kâmilin kılavuzluğunda giderler...

Sülûk çıkarmak kolay değildir...

Yol uzaktır, korkulu geçitleri vardır. İncedir, derincedir; kılıçtan keskincedir.

Bütün bu tuzaklardan, derin ve korkulu geçitlerden kolaylıkla geçmek için nefis terki gerektir, sabır gerektir, zikir, tefekkür gerektir, aç ve susuz çok çok emek çekmek gerektir...

Elest şuûruyla şuûrlanmak, tevhîdi gerçekleştirip yeniden birlik âlemine dönmek için bu mücâhede şarttır.

Seyr ü sülûk, “başlangıç ondandır, dönüş onadır” ilâhî hükmünce, geçmişi ve geleceği bir noktada birleştiren yolculuktur. Bu yolculuk, burada, dünyada yaşarken tamamlanacaktır. Yunus’un bu konudaki hükmü şöyledir:

*Ezel benim ilimdir Elest benim yolumdur
Ezel ile Elest’i ben bunda göre geldim*

Sülûk, nefsi vücûttan ilâhî vücûda (seyr ilallah); ilâhî isimlerden sıfatlara ve zâta (seyr fil-

lah) bütün zıtlıklardan kurtulup Ka'be Kavseyn'e (aynû'l-cem) ve Allah ile Allah'ta seyre (seyr billah anillah) doğru bir silsile arz eder. Bu son makâm, tam velayet makâmı olup Hak'tan -Hak ile beraber- tekrar halka dönmeyi ifade eder. Artık vahdette kesret, kesrette vahdet yaşanacaktır.

Esasında bu vahdet âleminde tevhîdi yaşayan şüürlular için ne seyr edilecek bir şey, ne sefer edilecek bir yol vardır:

Gerçek sana kul olan gönlünü sana veren

Kendüde seni bulan kancaru sefer etsin

Sülûk bu manâda insanın kendinden kendine seferi; kendini keşfidir.

Hem dahi sülûk seyreden âşıkın -her şeyi birlediğinden ötürü- mezhebi de dini de Hak olmuştur:

*Sülûk seyir iden aşkun erine
Niçe mezheb olur dinden içeri*

Bu bilgilerden sonra Yunus'a dönelim, "gönlü kılavuz kılıp" Yunus'la birlikte seyr ü sülûka başlayalım.

Gönüller sultanı Yunus Emre'nin Dîvânında bir şiiri var. O bu şiirinde, manevî yolculuğu/nu anlatıyor. Bizi sülûka, sûretten, hayâllerden hakikate çağırıyor. Bu çağrıyı yaparken bir yoldan gidilip, kale/şehre ulaşmak; şehrin içinde bulunan bir ev (dergâh/sarây)in içine girip burada bulunan sultanı bulmak gerektiğini ima ve işaret ediyor. Fakat bu yolun kolaylıkla geçilemeyeceğini, pek çok acaipliklerle karşılaşılacağını, bunların hiç birisinde takılmamak gerektiğini, sülûkta vehme düşenin yoldan mahrum kalacağını söylüyor. Hülasa, yolun temizlenmesi; nefsin arındırılması gerektiğini öğütüyor...

Yunus, söz konusu şiirinde şöyle diyor:

*Sûretten gel sıfâta yolda safâ bulasın
Hayâllerde kalmagıl yoldan mahrûm kalasın*

"Manâ yolunda safa bulmak istiyorsan, görünen bu sûret (şekiller)ten sıfata (o sûretle sıfatlanan gerçek vücûda) gel. Bu sûretler, birer hayâl (aslı vücûd olmayan birer gölge)den ibarettir. Bu gölgelerde takılırsan, manâ yolundan mahrûm kalır, hakikate ulaşamazsın!"

"Sûretten" kelimesi Divân'ın bazı yazma nüshalarında "Sırâtdan" şeklinde gelmektedir.

Beyitte iki ana kavram vardır: Sûretler ve hayâller.

Sûretler, dünya; hayâller de misâl (berzah) âlemine aittir. Her iki âlem de gayb (zat) âlemi-ne engel ve perdedir. Bütün bu âlemler ise, sıfatlar âlemidir.

Sıfatlar, (görüntüler, renkler, desenler, şekiller) âleminde geçip zata yönelmelidir. Gerçekte, her sûret bir sıfattır, geçilmesi gerekir.

*Bu yolda acâib çok sen acâib anlama
Acâib anda ola dost yüzünü göresin*

“Bu manâ yolunda şaşılacak pek çok şey vardır. Sen bunları acaip anlama (her şey yerli yerindedir!). Acaip, dost yüzünün tecellisini gördüğün zaman yaşayacaklarındır. (Sen esasen, işte o zaman şaşırma!)

Dost yüzü, insanın ayân-ı sâbitesinden (yani, değişmeyen özünden) farklı değildir. Ayân-ı sâbitesine ulaşan kişi yakîn ile önceden bunu fark edemezse başka bir tecellî bekleyeceği için şaşırabilir. Yolcu, aynı gayr; aynadaki görüntüyü görünenden farklı zannetmemelidir.

*Aşk kuşağın kuşangıl dostun yolunu vargıl
Mücâhede çekersen müşâhede edesin*

“Ey sâlik, aşk kuşağını kuşan, yani aşka yönel, aşktan başla, aşkla

gayrete gel. Dostun yoluna aşk ile gidilir. Mücâhede edersen, nefsinin terbiyesine yönelirsen, müşâhede (Hakk’ın cemâline) yaşarken ulaşırsın!”

Yûnus bir beytinde, “Şeriat tarîkat yoldur varana/Marifet hakikat andan içerü” demişti. Dost yolu, içten içe bu dört makam geçilerek gidilecek; insanı Hakk’a ulaştıracak olan yoldur. Bu yollara azıksız çıkılmaz, mücâhedesiz ve aşksız gidilmez. Mücâhede (nefs ile cihâd, cihâd-ı ekber) tarîkat ehlinin makamıdır. Büyük cihâdı başaran, nefsinin şehid eder, müşâhede (Hakk’ın birliğine, ahadiyet şehrine) ulaşır.

*Bundan aşkın şehrine üç yüz deniz geçerler
Üç yüz deniz geçübün yedi Tamu bulasın*

“Buradan, (unsurlar/madde âleminden) aşk şehrine yönelen sâlikler,

yolda üç yüz denizden geçerler. Üç yüz denizden sonra karşılarına yedi tamu (cehennem/ âteş) çıkar.”

Aşk şehri, vahdet-i zâtın tevhîd edilmesiyle, yani birleşmesiyle tahakkuk edecek olan ahadiyet makamıdır. Başka bir ifadeyle Hakk’ın kesretini de vahdetini de içine alan hakikatidir. Bu hakikat insân-ı kâmile emânet edilmiş olduğundan, aşk şehri, insanî hakikatten başka bir şey değildir. Şehir dört ana duvarla çevrildiğine göre, ahadiyet şehrinin de dört ana duvarı (anasır-ı erbaa) vardır: Şeriat, tarîkat, marifet ve hakikat...

Bu dört duvarlı şehre ulaşmak için üç yüz denizden geçmek gerekir: İlme’l-yakîn, ayn-e’l-yakîn, Hakke’l-yakîn. Her üç yakîn makamında da (mecâzen ve faraza) iç içe girmiş yüzer (yani pek çok) mertebe vardır. Bu yüzer mertebe için, geçilmesi gereken “ilâhî esmâ” da denilebilir. Yüz, rakamı esmâ-yı ilahiyenin tamamlanmış halidir. Böylece üç yüz denizden geçmek, üç yakîn mertebesinden veya başka bir ifadeyle üç tevhîd mertebesinden (tevhîd-i esmâ, tevhîd-i ef’âl, tevhîd-i sıfat) geçmek anlamına da gelecektir. Bu makamların ötesinde “aşk şehri”, yani, zat tevhîdinin tahakkuk ettiği “ahadiyet” makamı vardır.

Ancak, bu şehre giderken yolda “yedi tamu” (cehennem) bulunmakta olup bunların her birine uğranılması gerekmektedir. Tamunun özelliği, “ateş”ten yaratılmasıdır. Diğer taraftan Tamu, nefsin ıslahı için insanın geçmesi gereken bir makamdır. “Yakıcı” özelliğinden ötürü korkunçtur. Bununla birlikte, nefsin özelliklerini de yakıp temizleyeceğinden dolayı, sâlik buradan da geçmek zorundadır. Cehennem bir nev’i benliklerin temizlendiği yerdir. Orada kirlerden, vahdeti örten bulaşıklardan arınan kişi, “benliğinde bir başka ben” bulacak, başka bir vücûdla var olacaktır. Fakat evvela yedi nefsi özelliği açığa çıkarmalı,

tamuda yakılması gereken sıfatlarını tanımalı ve bunları yakıp kül (kül= yok) etmelidir:

Hülasa, âşık ve ârif Hak yolcularının cehennemi, celâl terbiyesi yahut ilâhî belâ imtihanından başka bir şey değildir. Bu belâlar insana zâhirden ve bâtından hücum edecek, insan da bunlardan geçmek zorunda kalacaktır.

XVII. asırda yaşayan Bayramî azîzlerinden Bolulu Himmet Efendi, “Âdâb- ı Hurde-i Tarîkat” adlı eserinde, sülûkunu tamamlayamayan sâlikin celâl terbiyesinden geçirileceğini anlatırken Tapduk Emre ile Yunus arasında geçen tekkeyi terk etme hadisesinden hareketle şöyle bir yorum yapar:

“Yûnus’un Tapduk Emre hizmetinde iken dağdan odun getirmeğe gidip, şeyhimin ocağına eğri odun yaraşmaz, diye doğrusunu ararken, dağdan gelip, şeyh:

-Niçin geç geldin, diye azim celâl edip, Yûnus dahi, benim istikametimden şeyhin haberi yok, diye gece olunca kaçıp üç günden sonra aslın duyup yine gelmesi gibidir. Zira, azîzlerin Celâl ile terbiye ettikleri Cemâl ile terbiye ettiklerinden menzil ü maksûda tez yetişirler.”¹

*Yedi Tamu’da yangıl her birinde kül olgıl
Vücûdun anda kogıl ayruk vücûd bulasın*

Bkz. Meliha Tapsız, Bolulu Himmet, Dîvân, Manzum Tarikatnâme, Adâb-ı Hurde-i Tarîkat, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s. 165.

“Yedi tamuda yan, her birinde kül (yok) ol. Başka (ilâhî) bir vücûd (benlik) bulmak istiyorsan, vücûd (benlik)unu yedi tamu(yedi yokluk makamı)da bırak!”

Bilindiği üzere, Tamu, ateşten yaratılmıştır. Yedi kapısı/makamı vardır. Onun bu özelliği, İnsândaki yedi önemli nefsanî hasletten kinâyedir. Kin, kibir, şehvet, riyâ, yalan, hased, gybet vs. gibi hasletler...Bunları terk etmeden, aşkın hakikatinin tecellî etmesi mümkün değildir. Nefsin hasletleri/vücûdları yakılıp yok edildikçe bunların yerine insana yeni bir vücûd verilecektir. Böylece yeniden ve aşk ile inşa olunacak olan benlik, “Aşk şehri”(ahadiyet makamı)ne dönüşecektir.

*Hakikatdir Hak şârı yididür kapuları
Dergâhında yüz dürlü gerek kudret göresin*

“Hak şehri, hakikattir. Yedi kapısı vardır. Buradan girip Hakk’ın dergâhına (dergâh=şehrin içi, Hakk’ın huzuru, Hakk’ın birliği) ulaşabilirsen, Onun yüz türlü/çeşit çeşit kudretinin tecellîlerini görürsün.”

Hakikat şehri, varlığı kendisinde toplayan hakikî vücûdun (ahadiyyet sahibinin) makamıdır. Yedi kapı, nefsin yedi merhalesidir. Yedi kapılı (kale) şehir, insan vücudunun haricinde değildir. Yûnus Emre, bu kale şehir metaforunu başka şiirlerinde de zikreder. Burada eski kale şehirlerin dört köşesinin duvarlarla çevrili ve çeşitli noktalarında kapılarının olmasından hareketle, dört unsurdan mürekkep insan vücudu kaleye, bu kalenin yedi kapısı, nefsin yedi merhalesine benzetilmiştir. Sâlik bu yedi kapıdan girip nefsin

¹ Bkz. Meliha Tapsız, Bolulu Himmet, Dîvân, Manzum Tarikatnâme, Adâb-ı Hurde-i Tarîkat, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s. 165.

hakikatine yol bulursa, pek çok tecelliyâta uğrayacak, Allah'ın varlıkta sergilediği türlü hikmetlerini kendi nefsinde seyredecektir.

Sâlikin hakikat şehrine ulaşırken, yolda geçmesi gereken yedi makam (tamu/kapı/ejderha) şunlardır:

*Evvelki kapısında bir kişi durur anda
Sana eydür teslim ol gel miskînlük bulasın*

“Hak şehrinin evvelki (ilk, taşra) kapısında biri kişi durur. Sana, gel, teslim ol, miskinlik bulursun, der.”

Hak şehrinin giriş kapısında duran kişi, “nefs-i emmâre” veya başka tabirle insandaki kin, şehvet, yalan, riyâ ve riyaset gibi “şeytanî” sıfatlardır. Miskinlik, (meskenet), yoksulluk, fakirlik anlamında bir kelime olup burada adeta, “huzur ve sükûnet bulmak” anlamında kullanılmaktadır. Emmâre nefse uyan kişi, geçici bir huzura ve zevke eriştiğini sanmakla birlikte bu “geçici huzur ve zevk”, nihayet, o kişinin perişan olmasına sebep olacaktır.

*İkinci kapısında iki arslan vardır anda
Niçeleri korkutmuş olmasın kim korkasın*

“Hak şehrinin ikinci kapısında iki arslan vardır. Bunlar pek çok kişiyi korkutmuştur. Sen kesinlikle korkmamalı, üzerlerine gitmeli, onlarla mücadele etmelisin.”

İki arslan, kibir ve gazap sıfatlarıdır. Seyr ü sülûka giren kişinin nefsi özellikleri, zikrin şiddetiyle ortaya çıkar. Bunlar levvâmede yani, kendisini kınama özelliğine sahip nefiste arslan ile remzedilen kibir ve gazab sıfatlarıdır. Her iki sıfat da arslana aittir. Salik bu iki sıfatını terbiye ederken korkuya kapılmadan kendisinden emin olarak mücâhedesine devam etmelidir. Esasen insana ait bütün hayvanî sıfatlar, tevhîd, mücadele ve riyazetle terbiye edildiği takdirde olumlu hale dönecektir. Nitekim sülûk neticesinde, kibir Kibriyâ'ya, ilâhî heybete; gazab da ilâhî adaletle dönüşecektir. Bilindiği üzere Muhammedî nûr (Muhammedî maya) için erenler aynı zamanda “tevhîd-i adl” tamlamasını kullanmaktadırlar.³ Adl, doğru hüküm vermek, bir şeyin değerini ortaya 3 koymak, eşitlemek, haksızlığı gidermek, eğip bükme gibi anlamlara da gelmektedir. Gazab halinde doğru hüküm verip bu sıfatı kontrol altına alan; kibir halinde de tevazuya bürünüp Kibriya olan Allah'a sığınan kişi, iki arslandan kolaylıkla geçer, selâmete çıkar. Aynı semboller Niyâzî-i Mısırî'de de geçer:

*Kıbâb-ı Hak'da mestûr olan erler
Sıfât-ı halk içinde görünürler
Ne doğarlar ne dolunurlar anlar
Hakikat ehlinin olmaz nişâni*

*Gazab şehvet iki ayaktır anlar
Binip üstünde seyyâh oldu cânlar
Bularla çıkdılar arşa çıkanlar
Hakikat ehlinin olmaz nişâni*

*Ne kim âfâkda hor görmezse ârif
Vücûdundan da olmaz anı sârif
Anınçun der bunu ehl-i maârif
Hakikat ehlinin olmaz nişâni*

Yûnus'a dönelim:

*Üçüncü kapısında üç evren vardır anda
Sana hamle ederler olmasın kim dönesin*

“Hak şehrinin üçüncü kapısında üç evren vardır. Sana hamle ederler. Korkup sakın geriye dönme!”

Evren, ejderha anlamındadır. Evrenin yedi başı vardır. Nefs ve nefsin yedi sıfatı için zikredilen bir remizdir. Yûnus aşağıdaki beytinde, yedi başlı evrenin üç başından bahsetmektedir: Riyâ, hased ve dünya (mâl, tul-ı emel) sevgisidir. Seyr ü sülûk sırasında tevhîdin şiddetiyle bu üç nefsi haslet de ortaya çıkacak, başka bir tabirle yedi başlı bir ejderha olan nefs-i emmâre, üç özelliğini/başını daha gösterecektir. Gönüle sâri olan bu nefsi hasletlerin terbiye edilmesi hiç de kolay değildir. Bir Yûnus takipçisi olan Niyâzî-i Mısrî, bir manzumesinde Yûnus'un söylediklerini teyid eder gibidir:

*Bu dünya yedi başlı bin dişli bir erkamdır
Her başda bin ağzı var her lokması âdemdir*

*Zehridir anın tiryâk, tiryâkı dahi semdir
Her şerbeti kim içsen şerbet değil ol demdir*

*Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma
Gerçeklere teslim ol her sözü yalan sanma*

*Mât oldu nice şâhlar bu dünyanın elinden
Doymadı biri bunun câhından u mâlinden*

*İbret alabilirsen al mâh ile sâlınden
Gör nice döner tiz tiz her birisi hâlınden*

*Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma
Gerçeklere teslim ol her sözi yalan sanma*

Hak âşıkları nefs-i emmâreden korkmazlar! Mücâhedeye ve zikr-i dâimîye sarılan ve bunlardan güç alan Hak sâlikleri riyâ, hased ve dünya sevgisi gibi duygularını İbrahim Edhem gibi “terk vurarak” bertaraf ederler.

*Dördüncü kapısında dört rehber vardır anda
Bu söz sana rumûzdur gör kim delîl bulasın*

“Hak şehrinin dördüncü kapısında dört rehber vardır. Bu söz sana rumuzdur. Anlamak için delilini bilmek gerekir.”

Bazı nüshalarda rehber kelimesi yerine “Pîrlar” kelimesi kullanılmıştır. Pîrlar de rehber (yol gösteren)ler gibi değerlendirileceği için, anlamda değişme söz konusu değildir. Dört rehber (pîr), Hz. İbrahim kıssasında zikredilen”dört kuş”tan kinayedir. Bu kuşlardan tâvûs ziyneti ve gösterişi; karga dedi kodu ve hırsı, horoz şehveti; güvercin hevâ ve kararsızlığı temsil eder.

Tevhîd yoluna yönelen kişi sırf ırfana meyledip vahdet sırlarının sadece ârifi olursa, o kişi nefesine galip gelemmez. Nefsin ruha dönmesi için ırfânla birlikte mücâhedeye önem

vermek, mücâhede ve zikri birlikte yürütmek gerekir. Böyle olursa, nefsin gösteriş, hırs, şehvet ve kararsızlık gibi dört ana özelliği ruha teslim olup sülûkta insana olumlu olarak geri döner. Aksi halde zikrin gücüyle beslenen bu dört kuş (nefs) insanın yoldan çıkmasına sebep olacaktır. Yunus'un "delil bulasın" dediği, sülûk sırasında bu kuşların enfüsümüzdeki temessülâtından ötürüdür. Yoksa dil ile "ben gösterişten hoşlanmam, bende şehvetten eser yok vs." demenin hiçbir anlamı yoktur. Ayrıca bilinmelidir ki, bu kuşlar kesilse de ölmez. Ancak ıslah edilir! Hz. İbrahim, sülûkunda, bu kuşların geri döndüğünde terbiye edilmiş olduğunu görmüştür. Yani O, nefsinin terbiyeden geçtiğini kalben mutmain olarak anlamıştır.

Hak sâliklerinin nefsinde bu kuşların hangisi galipse, hakikî rehber olan mürşid-i kamil, ona göre bir reçete sunar. Hülâsa, İbrahim Edhem'e uygulanan reçete Yunus'a uygulanmayabilir...

*Beşinci kapısında beş ruhban vardır anda
Dürlü metâ'lar satar olmasın kim alasın*

"Hak şehrinin beşinci kapısında, beş ruhban (perî) vardır. Sana kıymetli (görünen) şeyler satmaya kalkarlar. Yoluna devam etmeli, sana teklif edilen bu kıymetleri kesinlikle almalısın!"

Beyitteki "beş ruhban" bazı yazmalarda "beş perî" şeklinde yazılmıştır. Her iki kavram da Yunus'un meramına uygundur. Perîler, cin nev'i, gözle görünmeyen bedensiz varlıklardır. Sülûkta özellikle beşinci esmâda (Hayy) bulunan sâlikin zikir ve riyazet neticesinde hiss-i müşterekleri (görme, duyma, koklama, tatma, dokunma hassaları) açılabilir. Bu beş hassanın enfüsî tezahürleri "hayâl, fikir, akıl, hıfz, zikir kuvveleri"nden ibarettir. Zâhiren ve bâtinen bu hassa ve kuvveleri açılan insan, bedensiz varlıkların âlemine kolaylıkla intikâl edip, cinler âlemine girme, eşyada tasarrufta bulunma, zaman ve mekânı aşma gibi olağanüstü halleri gerçekleştirebilir. Bütün bu olağanüstü gibi görünen haller "ruhbanlar" tarafından da gerçekleştirildiği için Yunus'un "perîler" veya "beş ruhban" demesi, maksadı değiştirmeyecektir. Neticede ruhbanların gösterdikleri istidrâc nev'i hallerin kaynağı da cinlerden başka bir şey değildir.

Hasıl-ı kelâm sâliklerin seyr ü sülûkları sırasında karşılıklarına çıkacak olan ilâhî çeldirici ve engellerin en zorlularından birisi de, işte bu perîler(huddem)dir. Bu noktada sâliklere teklif edilecek olan cin (manâ, ruhban, huddem, istidrâc) ilmi veya maddenin özelliklerini değiştirmeye yarayan simyâ ilmi, sâliklerin ayağının kaymasına (mezleke-i akdama) sebep olur. Yolda ikrâm gibi görünen bu tuzaklar, Hak ehlinin yetiştirilmesi içindir. Aldanan yolda kalır, aldanmayan hakikate doğru yol alır...

*Altıncı kapısında bir Hür oturur anda
Sana eydür gel berü olmasın kim varasın*

"Hak şehrinin altıncı kapısında bir Hürî oturur. Sana, beri, yanıma gel der. Kesinlikle buna aldanmamalı, yoluna devam etmelisin!"

Seyr ü sülûk esnasında düşülecek olan en önemli tuzaklardan birisi de insanda çeşitli ilim ve irfanın tecellî etmesidir. Hürî, ilim ve irfanın manevî sûretidir. Bursalı İsmail Hakkî Hazretleri ilimleri altıya ayırır:

"İlm-i kesbî ilm-i fitrî ve ilm-i zevkî. İlm-i zevkî de üç kısımdır: İlm-i ef'âlî ilm-i sıfâtî ve ilm-i zâtî. Mecmû-ı ulûm altı aded olur. İlim ve irfan, insanın, Hak ve hakikati "bili-

yorum” zannına kapılmasına sebep olur. İlim suretâ Hûri gibi güzeldir amma, insanın yanılmasına, hüsn-i mutlak olandan sapmasına sebep olabilir. Bu manâ Hürileri (bilgileri) Hak yolunun en büyük tuzaklarıdır. Hülâsa, ilim ve marifet, fenâ yolunda “gör-geç” makamından ibarettir.

*Çün kim anda varasın ol Hûriyi alasın
Bir vâyeden ötürü yoldan mahrûm kalasın*

“Hak şehrinin altıncı kapısına varıp teklif edilen Huri'yi alırsan, manâ yolunun kazancı (kârı, nasibi her halde bu olsa gerek) diyerek hakikat yolundan mahrûm kalırsın!”

Gerek kesbî ve gerekse zevkî hiçbir bilgi insana Hakk'ın hakikatini öğretemez. Hak ve hakikat, yokluğa talip olanlarda tecellî eder. Varlığa, bir kâr ve kazanca tâlip olan kişiler, yolda kalmaya mahkûm ve mecburlardır. Hak ve hakikat, aşk ve irfan yolundan öte, yoklukta, zillette ve melâmette tecellî edecektir.

*Yedinci kapısında yediler oturur anda
Sana kurtuldun derler gir dost yüzün göresin*

“Hak şehrinin yedinci kapısında yediler oturur. Sana, “kurtuldun, gir, dost yüzünü görebilirsin” derler.”

Hakk'a ulaşmak için yedi nefis merhalesinden geçmek gerekir. Her nefis makamının bir letayifi vardır. Bu merhaleleri aşan kişi Osman Kemâlî'nin, “Cismim Ruh'a döndü El-hamdülillâh/Her şey fenâ bulur Bâki'dir Allah” dediği gibi nefisini ruha, ruhunu Hakk'a döndürmüştür. Yine, yedi nefis makamının yedi ayrı yakîni, yedi rengi, yedi seyri, yedi tavrı, yedi hâli vardır...

Diğer taraftan ricâl-i gaybın içindeki kıklardan sonraki taifeye yediler denir. Kıklar celâl, yediler cemâl taifesidir. Sülûkda çokluktan birliğe doğru inilirken sâlikin yolu evvela kıklara, sonra yedilere, sonra üçlere uğrar. Esasında bu hal, tevhîdi anlamakla ilgilidir. Eskişehirli Mehmed Sadık Halvetî (ö. 1922) bu hakikate işareten şöyle demektedir:

*Kıklarla halvete girdik
Yedilerle sohbet ettik
Üçlerle birliğe yettik
Biz Şabânî bûlbûlüyüz
Vahdet bağının gülüyüz*

Bütün bu bilgiler ışığında şu söylenebilir: Yunus'un sülukunda bahsettiği yedilerin oturduğu yedinci kapı, esasen yedi nefis merhalesinin ve bu merhalelere ait, letayif, tavrı, yakîn, renk gibi hususların hepsini kasetmektedir. Kıklardan yedilere inen, celâlden cemâle intikal etmiş ve “hayat, ilim, iradet, kudret, semi, basar, kelâm, tekvîn” gibi sekiz ilâhî sıfatla vasıflanmıştır. Artık bu sıfatların tecellî ettiği kişiden gören, duyan, yürüyen varlık Hak'tır. Bu makam cem' makamlarının tamamlandığı yerdir:

*Çün içerü giresin dost yüzini göresin
Ene'l-Hak şerbetini dost elinden içesin*

“İçeri girince dost yüzünü görürsün. “Ene'l-Hak” şerbetini dostun elinden içersin.”

Yûnus bu şiirini cem' makamını idrâk edip farka gelince söylemiştir. Şiir aynı zamanda, Yûnus Emre'nin yetiştği erkânın nefsi tasfiye usûlünü benimseyen mesleklerden olduğunu da göstermektedir. Bu usûlü benimseyen meslekler, sâlikini yedi esma tâlim eder, esmâ tecellileri tamamlandığında sâlik tevhîd makâmına (esmânın müsemâmına) yükseltilir. Bu umumi uygulamanın yanında, söz konusu erkânlarda sâlikler bazen de bir müddet esma ile götürülüp sonra müsemmâ telkin edilerek sülûk ettirilebilir. Kısa bir zamanda doğrudan müsemmâ telkiniyle irşâd edilen sâlik çok nadirdir.

Bütün usûllerin uygulaması salikin kabiliyetiyle ilgilidir. Onu üstâd bilir... Yûnus'un bu sülûknâmesi de, Onun umumi olan bir yöntemle, esmayı tamamladıktan sonra tevhîd makâmına yükseltildiğini, esmanın müsemmalarını bilahire yaşadığını seyr ü sülûkunu bu şekilde çıkardığını göstermektedir. Zaten menakıbından da anlaşılacağı gibi Yûnus 30-40 sene tevhîd, tehlil, evrâd, ezkâr ve hizmet içinde bulunduğu halde, kendisinden habersiz olarak ve fakat teslimiyetinden de hiç bir şey kaybetmeden yaşamıştır. Bu usûl onun, içten içe aşk ve irfan ile donanmasını sağlamıştır. Bir gün, hiç ummadığı bir zamanda, yolda rastladığı iki kişinin ve kendisinin dualarıyla inen dört irfan sofrası kendisinin uyanmasını sağlamış ve yine, kendisine o ana kadar yüklenen esma, birden müsemmâya dönüşmüş esmâ, ef'âl, sıfât ve zât birliğinin sırları gönül âleminde yüz göstermiştir. Tevhîd-i zât veya cem' idrâki bu son merhalede oluşacaktır. Hallâc-ı Mansûr'un meşhur "Ene'l-Hak" sözü, cem'(zât tevhîdi) idrâkinin remzî bir ifadesidir. Hak ve hakikat bilinci burada tahakkuk eder.

Ancak unutulmamalıdır ki, tevhîd-i zâtîde yaşanacak olan cem' hâli, esasen ulûhiyetin hakkıdır. Bedenli varlıkların Hakk'a en yakını olan insan, bu makama muvakkatan getirilir. Kendi varlığının Hakk'ın vücûdundan ayrı olmadığını anlayan sâlik, geri dönüp kulluk elbisesini tekrar giyer. Bu noktada erenler, "Allah Allahlığını kimseye vermez" demişlerdir.

Hülâsa cem idrâki, insanı kesretten vahdete yükseltecek, o kişi, ahadiyyette karar kılacaktır. Cem', bekâ mertebelerinin ilk basamağıdır. Bu makamda kişinin kendi nefsinde Hak zâhir, halk bâtın olur. Bu makamı bildiren, Kur'ân-ı Kerim'in "O kullarının yaptıklarını görendir." (Şûra 42/27.) âyetidir. Kezâ, Hz. Peygamber'in, "Kulunun lisânından söyleyen işiten ve şükreden Allah'tır" hadîs-i şerifi de cem'i bildirir.

Bu makamda, eşyâ Hak'ta bâtın olur. Şöyle ki, eşyâ, ekvân (yani kevinler) denilen tüm evrenin sûretleridir. Bu, aynı zamanda bir insanın gözlerini yumduğunda eşyanın sûretlerinin zihninde bâtın olması gibidir. Yani eşyâ, Allah'ın ilminde bâtın olur, zâtullah zâhir olur.

Bu makâm sahipleri eşyâya, yani ilahî suretlere baktıklarında, ne hüküm zâhir olursa, cümlesini Hakk'a isnat ederler. Tevhîdin bu makamı, gerçekte makam değil, belki bir istiğrak hâlidir. Bu makam sahibinde şuhûd ve zevk sebebiyle Hak kemâliyle zâhir ve eşyâ Hakk'ın zâtında bâtın olur. Bu, aynı, bir gölgenin vücûdu olmayıp, ancak göze bir karaltı gibi görünmesidir. Bunun gibi, halkın, yani yaratılanların da gerçek vücûtları olmayıp yalnız ilimde olan bir şeydir. Bu makâma kurb-ı ferâiz makâmı da derler."

Bu durak hakikatte bir makam olmayıp fenâ ile bekânın berzahı (geçit yeri)'dir ki, mürşid-i hakîkî sâliki burada çok tutmayarak makamını değiştirir. Mürşid eğer kâmil olmazsa, sâlik burada ilhad ve zendekaya düşer. Asıl maksad olan kemâl derecesine varamayarak yarı yolda mahrum kalır. Bu mertebe hakkında Kur'ân-ı Kerim'de, "Sarhoş olduğunuz vakit namaza yaklaşmayın." (Nisâ 4/43) ve "Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler." (Zümer 39/30) âyet-i kerimeleri gelmiştir.

Çünkü insan, sûrette bile kendini bilmeyecek kadar sarhoş olsa ibâdete yanaşamaz. İbâdet, fark (ayrılık) yeridir. Sekr (sarhoşluk) ise, iki esasa dayanır: Birisi maddî sarhoşluk, birisi de mânevî sarhoşluk. Mânevî sarhoşluk, insanın vücûdunu tamamen Hak'da ifnâ edip Rahmanî cezbe tecellî etmesi neticesinde beşerî varlığından çıkıp kendisini fark edemeyecek hâle gelmesidir. Sâlik o zaman tabiatıyla fark makamı olan ibadet erkânını yerine getirmeğe kuvvet bulamayacaktır. İşte bu gibi sâlikler mürşitleri tarafından mâzur tutulurlar...

Hak ârifi Niyâzî-i Mısırî de kendi sülûkunda yaşadıklarından kinaye bu makam saliklerinin halini ifade ederken şunları söyler:

*Gitdi kesret geldi vahdet oldı halvet dost ile
Hep Hak oldı cümle âlem şehr ü bâzâr kalmadı
Din diyânet âdet ü şöhrat kamu vardı yele
Ey Niyâzî n'oldı sende kayd-ı dindâr kalmadı*

Anlaşılaçağı üzere sûfî, cem' makamında, yani aşk ve vuslat halinde gayr-ı irâdidir. Hal-lâc'ın, "Sana şaşıyorum, beni benden aldın sende fânî kıldın. Beni kendine o derece yaklaştırdın ki, seni ben zannettim." şeklindeki sözleri gayr-ı iradîliğin çok açık bir örneğidir. Bu ifadelerden anlaşılaçağı üzere, cem'in en belirgin özelliği sekr (manevî sarhoşluk)'dir.

*Şu didüğüm kelecî vücûddan taşra degül
Tefekkür kılurısan cümle sende bulasın*

"Bu söylediğim sözlerin hakikati, kendi vücûdunun dışında değildir. Düşünürsen, bütün bu sırları kendi vücûdunda bulursun."

*Yûnus işbu sözleri Hak varlığından eydür
İsterisen kânını miskînlerde bulasın*

"Yûnus bu sözlerini Hakk'ın varlığından (Cem' makamından) söyler. Hakikatini bilmek istersen miskînlerde (yokluk ehli olan- kişilerde) bulabilirsin."

Nihayet bu sözler fenâ (yokluk) makamına ulaşmış, fark ve cem' bilincini yaşamış bir erenin sözleridir. Tâlipler, manevî yolculuğun hakikatini anlamak için Yûnus Emre gibi miskînler (yokluğa ulaşmış olgun insanlar)'in eteğine yapışmalı, yolundan gitmelidir.

KAYNAKÇA

EROĞLU Nuri, *Tasavvufa Dair*, (haz.: Mustafa Tatcı), Ankara 2003.

TAPSIZ, Meliha, *Bolulu Himmet, Divân, Manzum Tarikatnâme, Adâb-ı Hurde-i Tarikat*, (Basilanmış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s. 165.

TATCI, Mustafa, *Yûnus Emre Divânı*, c. II, MEB Yayınları, İstanbul 2005.

Himmet ile Buğday
Arasında
"Terk" Kavramının
Anlamı

Ekrem Demirli

Yunus! Sen buğdayı himmetle değiştirdin de biz halen buğdayın peşindeyiz!

Arif Nihat Asya

Yunus Emre'nin tasavvufa intisabı bir menkıbede basit bir üslupla anlatılır: Yunus, yoksulluktan mustarip köylüleri tarafından buğday istemek üzere Hacı Bektaş-ı Veli dergâhına gönderilir. Dergâha geldiğinde Hacı Bektaş-ı Veli kendisine “Evladım! Himmet mi istersin, buğday mı?” diye beklenmedik bir soru sorar. Yunus bir anlam veremediği soru karşısında, belli belirsiz bir şekilde “Himmet neye yarar, tabii ki buğday!” diye cevap verir. Ardından soru tekrarlanır. Fakat her defasında Yunus Emre ‘buğday’ diye cevap verir. Buğdayı alıp köyüne doğru yola çıkmanın ardından himmet buğday talebine baskın gelir, geri döner, “Himmet istiyorum” der. Ancak zaman ve mekân değiştiği için, Hacı Bektaş himmetin kendisine başka bir yerden ulaşacağını söyleyerek Yunus'u Tapduk Emre'ye yönlendirir.

Menkıbenin gerçekliği hakkında bilginiz yok. Zaten ‘tecrübeden yararlanmak’ (itibar veya tabir, işaret) anlayışını esas alan tasavvufun tarih mülâhazasında bunun fazla önemi de yok. Bir sûfi için menkıbenin doğruluk ölçütü insan tecrübesiyle irtibatı, insana verdiği bakış açısı, ortaya koyduğu örneklik ve her şeyden önemlisi insanı yönlendirdiği maksatla bağlantılı olarak belirlenir. Menkıbeler ıpkı rüyalar gibi ‘tabir’ edilmesi gereken ham verilerdir. “Ete kemiğe bürünüp Yunus diye görünmüş” bir beşer olarak hayatı sûfinin dikkatini çekmez. Onun dikkati daha çok “Yunus Emre olmak ne demektir?” sorusuna yöneliktir. Bu menkıbe esas itibarıyla insan tabiatı hakkında son derece önemli bir bakış açısı kazandırabilecek mahiyettedir. Himmet ile buğday arasında kalmak, ilk olarak Hz. Âdem'in ‘ağaç’ ile imtihanıyla –ki bazı yorumcular kastedilenin buğday olduğunu söyler- irtibatlı olduğu kadar İsrailoğullarının kendilerine söylenen “Bağışlanma dileyin”² emrini kelime oyunuyla ‘buğday’ (hatta yerine hinta) talebine çevirmeleriyle irtibatlıdır. Başka bir ifadeyle Allah insanı ‘bağışlanma talebine’ çağırırken –ki menkıbede bu talep, himmet kelimesiyle ifade edilmiştir- insan tabii arzularının bir sembolü olan buğdayın peşinden gitmeyi yeğlemektedir. Üstelik tasavvufun insan hakkındaki kapsamlı tariflerinden hareketle bu menkıbeden bir insan tanımı çıkartıp insan ‘buğday ile himmet’ veya ‘tabii arzular ile manevi değerler arasında kalmış varlık’ olarak tavsif edilebilir. Bu nedenle menkıbeyi belirli bir zaman, mekân ve daha önemlisi insanla sınırlamaksızın bir ‘insanlık durumu’ olarak görmek, tasavvufun yorum anlayışının mantıksal bir neticesidir.

Menkıbe insanın tabiatından kaynaklanan ihtiyaçlarıyla manevi değerler arasındaki karşılığı –en azından görünüşte- dile getirir. Bir ahlakın öğretisi ve terbiyesi olarak tasavvuf, insan tabiatının acil talepleriyle bu taleplerin engellediği manevi değerleri arasındaki ilişkinin tesis tarzı üzerinden tasavvuf, dünya üzerindeki dinî ve felsefî mistisizmlerden ayrışarak kendi değerler alanını inşa eder. Bununla birlikte bu kimliği inşa ederken tasavvufta birtakım sapmalar, özellikle Hristiyan zahitliğinin etkisini yansıtan bazı aşırılıklar ortaya çıkmış, zamanla tasavvuf kendi bakış açısını ortaya koymuş, geniş bir çerçevede “buğday” ile “himmet” arasında sıkışan insana yeni bir alan ve bakış açısı kazandırabilmiştir. Başka bir ifadeyle himmet ile buğday arasındaki karşılığı aşarak, yeni bir himmet ve buğday ilişkisi; ruh ve beden ilişkisi inşa edebilmiştir.

1 Bakara, 2/35; A'râf, 7/19

2 Bakara, 2/58 - 59; A'râf, 7/161 - 162

Bu bakış açısı, evveleminde İslam düşünürlerinin kahir ekseriyetinin tefekkürünü de yansıtabilecek şekilde insan tabiatından kaynaklanan özellikleri bizatihi ‘iyi’ veya ‘kötü’ diye tavsif etmek yerine ‘kendinde varlık’ ve ‘imkân’ olarak görmek ilkesini benimser. Onlara göre birincil ve asli olan sırf var olanlardır. Değerler ise ikincil düzeyde ortaya çıkar. Bu yaklaşım İslam metafizikçilerinin insan ve âlem görüşünde de merkezi bir rol oynayarak bilhassa iyimser âlem fikrinin dayanaklarından birisini teşkil eder: Asli olan veya tabiat-tan kaynaklanan hususlar değer yargısına konu olmazlar. İbnü’l Arabî ve onu takip eden sûfî-metafizikçiler insan davranışlarını bu bakış açısıyla değerlendirmiş, bu görüşlerini ilahi isimler arasındaki farklar hakkındaki teorileriyle teyit etmişlerdir. Mesela Allah’ın isimlerinden Rahman ismiyle Rahîm ismi arasındaki fark, sırf varlık vermek veya var etmek ile var edilen şeyde değer hükmünü tespit etmekle ilgilidir. Rahman isminin fiili değere konu olmazken Rahîm ismi değer hükmüyle ilgilidir. Bu bakış açısıyla insanın tabiatından kaynaklanan hiçbir şey, bizatihi kötü ve değersiz değildir, dünya zindan değildir, karanlık veya kötülük gerçek ve asli değildir, ruh ile beden arasındaki çelişki asli ve gerçek değildir vs. bütün bu tespitler, tasavvufun bilhassa insan görüşünde farklı mistik akımlardan ayrışmasını temin eden çok önemli ilkelerini teşkil eder.

Bu itibarla tasavvufun tabiat ile manevi hayat ve değerler alanındaki çatışma fikrini esas alan katı züht hayatını bir ideal olarak yüceltmediğini görmekteyiz. Onlara göre züht sülûkun pek çok aracından ve yönteminden sadece biridir. Sûfîlerin zühdü bir ideal olarak yüceltmeyişlerinin iki temel nedeni zikredilebilir: Birincisi zühdün tasavvufun ideal örnek olarak gördüğü peygamberin hayat tarzıyla bağdaşmayan yönlerinin bulunmasıdır. Söz gelişi Hristiyan zahitler evlenmemeyi bir ideal saymışlardı. Tasavvuf Hz. Peygamber’i esas aldığı için evlenmemek ideal olarak görülemez. Buna bağlı başka unsurlarla birlikte düşünülünce tasavvuf tarihinin bir züht eleştirisi, daha doğru bir ifadeyle insanlığın aşına olduğu farklı züht uygulamaları arasında “İslamî” olanın teşekküllü olarak okunabilir. Zühdün bir ideal olarak görülmeişinin ikinci önemli nedeni de insan amelleriyle kemal arasında kurulan ilişkinin bir zorunluluk değil, ‘vesilecilik’ olarak görülmesidir. Bu husus tasavvufun Allah anlayışında belirleyici bir rol oynar. Sûfîler her hâlûkârda Allah’ın kadir-i mutlak olduğu fikrine inanmış, ahlak anlayışlarını ısrarla bu inanca dayandırmışlardır. Bu durumda ortaya çıkan en önemli sorun, kadir-i mutlak bir Allah anlayışı karşısında insan çabasının yeridir. Sûfîler bu sorun üzerinde durmuş, kemale ulaşmada insan gayretinin yerini tartışmışlardır. İlk sûfîler Eş’arîlere yakın görüşleri hatta bazen Eş’arîliğin Cebrîliğe yakın görüşlerini benimsemiş, ahlak ile kemal arasındaki ilişkiyi ‘vesilecilik’ ilişkisi olarak sınırlamışlardır.

Eş’arîliğin bu düşüncesi tasavvufta başka bir kavramla daha kendini göstermiştir ki o da “terk” kavramıdır. Bir sûfî için terk edilmesi gereken ilk şey dünya, sonra ahret beklentisi, sonra ‘sahip olma’ iddiasının dayanağını teşkil eden benlik, en nihayetinde terk etmenin kendisidir. Bu son merhale bir anlamda başa dönmektir. Çünkü tasavvuf terkin kendinde bir değer olmadığını ‘terki terk’ düşüncesiyle ifade eder. Bu karmaşık durum insan eylemini ‘terk etmek-terk etmemek’ gibi paradoksal bir seviyeye taşıyarak yeni bir bakış açısı ortaya koyar. Kanaatimizce ‘terk etmek-terk etmemek’ ancak vesilecilik düşüncesiyle değerlendirilebilecek bir fikirdir. Bunu bir tasavvuf deyiminde terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî ve terk-i terk şeklinde dile getirmişlerdir. Burada dikkate değer olan husus tasavvufun, manevi hayatın idealini ahretin dünyaya karşı üstünlüğü olarak görmemesidir. Sûfîler için esas mesele, Allah’ın rızasının dünyaya ve ahrete tercih edilmesidir.

Zühde yönelik bu eleştirel tavır başından beri dünya içinde yaşanan bir tasavvuf hayatının önünü açmıştır. En azından teorik olarak Hristiyan zahitler veya başka dindeki zahitlere göre sûfîler, görelî olarak ‘dünyevi’ kabul edilebilirler. Bu husus çeşitli menkıbe-

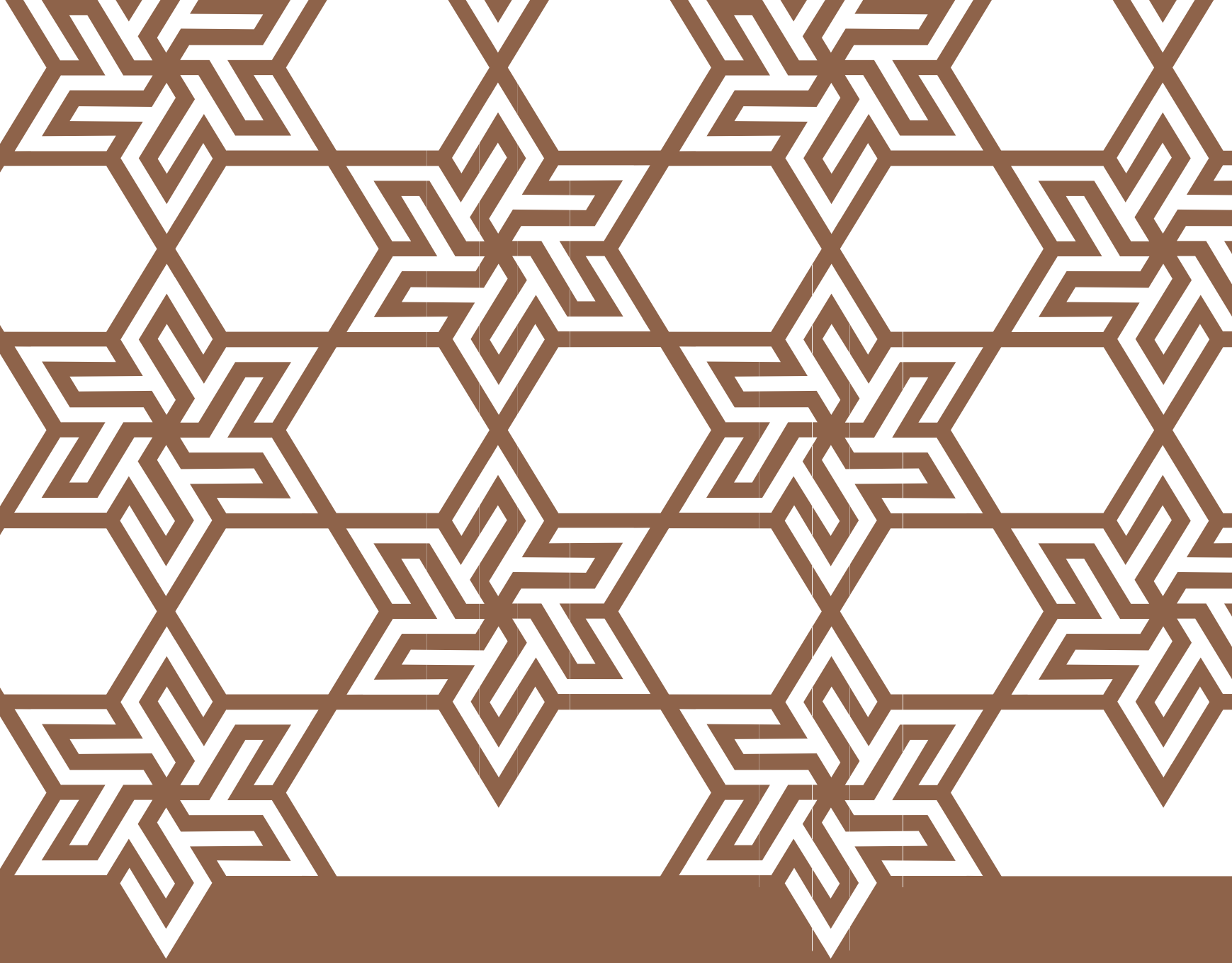
lerde dile getirilir. Bazen müritler şeyhin dünya hayatıyla ilgisini eleştirir, dünya malına gösterdiği sevgiye tepki gösterirler. Üstelik bu 'dünyevilik' sadece 'dünya' denilince akla gelebilecek unsurlarla sınırlı değil, insan tabiatından kaynaklanan çeşitli davranışlarla da ilgilidir. Mesela tasavvuf tekebbürün bağlamını tartışmış, hangi durumda tekebbürün kibir olup olmayacağını tespit etmiştir. Hırs, heva, arzu, cimrilik, zenginlik, iktidar gibi insan davranışlarında belirgin ve kategorik bir değerlendirme yapmak yerine, 'yerine göre' ilkesiyle hareket etmiş, her biri için farklı hükümler belirlemiştir. Bu bakış açısı her şeyden önce 'dünya içinde bir zahitlik' olarak yorumlanabilir. Bu anlayışın en önemli dayanağı ise âlemdeki her fiili Tanrı'nın fiili saymak, bu fiiller arasında ayırım yapmadan ahlaki, fiillerin bağlamları hakkındaki tahlile dayandırmaktır. Bu durumda sûfiler ticareti, sanatları, insanlar için yapılan işleri vs. sülûkun ve ahlakın bir parçası olarak görebilmiş ve en azından başka zahitlerin gözünde 'daha dünyevi' bir manevi hayat tarzını geliştirebilmişlerdir.

Sûfilerin geliştirdikleri bu yaklaşımla kadim zahitlikler arasındaki temel fark, 'şehirde zahit olmak' ile 'köyde zahit olmak' şeklinde çeşitli menkıbelerde dile getirilen ayrımla açıklanabilir. İslam tasavvufu her hâlükârda şehirde, hayatın içinde ve insanlarla ilişkide kemale ermeyi hedefler. Bu nedenle tasavvuf başta ahilik kurumu, fütüvvet teşkilatları olmak üzere, siyasetten sanata ticaretten eğitime vb. toplumsal hayatın bütün alanlarında ürünler ortaya koymayı bir "tasavvuf ideali" olarak görmüş, amel-i salih 'insana hizmet' ile bir tutmuştur. Tasavvuf kendi maksadını 'halvet der encümen' veya 'kesrette vahdeti bulmak' diye ifade etmiştir. Aslında vahdete ve kemale ulaşmanın başka bir yolu da yoktur. Vahdet kesret içinde ve kesret vesilesiyle bulunabilecek bir maksattır. Bu husus, tasavvufu, farklı dinî geleneklerden ayırtıran en önemli unsurlardan biridir.

Tasavvufun bu tavrı modernleşmeyle birlikte devam ederek, tarikatlar aracılığıyla günümüze kadar devam edegelmiştir. Bu itibarla tasavvufta ortaya çıkan zahitlik ve tevekkül anlayışının, İslam toplumunun geri kalmışlığının sebebi olduğu hakkındaki eleştiriler en azından tasavvuf teorisiyle çelişik sayılabilir. Tasavvuf geçmişte ve günümüzde bir tür 'dünyeviliğe' açık olmuş, başta zikredilen menkıbedeki buğdaya atıf yaparsak, 'himmetin yanında buğdayın' haklarını gözetmiştir. Çağımızda İslam dünyasında tarikatlar siyasetten, sanata, kültüre, ticarete vs. çok geniş bir alanda işlevlerini yerine getirirken, ilkesel olarak geçmiş ile arada teorik anlamda bir irtibatı sürdürmektedir. Bu itibarla tasavvufta yönelik bazen eleştiri, bazen özlem olarak dile getirilen 'bir hırka bir lokma' anlayışının ne geçmişte ne günümüzde tasavvuf için maksat olduğu söylenemez. Tasavvuf için yegâne maksat her işi araç ve vesile sayarak, ilahi iradeye uygun yaşamak, her şeyi emanet görmek, yegâne malik ve sahip olarak Allah'ı bilmek düsturudur. Bunun dışında tasavvuf bir formu ve hayat tarzını kaldırıp yerine başka bir tarzı –mesela zahitliği- koymayı hedeflemez.

Bununla birlikte tasavvufun bu 'hayat içindeki' arayışlarında bir ilkeyi hatırlamak gerekir. O da tasavvufun söz konusu işleri bir 'vesile' olarak icra etmesi, esas ilgisini 'ahlak' terbiyesine yönlendirmesidir. Bu ilke hatırlandığında çağımızda din ve modernleşme ilişkisi başta olmak üzere pek çok yeni-eski sorun, daha doğru bir yöntemle tartışılabilir. Bu itibarla tartışılması gereken esas sorun, dünyevilik ile uhrevilik arasında bir tercihten daha çok, tasavvufun ana maksadı ile bu maksadı gerçekleştirmedeki araçlar arasında nasıl bir denge kurduğu olmalıdır. Şeyh Şamil, Ruslarla mücadelesinin ardından İstanbul'a geldiğinde Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî'yi ziyaret eder. Gümüşhânevî kendisi gibi Nakşibendi şeyhi olan Şeyh Şamil'e şöyle der: "Mağlup olmanızın sebebi hatm-i hâceganı terk etmiş olmanızdır." Galiba bu cümle bütün meseleyi özetleyebilecek mahiyettedir: Maksada bağlı kaldıkları ölçüde, dindarların dünya işlerine yönelmesi 'dünyevileşme' veya 'buğday peşinden gitmek' sayılmaz.

Derviş Yûnus söyler sözü yaş doludur iki gözü
Bilmeyenler bilsin bizi bilenlere selâm olsun

YÛNUS EMRE
GÜLDESTESİ

İşitin ey yârenler kıymetli nesnedir aşk
Değmelere verilmez hürmetli nesnedir aşk

Hem cefâdır hem safâ Hamza'yı attı Kaf'a
Aşk iledir Mustafâ devletli nesnedir aşk

Dağa düşer yer eyler gönüllere yol eyler
Sultanları kul eyler cür'etli nesnedir aşk

Kime kim aşk vurdu ok gussa ile kaygı yok
Feryâd ile âhı çok firkatli nesnedir aşk

Denizleri kaynatır mevce gelir oynatır
Kayaları oynatır kuvvetli nesnedir aşk

Akılları şaşırtır deryâlara düşürür
Nice ciğer pişirir key odlu nesnedir aşk

Miskîn Yûnus neylesin derdin kime söylesin
Varsın dostu toylasın lezzetli nesnedir aşk

Behey gardaş Hakk'ı bulam mı dersin
Hakk'a yarar amel işlemeyince
Tarîkat sırrına erem mi dersin
Kâmil mürşîd sana söylemeyince

Özenirsen gardaş tevhîde özen
Tevhîddir nefsinin kal'asın bozan
Hiç kendi kendine kaynar mı kazan
Çevre yanın âteş eylemeyince

Değme kişi gönül evin düzemez
Hakk'ın takdirin kimse bozamaz
Tarîkat ummândır dalıp yüzemez
Aşkın deryâsın boylamayınca

Aşkım gâlip geldi yüreğim harlar
Âşık olan âr u nâmusu neyler
Behey Yûnus sana söyleme derler
Ya ben öleyim mi söylemeyince

ملزمتی نسیدیر عشق

حرمتی نسیدیر عشق

۱۴۳۵

آه علی صاغرلما

ایشیدین ای یارن

دکلمره ورلمیسن

کتبه رمیصا تلمیسن

“İşidin ey yârenler kıymetli nesnedir aşk
Değmelere verilmez hürmetli nesnedir aşk”
Hat: Rümeysa Havranlıoğlu

*Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz değil*

*Erenler gelip geçtiler dünyâyı koyup göçtüler
Havâya agıp uçtular bunlar Humâ'dır kaz değil*

*Cân odur ki Hakk'a ere ayak odur yola gire
Er odur alçakta dura yüksekten bakan göz değil*

*Münkir ile müdde'îdi sayma buçuğa koyanı
Git ahıra tak bunları her kim ki âşık-bâz değil*

*Doğru yola gittin ise er eteğin tuttun ise
Bir hayır da ettin ise birine bindir az değil*

*Yûnus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar
Halka mata'ların satar yükü gevherdir tuz değil*

Yâr yüreğim yâr gör ki neler var
Bu halk içinde bize güler var

Ko gülen gülsün hak bizim olsun
Gâfil ne bilir Hakk'ı sever var

Bu yol uzaktır menzili çoktur
Geçidi yoktur derin sular var

Girdik bu yola aşk ile bile
Gurbetlik ile bizi salar var

Her kim merdâne gelsin meydâne
Kalmasın cânê kimde hüner var

Gözleri giryân ciğeri püryân
Olmuşlar hayrân dîvâneler var

Yûnus sen bunda meydân isteme
Meydân içinde merdâneler var

Yâr yûreğim yâr...

*Hiçbir kişi bilmez bizi biz ne için içindeyiz
Ne hırsımız vardır bizim ne nefsimiz içindeyiz*

*Bir kimsenin devletine ta'n idüben biz gelmeyiz
Ne münkiriz âlimlere ne tersenin hâcındayız*

*Biz bunun neliğın bildik dünyânın nesine kaldık
Arzumuz nefis için değil dünyâ teferrücündeyiz*

*Yûnus eydür hey sultânım özge şânım vardır benim
Koy dünyâ altın gümüşünü ne bakır u tuncındayız*

Eğer aşkı seversen cân olasın
Gönüller tahtına sultân olasın

Sana erden 'asâ gerek bu yolda
Dayanırsan 'asâyâ dayanasın

Seversen dünyâyı mihnet bulasın
Nice bir eskiye hasretlenesin

Erenler nefesin 'asâ edin sen
Eğer nefesine uyarsan fenâsın

Cihân köhne-sarâydır sen beyisin
Nice bir eskiye hasretlenesin

İbâdetler başıdır terk-i dünyâ
Eğer mü'minsen ona inanasın

Agudur bal değil dünyâ murâdı
Nice bir aguya parmak banasın

Atan anan hakkı yetirdin ise
Yeşil donlar giyesin donanasın

Kanatsız kuş gibi kaldın yabanda
Kanatlı kuşlara kanda eresin

Eğer komşu hakkı boynunda ise
Cehennemde yarın bâkî kalasın

Diken olma gül ol eren yolunda
Diken olur isen oda yanasın

Yûnus bu sözleri erenden aldı
Sana dahı gerek ise alasın

Niyâz için buyurdu Hak namâzı
Niyâzdan vay sana gâfil olasın

Gönüle gireni gönendi derler
Gönüle sen de gir ki gönenesin

*Dilsizler haberini kulaksız dinleyesi
Dilsiz kulaksız sözün cân gerek anlayası*

*Dinlemeden anladık anlamadan dinledik
Gerçek erin bu yolda yokluktur sermâyesi*

*Biz sevdik âşık olduk sevildik ma'şûk olduk
Her dem yeni dirlikte kim usanası*

*Yetmiş iki dil seçti aramıza söz düştü
Ol bakışı biz baktık yermedik âm u hâsı*

*Ey Yûnus şimdi velî yerde gökte dopdolu
Her bir taşın altında bir İmran oğlu Mûsî*

On sekiz bin âlem halkı cümlesi bir içinde
Kimse yok bir'den artık söylenir dil içinde

Cümle bir onu birler cümle ona giderler
Cümle dil onu söyler her bir menzîl içinde

Cümle göz onu gözler kimse yok nişân verir
Gören kim görmeyen kim kaldık müşkil içinde

Kim göre onu ayân kim diye nakş u nişân
Söz Len terânî'dir Mûsî'ye Tûr içinde

Kimseden ayrı görme her bir ile bile gör
Cümle âlem doludur berr ile bahr içinde

Südre'tü'l-Müntehâ'dan ondan içeri giden
Hiç nişân söylemedi menzîl-i nûr içinde

Doksan bin kelimesi otuz bin 'âm u hâsı
Otuz bin hâslarına otuz bin sırr içinde

Oldurur ol gizli söz ârif söyler dün gündüz
Hiç nişânı denmesin Hûr u Kusûr içinde

Yûnus sen diler isen dostu görem der isen
Ayândır görenlere işte gönül içinde

Aşk bâzîrgânı ser-mâye cânı
Bahâdır gördüm cânâ kıyanı

Zihî bahâdır cân terkin vurur
Kılıç mı keser himmet giyeni

Kamusun bir gör kemterin er gör
Alçak görme palâs giyeni

Tîz çıkarırlar fevka'l-'ulâya
Bil Îsâ gibi dünyâ koyanı

Tîz indirirler tahte's-serâya
Şol Kârûn gibi dünyâ kovanı

Âşık olanın nişânı vardır
Melâmet olur belli beyânı

İlm ü 'amele olma mağrûr
Hak kabûl etti kefen soyanı

Koydu atlası giydi palâsı
İbrâhîm Edhem sırdan duyandı

Çün Mansûr gördü o benim dedi
Oda yaktilar işittin onu

Oda yandırttın külün savurttun
Öyle mi gerek seni seveni

Zinhâr ey Yûnus gördüm deme
Dâra çekerler gördüm diyeni

یونسک سوزیپ
کوز اولمش اوزی
فان اغلار کوزیپ
عشقک الندن

۱۴۳۶

کتبه ریمه تلمیذہ علی ضاغرلہما

"Yûnus'un sözü köz olmuş özü
Kan ağlar gözü aşkın elinden"
Hat: Rûmeysa Havranlıoğlu

Çıktım erik dalına anda yedim üzümü
Bostan ıssı kakıyıp der ne yersin kozumu

Kerpiç koydum kazana poyraz ile kaynattım
Nedir diye sorana bandım verdim özünü

İplik verdim çulhaya sarıp yumak etmemiş
Becid becid ısmarlar gelsin alsın bezini

Bir serçenin kanadın kırk kanlıya yüklettim
Çift dahı çekemedi şöyle kaldı yazılı

Bir sinek bir kartalı kaldırıp vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu

Balık kavağa çıkmış zift turşusun yemeğe
Leylek koduk doğurmuş bak a şunun sözünü

Bir küt ile güreştim elsiz ayağım aldı
Güreşip basamadım göynündürdü özümü

Kâf dağından bir taşı şöyle attılar bana
Öylelik yere düştü bozayazdı yüzümü

Gözsüze fısıldadım sağır sözüm işitmiş
Dilsiz çağırıp söyler dilimdeki sözümü

Bir öküz boğazladım kaldırdım sere kodum
Öküz ıssı geldi aydır boğazladın kazımı

Ugruluk yaptım ona bühtân eyledi bana
Bir çerçi geldi dedi hani aldın gözümü

Tospağaya uğradım gözsüz sepek yoldaşı
Sordum sefer nereye Kayseri'ye azimi

Yûnus bir söz söyledin hiç bir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter ma'nî yüzünü

Aşksızlara verme öğüt öğüdünden alır değil
Aşksız âdem hayvân olur hayvân öğüt bilir değil

Eksik olmayın ehillerden kaçagörün câhillerden
Tanrı bîzâr bahillerden bahir dîdâr görür değil

Kara taşa su koyarsan elli sene ıslatır isen
Heman taş gene bayağı hünerli taş olur değil

Taştan çıkar türlü sular ayağından biter neler
Câhil gönlü taştan beter câhil gelmez gelir değil

Boz yapalak devlengece emek yeme erte gece
Onun işi göz sepektir salıp ördek alır değil

Şah balabân şahin doğan zihî övmüş onu öven
Doğan zayıf olur ise doğanlıktan kalır değil

O iki cihân güneşi zâhir dünyâsın degsürdi
Câhil onu sanır o hod ölmez ölür değil

Yûnus olma câhillerden ırak olma ehillerden
Câhil ne var mü'min ise câhillikten kalır değil

İlk adım Yûnus idi adımı âşık taktım
Terk edip ud u edeb şöyle haber bıraktım

İzzete kalmış iken âşıklık ne'mdir benim
Ben kendi elim ile yüzüme kara yaktım

Ne bucak var elimde tekye kılam ben ona
Âşıklar hân mânînî başla boynumda taktım

Benim gibi bâzîrgân kim Sağınç ile bayar
Bir pula gücüm yetmez Mısır metâ'ın çattım

İsî yarım iğneyle yol bulmadı Hazret'e
Benim bunca dilekle nerde sığisar rahtım

Âşıklar mezhebinde şermisâr oldu Yûnus
Âşık ma'sûka erdi ben dünyâya uyaktım

*Dervişlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlün derviş eyleyen hırkaya muhtâc değil*

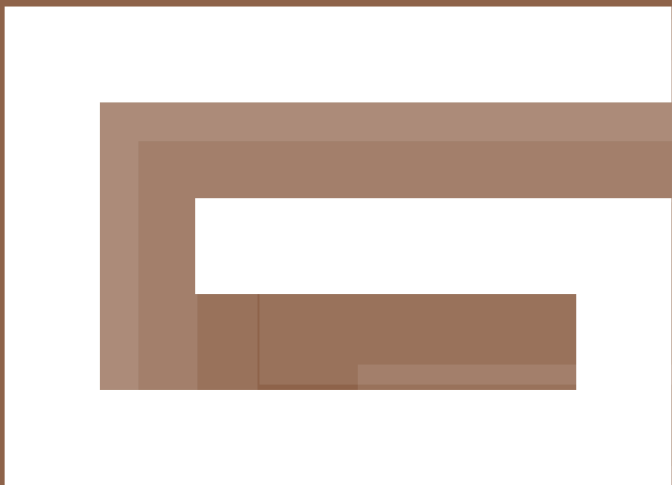
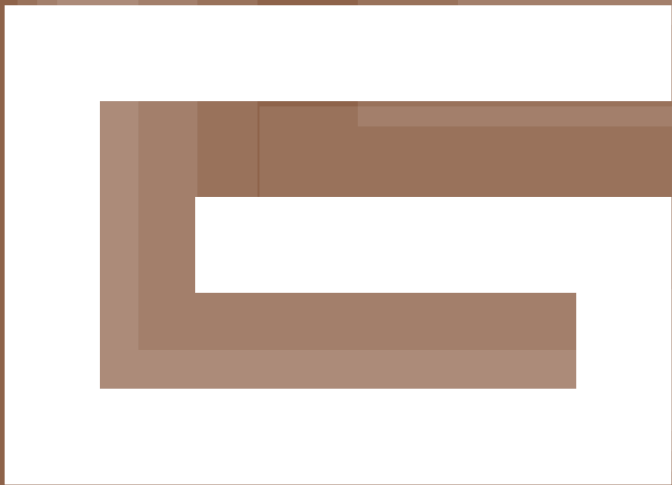
*Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil*

*Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil*

*Durmuş ma'rifet söyler erene Yûnus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil*

5

6

Cânlar cânı

Severim ben seni cândan içeri
Yolum ötmez bu erkândan içeri

Nere varır isem gönlüm dolusun
Seni kanda koyan bundan içeri

Beni sorman bana bende değilem
Sûretim boş gezer dondan içeri

Beni benden alana ermez elim
Kadem kim basa sultândan içeri

Tecelliden nasîb erdi kimine
Kiminin maksûdu bundan içeri

Kime dokunduysa ol dost nazarı
Onun şu'lesi var günden içeri

Senin aşkın beni benden alıptır
Ne şîrîn dert bu dermândan içeri

Şeriat tarikat yoldur varana
Hakikat ma'rifet ondan içeri

Süleymân kuş dili bilir dediler
Süleymân var Süleymân'dan içeri

Sülûk seyir iden aşkın erine
Nice mezhep olur dînden içeri

Dînin terk edenin küfürdür işi
Bu ne küfürdür îmândan içeri

O bir dilber durur hiç yok nişânı
Nişân olur mu nişândan içeri

Meğer Yûnus gözü tuş oldu dosta
Ki kaldı kapıda ondan içeri

*Türlü türlü cefânın adını aşk vermişler
Bu cefâyâ katlanan dosta halvet ermişler*

*Her kim aşka erişe aşk onunla barışa
Kim aşka müşteriye cânına od urmuşlar*

*Her kim aşka sataştı ol dem kaynadı taşı
Kim deli der kim uslu dört yanında durmuşlar*

*Aşk durur âfet belâ döndürür hâlden hâle
Dost elinden piyâle hoş melâmet olmuşlar*

*Aşktır Yûnus'un cânı başında ser-encâmı
Aşka münkîr âdemi bu meydândan sürmüşler*

Aşk îmâmdır bize gönül cemâ't
Kiblemiz dost yüzü dâimdir salât

Cân dost mihrâbına secdeye vardı
Yüz yere uruban eder münâcât

Beş vakt tertîbimiz bir vakte geldi
Beş bölük oluban kim kıla tâ'at

Şerî'at eydür bize şartı bırakma
Şart ol kişiyedir eder hıyânet

Dost yüzün göricek şirk yağmalandı
Anunçün kapıda kaldı muhabbet

Münâcât gibi vakt olmaz arada
Kim ola dost ile bu demde halvet

Kimsene dînine hilâf demeyiz
Dîn tamâm olunca doğar muhabbet

Erenler nefesidir devletimiz
Anunçün fitneden olduk selâmet

Kâlû belî dedik evvelki demde
Dahı bugündür ol dem ü bu sâ'at

Doğruluk bekleyem dost kapısında
Gümânsız ol bulur ilâhî devlet

Yûnus öyle esîrdir ol kapıda
Diler ki olmaya ebedî râhat

Dün gider gündüz gelir gör nicesi uz gelir
Emr-i Hakk'ın ser-be-ser cihâna düp-düz gelir

Karanlık sürülür 'âlem münevver olur
Karanlık yerine nûr ile gündüz gelir

'İbrete kalmaz mısın ya hod anlamaz mısın
Dinle kuşlar ününü nice türlü sâz gelir

Kuş hod yumurta idi yuva hod perde idi
Ün hod kudret ünüdür bilmeyene kaz gelir

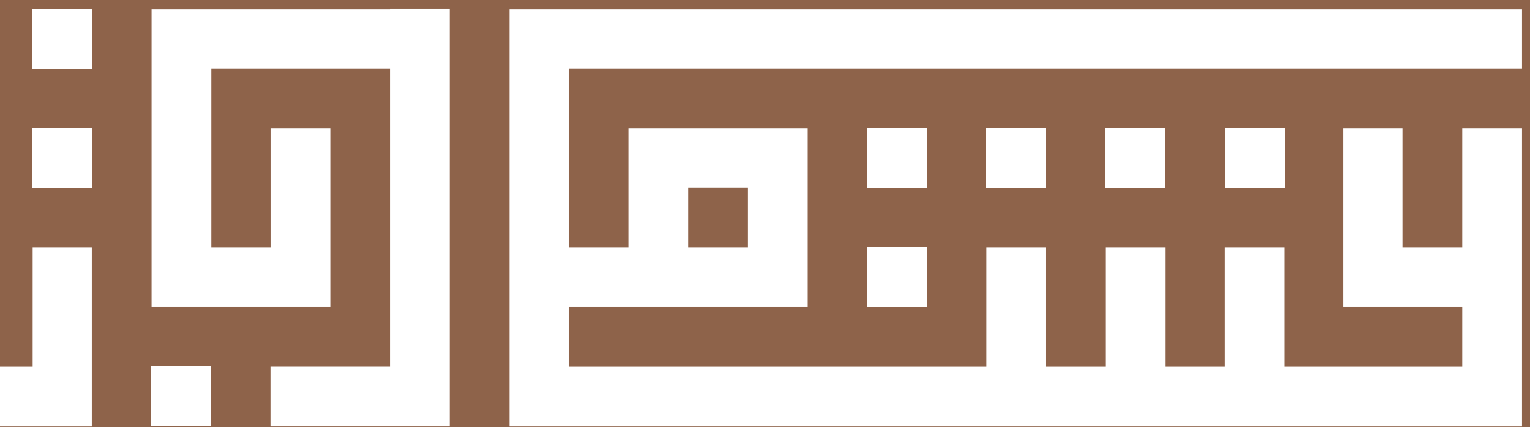
Dinle sözüm ma'nîsin anlayayım der isen
'Ârifin kulağına kudret ünü tîz gelir

Bir bak sağa sola dağılma değme yola
Kudret bâğından sana gör nice âvâz gelir

Söz issi sözün alır sûret toprakta kalır
Her kim bu hâli bilir kendözinden vaz gelir

'Aklım bu yola gitti beni benden iletti
Yûnus'un yükü yetdi bilmeyene az gelir

Aşk Bezirgânı

Çalap nûrdan yaratmış cânını Muhammed'ün
Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'ün

Dostum demiş yaratmış hem onun kaydın yemiş
Ümmetten yana koymuş yönünü Muhammed'ün

Muhammed bir denizdir âlemi tutup durur
Yetmiş bin peygamberler gölünde Muhammed'ün

Dünyâ malın tutmamış hiç emânet artmamış
Terzi biçip dikmemiş donını Muhammed'ün

Tanrı arslanı Alî sağında Muhammed'ün
Hasan ile Huseyn solunda Muhammed'ün

Yılda yetmiş bin hâcî her biri niyyet eder
Varır ziyâret eder nûrını Muhammed'ün

Yûnus Emrem aşklıdır eksiklidir miskîndir
Her kim yemez mahrûmdur honını Muhammed'ün

*Taştın yine deli gönül sular gibi çağlar mısın
Aktın yine kanlı yaşım yollarımı bağlar mısın*

*N'idem elim ermez yâre bulunmaz derdime çâre
Oldum ilimden âvâre beni bunda eğler misin*

*Yavu kıldım ben yoldaşı onulmaz bağrımın başı
Gözlerimin kanlı yaşı ırmak olup çağlar mısın*

*Ben toprak oldum yoluna sen aşırı gözetirsin
Şu karşıma göğüs gerip taş bağırlı dağlar mısın*

*Harâmî gibi yoluma arkurı inen karlı dağ
Ben yârimden ayrı düştüm sen yolumu bağlar mısın*

*Karlı dağların başında salkım salkım olan bulut
Saçın çözüp benüm için yaşın yaşın ağlar mısın*

*Esridi Yûnus'un cânı yoldayım illerim kanı
Yûnus düşde gördi seni sayru mısın sağlar mısın*

*Cânlar cânını buldum bu cânım yağma olsun
Assı ziyândan geçdim dükkânım yağma olsun*

*Ben benliğimden geçtim gözüm hicâbın açtım
Dost vaslına ulaştım gümânım yağma olsun*

*Benden benliğim gitti hep mülkümü dost tuttu
Lâ-mekân kavmi oldum mekânım yağma olsun*

*İkilikten usandım aşk donunu donandım
Derdi hânına kandım dermânım yağma olsun*

*Varlık içün sefer kıldı ondan dost bize geldi
Vîrân gönül nûr doldu cihânım yağma olsun*

*Geçtim bitmez sığınçdan usandım yaz u kışdan
Bostânlar başın buldum bostânım yağma olsun*

*Ta'alluktan üzüştüm ol dosttan yana uçtum
Aşk divânına düştüm divânım yağma olsun*

*Yûnus ne hoş demişsin bal u şeker yemişsin
Ballar balını buldum kovanım yağma olsun*

*Gönül ne ede dolana ma'şûkun bulmayınca
Kimse âşık olur mu gönülsüz kalmayınca*

*Gönüldür seven onu esîr eyleyen seni
Kimi âzâd eylersin sen âzâd olmayınca*

*Boynu zencirli geldik key katı esîr olduk
Er nazar eylemedi halimiz bilmeyince*

*Bir yanadan ararlar ayrı nesne sanırlar
Bahâsın ne bilesin sen satın almayınca*

*Bahâsı cânım onun mal ile davar değil
Sevdik mi ele girer sevdükler vermeyince*

*Câna nice âşıksın bu kayıttan geçmezsın
Deryâdan ne alasın ırmaktan geçmeyince*

*Dostu kanda bulasın sende durmak ile sen
Ol imâret eylemez sen vîrân olmayınca*

*Sözü Yûnus'tan işit kibir kılma tut öğüt
İmâret olmayasın tâ harâb olmayınca*

ظہیر و نسیم احمد

حضرت سلطان

Yâ Hazret-i Sultân Yûnus Emre

*Cân bir ulu kimsedir beden onun âletidir
Her ne lokma yer isen bedenin kuvvetidir*

*Ne denli yer isen çok ol denli yürürsün tok
Câna hiç assı yok hep sûret maslahatıdır*

*Bu cân ni'meti hani gelin bulalım onu
Asâyiş kılan cânı evliyâ sohbetidir*

*Sohbet cânı semirtir hem âşıkın ömrüdür
Hak Çalab'ın emriyle erenin himmetidir*

*Erenin yüzü suyu himmeti arştan ulu
Kimi görsen bu hûlu erenin inâyetidir*

*Înâyet onun işi anlamaz değme kişi
Bil bu Hümâ kuşu âşıklar devletidir*

*Yûnus'un yanar içi kamudan gönlü kiçi
Soya sayılmamak suçu erenin himmetidir*

*İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin yâ nice okumaktır*

*Okumaktan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmektir
Çün okudun bilmezsin hâ bir kuru emektir*

*Okudum bildim deme çok tâ'at kıldım deme
Eri Hak bilmezsen abes yere yelmektir*

*Dört kitabın ma'nîsi bellidir bir elifte
Sen elif dersin hoca ma'nîsi ne demektir*

*Yûnus Emre der hoca gerekse var bin hacca
Hepisinden iyice bir gönüle girmektir*

Gönlüm düştü bir sevdâya gel gör beni aşk n'eyledi
Başımı verdim gavgâya gel gör beni aşk n'eyledi

Ben yürürüm yana yana aşk boyadı beni kana
Ne âkilem ne divâne gel gör beni aşk n'eyledi

Ben yürürüm ilden ile dost sorarım dilden dile
Gurbette hâlim kim bile gel gör beni aşk n'eyledi

Benzim sarı gözlerim yaş bağrım pâre yüreğim baş
Hâlim bilen dertli kardaş gel gör beni aşk n'eyledi

Gurbet ilinde yürürüm dostu düşümde görürüm
Uyanıp Mecnûn olurum gel gör beni aşk n'eyledi

Gâh tozarım yerler gibi gâh eserim yeller gibi
Gâh çağlarım seller gibi gel gör beni aşk n'eyledi

Akar sulayın çağlarım dertli ciğerim dağlarım
Şeyhim anıban ağlarım gel gör beni aşk n'eyledi

Ya elim al kaldır beni ya aslına erdir beni
Çok ağlattın güldür beni gel gör beni aşk n'eyledi

Ben Yûnus-ı bîcâreyim baştan ayağa yâreyim
Dost ilinde âvâreyim gel gör beni aşk n'eyledi

*Acep şu yerde var m'ola şöyle garip bencileyin
Bağrı başlı gözü yaşlı şöyle garip bencileyin*

*Gezdim Urum ile şam'ı yukarı illeri kamu
Çok istedim bulamadım şöyle garip bencileyin*

*Kimseler garip olmasın hasret oduna yanmasın
Hocam kimseler duymasın şöyle garip bencileyin*

*Söyler dilim ağlar gözüm gariplere göynür özüm
Meğeri ki gökte yıldızım şöyle garip bencileyin*

*Nice bu derd ile yanam ecel ere bir gün ölem
Meğeri ki sînimde bulam şöyle garip bencileyin*

*Bir garip ölmüş diyeler üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile yuyalar şöyle garip bencileyin*

*Hey Emrem Yûnus bîçâre bulunmaz derdine çâre
Var şimdi gez şârdan şâra şöyle garip bencileyin*

Gönül usanmadın sen bu seferden
Çalab'ım saklasın seni hatardan

Kişi ki kişinin kahrın çekince
Gidip görünmemek yeğdir nazardan

Doğalı bağrımı doğradı gurbet
Sızar damlar ciğer kanı damardan

Vatan oldu diken gurbet gülistân
Ağu içmek yeğ oldu ney-şekerden

Güher dedikleri ilm-i hünerdir
Hüner-mende hüner yeğdir güherden

Yünus göğüs açıp dosta giderken
Çalab'ım saklasın seni hatardan

Bu ne derttir acep derman belirmez
Ya bu ne yaradır zahmı belirmez

Benim gönlüm acep aşktan usanmaz
Varır aşka düşer hiç bana dönmez

Döner gönlüm bana öğüt verir hoş
Âşık olan gönül aşktan usanmaz

Âşık ki câna kaldı âşık olmaz
Cânın terk eylemeyen ma'sûku bulmaz

Aşk pazarıdır bu cânlar satılır
Satarım cânımı hiç kimse almaz

Âşık bir kişidir bu dünyâ malın
Âhiret korkusundan bir çöpe saymaz

Bu dünyâdan âhiretten içeri
Âşıkın yeri var kimsene bilmez

Âşık öldü diye salâ verirler
Ölen hayvândır âşıklar ölmez

Âşıklar meydânı 'arştan yücedir
Çalarlar çevgânı topu belirmez

Beyim ârif isen yürü yoluna
Bunda başlar yiter kanlar sorulmaz

Erenler kapısı Hazret kapısı
Bu tapuya gelen mahrûm gönülmez

Yûnus bu deryâyâ gark oldu gitti
Geri gelmekliğe akli derilmez

*Ben bir acep ile geldim kimse hâlim bilmez benim
Ben söylerim ben dinlerim kimse dilim bilmez benim*

*Benim dilim kuş dilidir benim ilim dost ilidir
Ben bülbülüm dost gülümdür bilin gülüm solmaz benim*

*O dost bana gelsin demiş sundum kadeh alsın demiş
Aldım kadeh içtim şarap ayruk gönlüm ölmez benim*

*Ne durum var ne durağım hiç yerde yoktur karârım
Hakk'a münâcât etmeye belli yerim olmaz benim*

*Sor durduğum yeri bana gelirsen gösterem sana
Bir zerrece Hak'tan ayrı gözüm nesne görmez benim*

*Tûr dağında bir tecellî gör Mûsâ'ya neler kıldı
Yûnus dedi Hak katında sözüm geri kalmaz benim*

*Hak'tan gelen şerbeti içtik elhamdülillâh
Şol kudret denizini geçtik elhamdülillâh*

*Şol karşıki dağları meşeleri bağları
Sağlık safâlık ile aştık elhamdülillâh*

*Kuru idik yaş olduk ayak idik baş olduk
Kanatlandık kuş olduk uçtuk elhamdülillâh*

*Vardığımız illere şol safâ gönüllere
Baba Tapduk ma'nîsin saçtık elhamdülillâh*

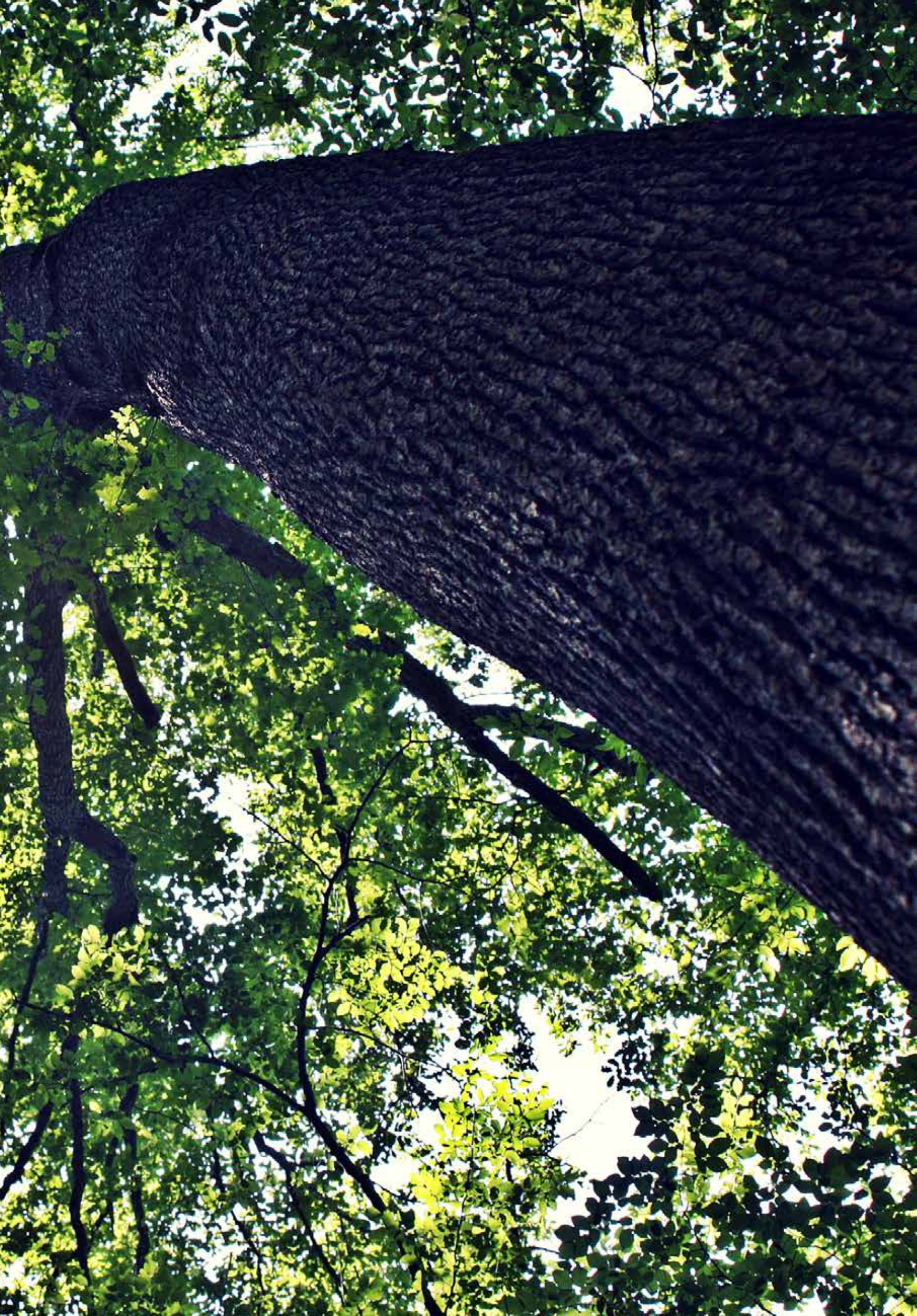
*Beri gel barışalım yad isen bilişelim
Atımız eyerlendi eştik elhamdülillâh*

*İndik Rum'u kışladık çok hayr u şer işledik
Uş bahar geldi geri göçtük elhamdülillâh*

*Dirildik pınar olduk irkildik ırmağ olduk
Artık denize dolduk taştık elhamdülillâh*

*Tapduk'un tapusunda kul olduk kapısında
Yûnus miskin çiğ idik piştik elhamdülillâh*

Aşkın aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ü günü bana seni gerek seni

Ne varlığa sevinirim ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum bana seni gerek seni

Aşkın âşıklar öldürür aşk denizine daldırır
Tecellî ile doldurur bana seni gerek seni

Aşkın zincirini üzem delü olam dağa düşem
Sensin dün ü gün endişem bana seni gerek seni

Eğer beni öldüreler külüm göğe savuralar
Toprağım anda çağırılar bana seni gerek seni

Sûfilere sohbet gerek ahilere ahret gerek
Mecnûnlara Leylâ gerek bana seni gerek seni

Ne Tamu'da yer eyledim ne Uçmak'ta köşk bağladım
Senin için çok ağladım bana seni gerek seni

Cennet Cennet dedikleri bir ev ile birkaç hûrî
İsteyene vergil onu bana seni gerek seni

Yûsuf eğer hayâlini düşte göreydi bir gece
Terk ederdi mülklerini bana seni gerek seni

Yûnus çağırırlar adım gün geçtikçe artar odum
İki cihânda maksûdum bana seni gerek seni

*Ey yârenler ey kardeşler korkarım ben ölem diye
Öldüğüme kayırmazam ettiğimi bulam diye*

*Bir gün görünür gözüme aybım vurulur yüzüme
Endişeden deli olmuşum n'idem ben ne kılam diye*

*Eğer gerçek kul imişsem ona kulluk kıla idim
Ağlayaydım bu dünyâda yarın onda gülem diye*

*Hemîn geldim bu dünyâya nefsime kulluk etmeye
İyi amel işlemedim azâptan kurtulam diye*

*Ey bî-çâre miskîn Yûnus günahın çok n'eyleyesin
Sığındım ol Allâh'ıma dedi hem afv kılam diye*

*Geldi geçti ömrüm benim şol yel esip geçmiş gibi
Hele bana şöyle gele şol göz açıp yummuş gibi*

*İşbu söze Hak tanıktır bu cân gövdeye konuktur
Bir gün ola çıka gide kafesten kuş uçmuş gibi*

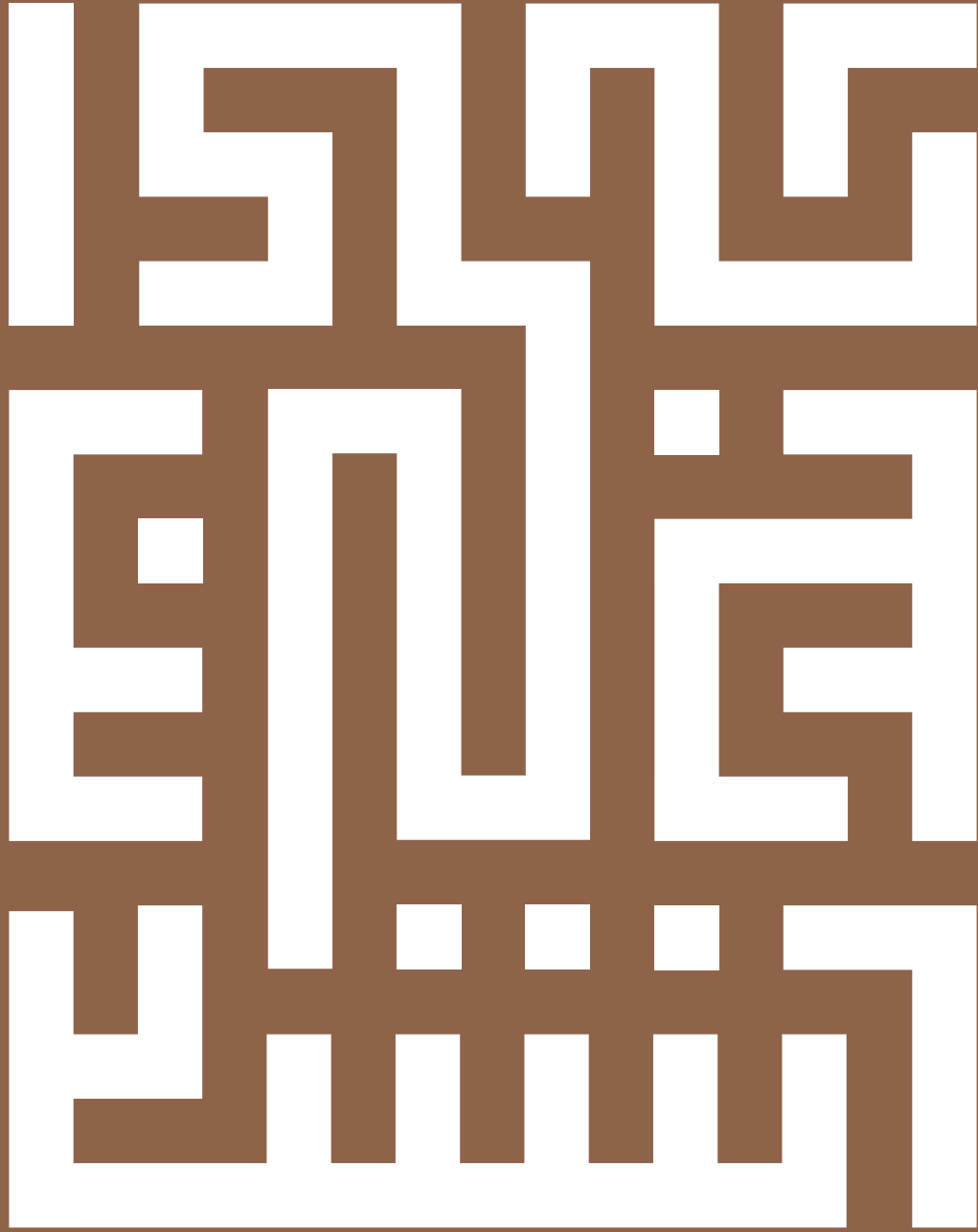
*Miskîn Âdem oğlanını benzetmişler ekinciye
Kimi biter kimi yeter yere tohum saçmış gibi*

*Bu dünyâda bir nesneye yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi*

*Bir hastaya vardın ise bir içim su verdin ise
Yarın anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi*

*Bir miskîni gördün ise bir eskice verdin ise
Yarın anda sana gele hulle donun biçmiş gibi*

*Yûnus Emre bu dünyâda iki kişi kalır derler
Meğer Hızır-İlyas ola âb-ı hayât içmiş gibi*

"İşidin ey yârenler"

Müsölmânam diyen kişi şartı nedir bilse gerek
Tanrı'nın buyruğun tutup beş vakt namâz kılrsa gerek

Tanla durup başın kaldır ellerini suya daldır
Hem şeytânın boynunu vur hem nefis dahı ölse gerek

Kılarsan tan namâzın Hak'la ola hem niyâzın
Ahirette 'izz ü nâzın varıp onda bulsa gerek

Öyle namâzın kılarsın her ne dilerse bularsın
Tamu'dan azâd olarsın kullar azâd olsa gerek

Ol ikindiye kılanlar arı dirlik dirilenler
Onlardır Hakk'a erenler her dem anlar erse gerek

Akşam durur üç farîza dağca günâhın arıda
İyi 'amellerin sinde şem ü çerâğ olsa gerek

Yatsı namâzına o hâzır hâzırları sever Kâdir
İmânın eksiğin bitir imân pîş-rev olsa gerek

Her kim bu sözden almadı beş vakt namâzı kılmadı
Bilin Müsölmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek

Bildin ise cemâ'ati hâzır olanlar Cennet'i
Ger kâhillik kılarsan münâfıktan olsa gerek

Görmez misin Mustafâ'yı nice bekledi vefâyı
Ümmet için ol safâyı ümmet ona erse gerek

Beklersen dîn gayretin verme nefse murâdın
Yûnus Nebî salâvâtın aşk ile ulaştırsa gerek

Bize didâr gerek dünyâ gerekmez
Bize ma'nî gerek da'vâ gerekmez

Bize Kadîr Gecesi'dir bu gece
Ko ırte olmasın seher gerekmez

Bize aşk şerbetinden sun ey sâkî
Bize Uçmak'ta Kevser gerekmez

Badyalar dolu dolu içelim biz
Biz esrûk olmayız humâr gerekmez

Eger bu derd ile hasta düşersem
Safâlık vermesin tîmâr gerekmez

Gerekmez yâr gerekmez cân gerekmez
Bize didâr gerek deyyâr gerekmez

Yûnus esriyûben düştü susakta
Çağırır Tapdug'da 'âr gerekmez

‘İşkun ile ‘âşıklar yansun yâ Resûla'llâh
İçüp ‘ışkun şarâbın kansun yâ Resûla'llâh

Şol seni seven kişi komış yoluna başı
İki cihân güneşi sensün yâ Resûla'llâh

Şol seni sevenlere kıl şefâ‘at anlara
Mü'min olan tenlere cânsun yâ Resûla'llâh

Şol seni sevdi Sübhân oldun kamuya sultân
Cânum yolına kurbân olsun yâ Resûla'llâh

‘Âşıkam şol didâra bûlbülem şol gül-zâra
Seni sevmeyen nâra yansun yâ Resûla'llâh

Dervîş Yûnus'un cânı ‘âlem şefâ‘at kânı
İki cihân sultânı sensün yâ Resûla'llâh

İsm-i sübhân virdin mi var
Bahçelerde yurdun mu var
Bencileyin derdin mi var
Garip garip ötme bülbül

Ötme bülbül ötme bülbül
Derdi derde katma bülbül
Benim derdim bana yeter
Bir de sen dert etme bülbül

Bilirim âşıksın güle
Gülün hâlinden kim bile
Bahçedeki gonca güle
Dolaşıp söz atma bülbül

Bilirim âşıksın verde
Cünûnun var gâyet serde
Şu sînemde olan derde
Bir de sen dert katma bülbül

Pervâz olup uçar mısın
Deniz deryâ geçer misin
Bencileyin nâçâr mısın
Sen de hâlin söyle bülbül

A bülbülüm uslu musun
Kafeslerde besli misin
Bencileyin yaşlı mısın
Garip garip ötme bülbül

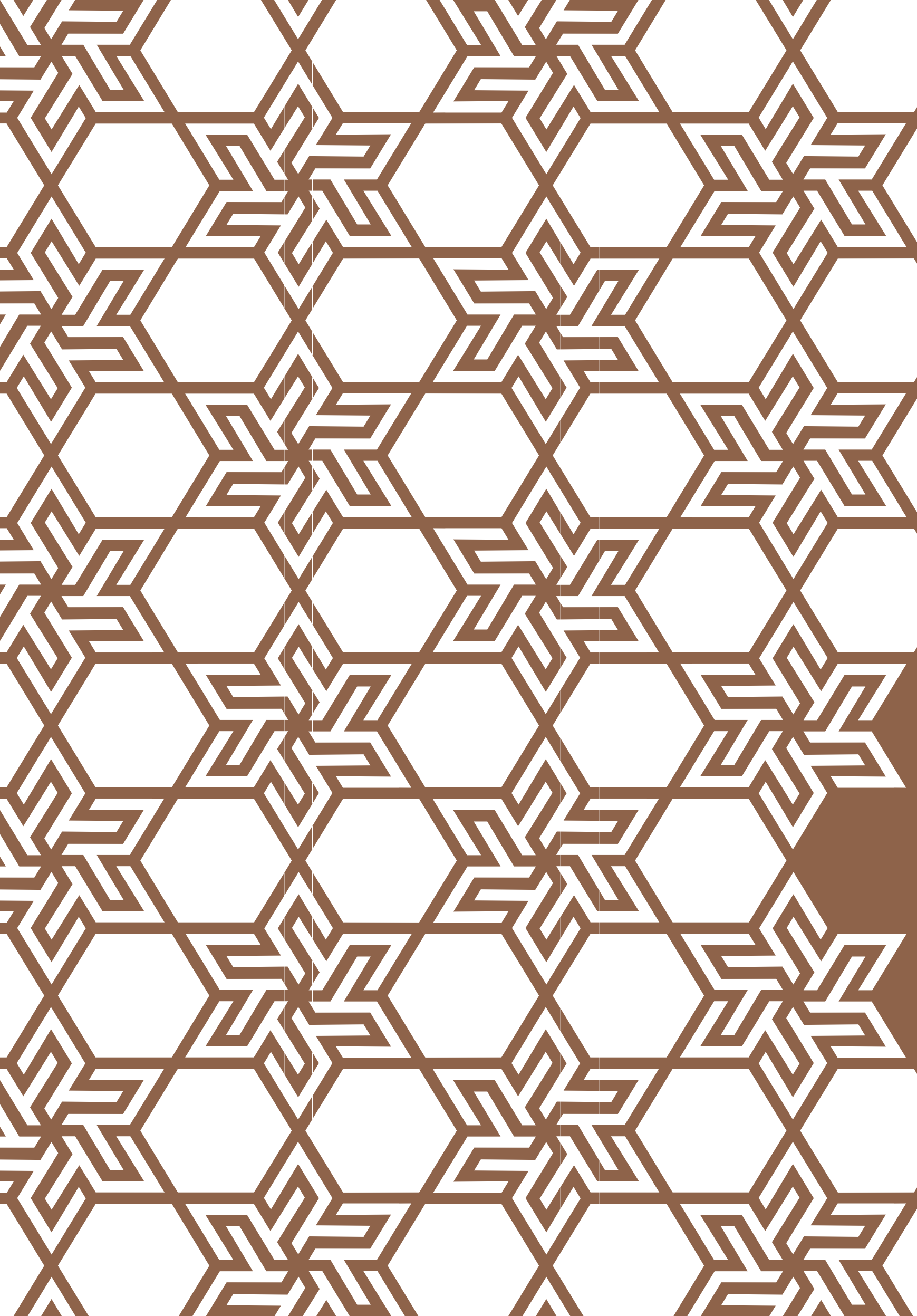
Yûnus vücûdun pâk derken
Cihânda mislin yok derken
Seher vakti Hakk... Hakk... derken
Bizi de unutma bülbül

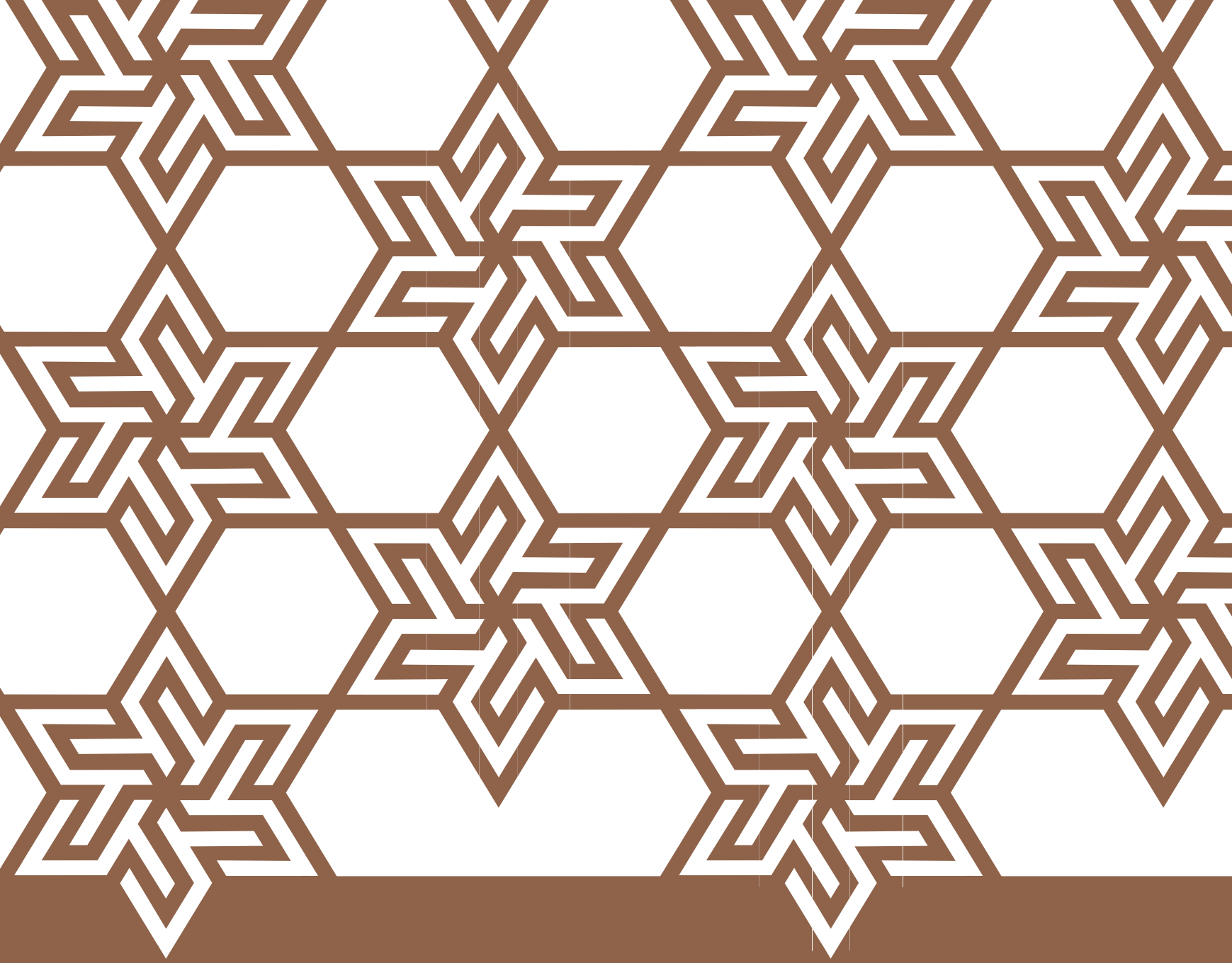
میدان است

یونس سن زند

Yunûs sen bunda meydân isteme...

KAYNAKÇA

_____, Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

_____, Yunus Emre'den Güldeste (Arapça), Çev: Cengiz Ketene, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

_____, IV. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı ve Yunus Emre Semineri, Eskişehir, 11-13 Mayıs 1989.

_____, Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu, 06-08 Aralık 2001, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2002.

_____, Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

_____, VIII. Vakıf Haftası Kitabı: Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Yunus Emre ve Dönemi, Restorasyon ve Kıbrıs Vakıfları Seminerleri, Vakıflar Müdürlüğü Genel Yayınları, Ankara, 1991.

_____, Yunus Emre Özel Sayısı, Türk Yurdu, İstanbul, 1966.

_____, Yunus Emre Sempozyumu-Bildiriler, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1991.

_____, Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler) 2-5 Mayıs 1988, Haz: Suzan Gürelli, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

_____, Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler), Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1990.

_____, Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri-Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (2 Mayıs 1991), Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1992.

_____, Yunus Emre, Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş-ı Veli Düşüncesinde Hoşgörü, Haz: Şevket Özdemir, Kültür Bakanlığı Bilimsel ve Kültürel Araştırma Vakfı, Ankara, 1995.

Açıkgöz, Namık, "Yunus Emre'de Ölüm, Genç Ölümleri veya Gök Ekini Biçmek", Diyanet Dergisi Yunus Emre Özel Sayısı, Sayı: 1, Ankara, 1991.

Açıkgöz, Namık, Yunus Emre Divânı'nda Telmih Unsuru Olarak Şahıslar, Fırat Üniversitesi Dergisi, Elazığ, 1991.

Akalın, Şükrü Haluk, Yunus Emre ve Türkçe, Türk Dili Dergisi, İstanbul, 2011.

Aksan, Doğan, Yunus Emre Şiirinin Gücü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.

Aktaş, Hasan, Yeni Türk Şiirinde Yunus Emre Okulu ve Misyonu, Yort Savul Yayınları, İstanbul, 2002.

Aktaş, Şerif, "Yunus Emre'de Lirizmin Kaynağı", Millî Kültür Dergisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.

- Albayrak, Nurettin, Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Albayrak, Nurettin, Gönül Çalab'ın Tahtı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- Alptekin, Turan, Bir Ene'l-Hak Şiiri Yunus Emre / Âşık Yunus ve Yunuslar, Demos Yayınları, İstanbul, 2007.
- Anadol, Cemal, Gönüller Sultanı Yunus Emre, Kamer Yayınları, İstanbul, 1993.
- Aray, Macit, Yunus Emre'nin Yeni Araştırmalar Sonunda Kişiliği, Hayatı, Yattığı Yer ve Bununla İlgili Bazı Şiirler, İhsan Gümüşayak Matbaası, İzmir, 1974.
- Araz, Nezihe, Anadolu Erenleri, Özgür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Araz, Nezihe, Dertli Dolap Yunus Emre'nin Hayat Hikâyesi ve Şiirleri, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Araz, Nezihe, Ein Weg Yunus Emre, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- Araz, Nezihe, Hoşgörü Ustaları, Dünya Aktüel, İstanbul, 2003.
- Artun, Erman, Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Asya, F, Yunus Emre: Büyük Türk Mutasavvıfı = The Great Turkish Mystic, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Âşık Paşa, Gârib-nâme c.1/1-1/2-2/1-2/2, Haz: Kemal Yavuz, e-kitap, İstanbul, 2000.
- Avcı, Zeynep, A'dan Z'ye Abidin Dino, YKY Yayınları, İstanbul, 2007.
- Aydın, Şadi, "Yunus Emre'nin Yirmi Birinci Asra Mesajı; Sevgi, Hoşgörü ve Barış", Ay Vakti Düşünce ve Kültür ve Edebiyat Dergisi, İstanbul, 2007.
- Aykan, Recep, Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'ân Fihristi, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002.
- Aytaç, Pakize, "Yunus Emre'de Mevlana'da Hoşgörü", Kubbealtı Akademi Mecmuası, İstanbul, 1972.
- Ayvazoğlu, Beşir, Yunus, Ne Hoş Demişsin, Kapı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Ayverdi, İlhan, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2005.
- Ayverdi, Sâmîha, Âbide Şahsiyetler, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1976.
- Azra, Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.
- Bakırcıoğlu, Ziya, Yunus Emre Divanı, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.
- Bal, Hüseyin, Yunus Emre ve Hümanizm, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2009.

- Banarlı, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yayınları, İstanbul, 2001.
- Başgöz, İlhan, Yunus Emre, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Başkal, Zekeriya, Yunus Emre, The Sufi Poet in Love, Blue Domes Press, New Jersey, 2010.
- Başkal, Zekeriya, Yunus'u Ararken, Sütun Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bayraktar, Turhan, Yunus Emre 1991 Sevgi Yılı Armağanı Antoloji-91, Türkiye Dergisi, İstanbul, 1991.
- Bayram, Mikail, Şeyh Evhadüddin Hâmid El-Kirmanî ve Menâkıb-nâmesi, Kardelen Yayınları, Konya, 2000.
- Berkay, Ayşe Fügen, Yunus Emre'nin Türk Toplumundaki Yeri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1967.
- Bice, Hayati, Divân-ı Hikmet (Hoca Ahmed Yesevî), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.
- Bilgin, Azmi, Yunus Emre / Hayatı ve Sanatı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013.
- Bilginer, Recep, Yunus Emre, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.
- Binark, İsmet, Sefercioğlu, Nejat, Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi, Milli Kütüphaneye Yardım Derneği Yayınları, Ankara, 1970.
- Bolel, M. Aziz, Yunus Emre Hazretleri Hayatı-Divanı, Uğur Matbaası, Eskişehir, 1983.
- Breton, Stanislas, "Varlık, Tanrı ve İlişkinin Poetikası", Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler, Kıta Felsefesi Tartışmaları (Haz. R. Kearney, Çev. H. Arslan) Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010.
- Buran, Ahmet, "Anadolu Ağızlarında Yaşayan Yunus", Milli Kültür Yunus Emre Özel Sayısı, Ankara, 1991. Buran, Ahmet, "Yunus'ta Hayvan Adları ve Fonksiyonları", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 1992.
- Bursalı, Mustafa Necati, Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri, Çelik Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Ceylan Ömür, Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Cin, Halil, "Tarihte ve Çağımızda İslamı Evrenselleştiren Mevlana, Yunus Emre ve M. İkbal", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya, 1992.
- Civelek, Muzaffer, Yunus Emre, Hareket Yayınları, İstanbul, 1971.
- Çelik, Osman, Yunus Emre, MEB Yayınları, İstanbul, 2001.
- Çetin, İsmet, "13. Yüzyıldan Günümüze Yunus Emre", Milli Kültür, Ankara, 1991.

- Çetin, İsmet, “Yunus Emre ve İdealizm”, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1991.
- Çopur, Ali Rıza, Yunus Emre Raporu, Karaman’ın Sesi Gazetesi Yayınları, Karaman, 1999.
- Çubukçu, İbrahim Agâh, Yunus Emre ve Düşüncesi, Ay Matbaası, Ankara, 1964.
- Daşcıoğlu, Yılmaz, Sevgi Çağlayanı Yunus, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993.
- Demirci, Mehmet, Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar, Damla Yayınları, İstanbul, 2004.
- Demirci, Mehmet, Yunus Emre’de İlâhî Aşk ve İnsan Sevgisi, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1997.
- Demirli, Ekrem, Şair ve Sûfiler-Mevlânâ, Yunus ve Niyazi-i Mısırî Üzerine İncelemeler, Sufi Kitap, İstanbul, 2015.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Dilaver, Faruk, Gel Dosta Gidelim, Destek Yayınları, İstanbul, 2013.
- Dilçin, Cem, Örneklerle Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Dilçin, Cem, Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Doğramacı, Mehmet, Bizim Yunus / Yunus Emre Hayatı ve Divanı, Kitsan Basım Yayın, İstanbul, 2006.
- Doğru, Halime, “Yunus Emre’nin Sarıköy’de Bulunan Zaviyesine Ait Vakıf Kayıtları”, Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, c.3, s.2, 1991.
- Durbilmez, Bayram, “Yunus Emre ve Muhyiddin Abdal Divanlarında Gönül”, Folklor / Edebiyat: Halkbilim, Etnoloji, Antropoloji, Tarih, Edebiyat-Üç Aylık Kültür Dergisi Alevilik Özel Sayısı, 2002.
- Duru, Ahmet Talat, Belgelerle Yunus Emre, Özel Yayın, Konya, 2004.
- Durusoy, Gertrude, “Mystische Elemente in der Lyrik des deutschen Mittelalter und Yunus Emre”, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 1986.
- Ekiz, Osman Nuri, Yunus Emre, Toker Yayınları, İstanbul, 2000.
- Emir, Sabahattin, Yunus Emre, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- Emre, M. Efdal, Yunus Emre Divânı ve Şerhi (Tanrı’nın Nefesi), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2013.
- Engin, Sabahattin, Halkın Sevgisi ve Yunus Emre, Can Yayınları, İstanbul, 1996.
- Erden, Fethi, “Yunus Emre Mezarları, Makamları ve Başka Yunuslar”, Türk Yurdu Dergisi, İstanbul, 1996.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, Türk Musikisi Antolojisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Yayınları, İstanbul, 1942.

Ergüven, Abdullah Rıza, Bütün Yönleriyle Yunus Emre, Berfin Yayınevi, İstanbul, 2001.

Ertem, Emine, Yunus Emre'nin Yolundan İzinden-Şiirler ve Araştırma, Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1991.

Erzurumlu Darir, Kissa-i Yûsuf: Yûsuf u Züleyhâ, Haz: Leyla Karahan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Evliyaoğlu, Gökhan, Anadolu'nun İç Aydınlığı Yunus Emre, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1963.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, Yunus Emre, Bir Ozanın İç Evreninde Gezintiler, Geçit Yayınevi, İstanbul, 1991.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, Hacı Bektaş Veli / Yaşamı, Düşünceleri, Çevresi, Etkisi, Özgür Yayınları, İstanbul, 2012.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, Yunus Emre, Geçit Yayınları, İstanbul, 1991.

Eyüboğlu, Sabahattin, Yunus Emre, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.

Fuat, Mehmet, Yunus Emre, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Genç, Vedat, Yunus Emre'ye Şiirler, MEB Yayınevi, İstanbul, 1997.

Göçgün, Önder, Dünden Bugüne Yunus Emre, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

Gökdemir, Sevgi, Gökdemir, Ayvaz, Yunus Emre Güldeste, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Gökyay, Orhan Şaik, Güçlük Nerede?, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Melamilik ve Melamiler, Milenyum Yayınları, İstanbul, 1992.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Türk ve Dünya Klasikleri Yunus Emre, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Vilâyet-nâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî , İnkılap Yayınları, İstanbul, 1995.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Yunus Emre Divan ve Risaletü'n-Nushiye, Derin Yayınları, İstanbul, 2010.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006

- Gölpınarlı, Abdülbaki, Yunus Emre ve Tasavvuf, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2008.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, Yunus İle Âşık Paşa ve Yunus'un Batınlılığı, Özel Yayın, İstanbul, 1941.
- Gülcan, Ali, Yunus Emre'nin Kökeni ve Yöresi, Karaman Valiliği, Karaman, 1992.
- Günay, Umay, Horata, Osman, Risaletü'n Nushiye, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- Güngör, Erol, İslam Tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012.
- Gürsel, Nedim, "Yunus Emre ve Nâzım Hikmet", Toplum ve Bilim Dergisi, İstanbul, 1981.
- Güzel, Abdurrahman, "Yunus Emre'de İnsan Kavramı", Türk Dili Dergisi, Ankara, 1951.
- Güzel, Abdurrahman, "Yunus Emre ve Mahdumkulu'nda Ortak Motifler", Folkloristik, Ankara, 1998.
- Güzel, Abdurrahman, "Yunus Emre-Hacı Bektaş Veli ve Mevlana Hümanist Olabilir mi?", Milletlerarası IV. Türk Folklor Kongresi, Antalya, 1992.
- Güzel, Abdurrahman, "Yunus Emre'de İnsan Telakkisi", Millî Folklor Dergisi II, Ankara, 1991.
- Güzel, Abdurrahman, "Yunus Emre'nin Eserlerinde Din", Diyanet Dergisi, Ankara, 1962.
- Güzel, Abdurrahman, "Yunus Emre'yi Eserlerine Göre Günümüzde Bir Değerlendirme I-II-III", Çevren Dergisi, Priştine, 1973.
- Güzel, Abdurrahman, Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Güzel, Abdurrahman, Güldeste / Yunus Emre, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- Güzel, Abdurrahman, Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Hayatı-Eserleri ve Şiirlerinden Seçmeler, Semih Ofset, Ankara, 1990.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, "Yunus'un Türkçesi", Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler, Haz. Hüseyin Özbay-Mustafa Tatçı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Halman, Talat Sait, A'dan Z'ye Yunus Emre, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Halman, Talat Sait, Yunus Emre Selected Poems, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- Hatemi, Hüsrev, N'etti Bu Yünus N'etti, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Hatiboğlu, Ahmet, Besteleriyle Yunus Emre İlâhileri, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Hayber, Abdülkadir, "Yunus Emre'de Dünya Görüşü ve İnsan Sevgisi", Türk Kültürü Dergisi, İstanbul, 1962.

- Heidegger, Martin, Varlık ve Zaman, (Çev: K. H. Ökten), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- Horata, Osman, “Yunus Emre’nin Risalet’ün-Nushiyye Mesnevisi”, Türk Kültürü Dergisi, Ankara, 1962.
- Horata, Osman, Günay, Umay, Yunus Emre, Risâletü’n-Nushiyye, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- İlaydın, Hikmet, Yunus Şiirinden Günümüze Yaklaştırmalar, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- İnan, Yusuf Ziya, Doğa ve Din Yorumcusu Yunus Emre, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1981.
- İşinsu, Emine, Bir Ben Vardır Benden İçeri, Elips Yayınları, Ankara, 2007.
- Jung, Carl G, İnsan ve Sembolleri (Çev: Ali Nihat Babaoğlu) Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kabahasanoğlu, Vahap, Yunus Emre’nin Şiirine Çağdaş Bir Yaklaşım, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kabaklı, Ahmet, Türk Edebiyatı, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kabaklı, Ahmet, Yunus Emre, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kaleli, Lütfi, Alevi-Sunni İnancında Mevlana-Yunus ve Hacı Bektaş Gerçeği, Alev Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kaplan, Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.
- Kaplan, Mehmet, Yunus Emre’nin İnsan ve Ahlak Görüşü, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 1973.
- Kara, Mustafa, Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar, Sır Yayınları, İstanbul, 2005.
- Karadağ, Metin, “Yunus Emre’nin Erzurumlu Emrah Üzerindeki Etkileri”, Türk Kültürü Dergisi, Ankara, 1962.
- Karakoç, Sezai, Yunus Emre, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1999.
- Karataş, Turan, Yunus Divanı, Kaynak Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Karataş, Yalçın, Sevgi Seli Yunus Emre, Sandıklı Belediyesi Yayınları, Sandıklı, 2001.
- Karay, Refik Halit, Kadınlar Tekkesi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2010.
- Kasım, Naci, Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı, Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1954.
- Kaya, Doğan, “Yunus Emre’nin Aksaray Ortaköy’deki Mezarı Üzerine Düşünceler”, Âşık Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, 2000.

- Kemikli, Bilal, Sûfî Şiirin İzinde, Şiir ve İrfan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kepecioğlu, Kâmil, “Yunus Emre Nerede Yatıyor?”, Nilüfer, S. 4, Bursa, 1945.
- Keskin, Özgen, Yunus Emre Var Yarına, Babiâli Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kılıç, Mahmud Erol, Sufî ve Şiir, Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kısakürek, Necip Fazıl, Yunus Emre, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2000.
- Korkmaz, Zeynep, “Yunus Emre ve Anadolu Türkçesinin Kuruluşundaki Yeri”, Türkoloji Dergisi, Ankara, 1973.
- Kosal, Cüneyd, Yunus İlâhileri Güldestesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- Köprülü, Fuat, “Yunus Emre Ve Âsârı”, Türk Yurdu, C. 5, Nr. 2, 1329 (1913).
- Köprülü, Fuat, “Yunus Emre” Türk Yurdu, C.4, Nr.3, 1329 (1913).
- Kunter, Halim Baki, Yunus Emre Bilgiler-Belgeler, Eskişehir Turizm Derneği Yayınları, İstanbul, 1978.
- Kurnaz, Cemal, Tatçı, Mustafa, Yesevîlik Bilgisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- Makal, Tahir Kutsi, Nasrattınoğlu, İrfan Ünver, Yunus Emre Şiirleri-Güldeste, Fatih Rotary Kulübü Yayınları, İstanbul, 1991.
- Nasrattınoğlu, İrfan Ünver, Yunus Emre Şiirleri Antolojisi, Yunus Emre Kültür ve Sanat Festivali Terkip Komitesi Yayınları, Eskişehir, 1981.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Milletlerarası Ahmed-i Yesevî ve Yunus Emre Sempozyumları Münasebetiyle Türkiye’de Kültür Tarihi Araştırmaları Hakkında Düşünceler”, Türkiye Günlüğü, 1991.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Türkiye’de Yunus Emre Araştırmaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Yunus Emre Problemi”. VIII. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara, 1991.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıpnameler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Osmanlı Sufiliğine Bakışlar / Makaleler-İncelemeler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Türk Sosyal Tarihinde İslamın Macerası / İncelemeler- Makaleler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Türk Sufiliğine Bakışlar, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- Oğuz, Muhammed İhsan, Yunus Emre, Oğuz Yayınları, İstanbul, 1991.

Oğuz, Öcal, “Bir Sosyal Çevrenin Mensubu Olarak Yunus Emre”, Türk Dünyası Yöntem Bilimleri Sorunları, Ankara, 2000.

Oğuz, Öcal, “Yunus Emre Neden Kalıcıdır?”, Millî Folklor Dergisi, Ankara, 1989.

Onay, Ahmet Talât, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

Özçelik, Mustafa, Bizim Yunus, Nar Yayınları, İstanbul, 2013.

Özgül, M. Kayahan, Divan Yolu’ndan Pera’ya Selametle (Modern Türk Şiirine Doğru), Hece Yayınları, İstanbul, 2000.

Öztelli Cahit, Yunus Emre, Özgür Yayınları, İstanbul, 1997.

Öztelli, Cahit, Belgelerle Yunus Emre, Ankara, 1977.

Öztürk, Mürsel, “Ahmed Yesevî - Hacı Bektaş Veli - Yunus Emre Zinciri”, Erdem Dergisi, Ankara, 1985.

Pala, İskender, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.

Pala, İskender, Od, Kapı Yayınları, İstanbul, 2014.

Pekolcay, Necla, Sevim, Emine, Yunus Emre’nin Şahsiyeti ve Yunus Emre Şerhleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Revnakoğlu, Cemaleddin Server, “Yunus’un Bestelenmiş İlâhileri Nerede ve Nasıl Okunurdu?”, Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı, Ankara, 1966.

Ricoer, Paul, “Dilin ve Mitin Poetikası”, Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler, Kıta Felsefesi Tartışmaları, Haz. R. Kearney, Çev. H. Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010.

Sarar, İsmail Ali, Saraç, İkrar, Yunus Emre Seçme Şiirler - Selected Poems - Choix De Poemes, Ausgewahlte Gedichte, Eskişehir Valiliği, Eskişehir, 1991.

Saygun, Ahmet Adnan, Yunus Emre (Oratoryo: Solo, Koro ve Orkestra İçin), Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1974.

Schimmel, Annemaria, Yunus Emre ile Yollarda, Çev: Senail Özkan, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

Sepetçioğlu, Mustafa Necati, Benim Adım Yunus Emre, İrfan Yayıncılık, İstanbul 2000.

Sertoğlu, Murat, Yunus Emre Dîvânı ve Açıklamaları, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1984.

Sevim, Emine, Yunus Emre Divanı’ndan Seçmeler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Soylu, Sıtkı, Yunus Emre, Lârende Basımevi, Karaman, 1965.

Şahin, İnci, Yunus Emre, Semerkant Yayınları, İstanbul, 2002.

Şeker, Mehmet, “Yunus Emre Dîvanı’na Göre XIV. Yüzyılda Anadolu’da Sosyal Hayat”, I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya, 1993.

Tahir, Kemal, Devlet Ana, İthaki Yayınları, İstanbul, 2005.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.

Tanyeri, Günay, Nasrattınoğlu, İrfan Ünver, Sevelim-Sevilelim Yunus Emre Şiirleri Güldestesi, Eskişehir Yayınları, Eskişehir, 1991.

Tanyeri, Güven, Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Yunus Emre Semineri, Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir, 1993.

Tarhan, Nevzat, Yunus Terapi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

Tatçı Mustafa, Aşık Yunus-IV, H Yayınları, İstanbul 2008.

Tatçı, Mustafa, “Nutk-ı Şerif-i Hz. Yunus Emre ve Şerh-i Hazret-i Mısıri”, Türk Kültürü Dergisi, Ankara, 1962.

Tatçı, Mustafa, “Şeyh Ali Nakşibendî el-Nevrekânî’nin ‘Şerh-i Güfte-i Yunus Emre’ Adlı Risalesi”, Türk Kültürü Dergisi, Ankara, 1962.

Tatçı, Mustafa, “Yunus Emre Divanı’nın Çorum Nüshasındaki İlahîlerin Besteleri”, Türk Kültürü Dergisi, Ankara, 1962.

Tatçı, Mustafa, “Yunus Emre’ye Ait Divanlar, Divan Neşirleri ve Metin Tamiri Meselesi”, Yunus Emre Sempozyumu-Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Tatçı, Mustafa, Aşk Bir Güneşe Benzer, H Yayınları, İstanbul 2008.

Tatçı, Mustafa, Dervişler Hüma Kuşu - Yunus Emre Yorumları, H Yayınları, İstanbul 2009.

Tatçı, Mustafa, İşitin Ey Yarenler (Yunus Emre Yorumları) , H Yayınları, İstanbul, 2014.

Tatçı, Mustafa, Özbay, Hüseyin, Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler, MEB Yayınları, Ankara, 2001.

Tatçı, Mustafa, Risâletü’n-Nushiyye-III, H Yayınları, İstanbul, 2008.

Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Bibliyografyası, Millî Kütüphane Yayınları, Ankara, 1988.

Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Divanı - İnceleme-I, H Yayınları, İstanbul, 2008.

Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Divanı - Tenkitli Metin-II, H Yayınları, İstanbul, 2008.

Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Divanı - Tıpkı Basım-VI, H Yayınları, İstanbul, 2008.

Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Şerhleri-V, H Yayınları, İstanbul, 2008.

Tekin, Mehmet, “Yunus Emre Sevgi Yılı ve Ahmet Adnan Saygun”, Güneyde Kültür Dergisi, Ankara, 1991.

Tekindağ, Şehabettin, “Büyük Türk Mutasavvıfı Yunus Emre Hakkında Araştırmalar”, Belleten, 1966.

Timuroğlu, Vecihi, Yunus Emre Üzerine Bir Deneme, Eskişehir Sanat Derneği, Eskişehir, 2004.

Timurtaş, Faruk Kadri, Yunus Emre Divanı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.

Toprak, Burhan, Yunus Emre Divanı, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2004.

Tosun, İsmail, Yunus Emre ve Hocası Tapduk Emre'nin Yaşam Öyküsü, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1981.

Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971.

Türkmen, Fikret, “Yunus Emre'nin Anadolu'nun İslamlaşmasındaki ve Türkleşmesindeki Rolü”, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara, 1991.

Türkmen, Fikret, “Yunus Emre'de Hümanizma”, Palandöken, Erzurum 1994.

Türkmen, Fikret, “Yunus Emre'nen Keçege Mehebbete”, Kazan Utları Dergisi, Tataristan 1993.

Uçman, Abdullah, Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatıyla İlgili Makaleleri, MEB Yayınları, İstanbul, 2001.

Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002.

Uyguner, Muzaffer, Yunus Emre, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.

Uyguner, Muzaffer, Yunus Emre, Yaşamı, Sanatı, Şiirlerinden Seçmeler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1977.

Ünal, Tahsin, “Yunus Emre'nin Sosyal ve Kültürel Çevresi”, Türk Kültürü Dergisi, 1962.

Yakıcı, Ali, “Yunus Emre ve Türk Cumhuriyetleri ile Kaynaşmada Dil Birliğinin Önemi”, Diyanet Dergisi, Ankara, 1962.

Yakıcı, Ali, “Türk Şiirinde Yunus Emre Sevgisi”, Diyanet Dergisi, Ankara, 1962.

Yakıcı, Ali, “Yunus Emre Güldestesi”, Türk Kültürü Dergisi, Ankara, 1992.

Yakıcı, Ali, “Yunus Emre”, Diyanet Dergisi, Ankara, 1962.

Yakıcı, Ali, Yunus Emre'ye Şiirler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Yakıt, İsmail, Çıktım Erik Dalına - Yunus Emre'de Sembolizm, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.

- Yardımlı, Mehmet Nuri, Yunus Emre Divanı, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2006.
- Yaşar, Selahaddin, Duru Dili Halk Âşığı Yunus Emre, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 2011.
- Yaşar, Selahaddin, Yunus Emre, Hayatı, Sanatı, Tefekkürü, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1984.
- Yediyıldız, Bahaeddin, Yunus Emre Dönemi Türk Vakıfları, Vakıflar Haftası Dergisi, Ankara, 1991.
- Yıldırım, Dursun, “Dede Korkut ve Yunus Emre’de Hayat, Tabiat, Tanrı ve Ölüm”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 1946.
- Yılmaz, Faruk, Yunus Emre (Hayatı - Düşüncesi - Etkisi), Marifet Yayınları, İstanbul, 1992.
- Yurdatap, Selami Münir, Yunus Emre, Hayat Hikâyesi ve Şiirleri, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1981.
- Yusuf Has Hacı, Kutadgu Bilig, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Yüksel, H. Avni, “Yunus Emre İle İlgili Polonya’da Yapılmış Olan Yayınlar ve Çalışmalar”, Milli Kültür, Ankara, 1976. Yüksel, H. Avni, “Yunus Emre-Plone İde”. Türk Kültürü, Ankara, 1962.
- Yüksel, Murat, Yunus Emre’de İslâm Tasavvuf ve Ahlakı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991.

